T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DEMOKRASİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ BAĞLAMINDA I. VE II. MENDERES HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1950-1954)

KAYA ÇELİK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYTEKİN GELERİ

EDİRNE, 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

..Kamu Yönetimi..... ANABİLİM DALI

.Kamu Yönetimi.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

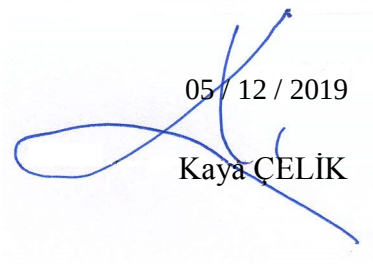
.....Kaya Çelik..... tarafından hazırlanan "Türk Demokrasisinin Gelişim Süreci Bağlamında 7. ve 8. Menderes Hükümetleri Dönemi (1950 - 1954)" Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca ..15.11.2019..... günü saat .....14.30..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *..kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Aykut Çelebi (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Berkan DEMİRAL	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Demet ONUR	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

05 / 12 / 2019

Kaya ÇELİK

Tezin Adı: Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Süreci Bağlamında Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri Dönemi(1950-1954)

Hazırlayan: Kaya ÇELİK

ÖZET

Demokrat Parti'nin kurulması ve iktidara gelmesi Türk demokrasi tarihinin dönüm noktasıdır. 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, 27 yıllık tek partili dönem sona ermiş, 1925 ve 1930'da başarısız olan çok partili demokrasiye geçiş çabaları başarıyla sonuçlanmış ve ulu önder Atatürk'ün ideallerinden birisi daha gerçekleşmiştir. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin din üzerindeki baskısına son verme ve ekonomide liberalleşme vaatleriyle ezici bir çoğunlukla iktidarı elde etmiştir. Günün koşullarında askeri ve sivil bürokrasiye hâkim olan bir tek partiden iktidarı zor kullanmadan demokrasinin meşru kuralları içinde devralmasında şüphesiz CHP'nin savaş kahramanı karizmatik lideri İsmet İnönü'nün de büyük payı vardır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 14 Mayıs 1950 seçimlerine kısa bir süre kala seçim kanunlarında demokratik birçok değişikliğe gitmiş olması ve bu çerçevede seçimlerin yargı güvencesine bağlanması şüphesiz seçim güvenliğini olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim bu seçimler sonrasında Atatürk'ün Başbakanlarından Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığında 20 yıla yakın bir süredir TBMM'de milletvekilliği yapan etkileyici ve güçlü hatip Adnan Menderes'in Başbakanlığında 10 yıl sürecek olan Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. Tezin konusunu oluşturan I. ve II. Menderes Hükümetleri Döneminde (1950-1954) demokratik hak ve özgürlükler alanında ağırlıklı olarak oldukça olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Adnan Menderes, Genel Seçimler, Demokrasi, CHP.

Title of the Thesis: The First and Second Menderes Governments Period in the Context of The Development of Democracy in Turkey (1950-1954)

Prepared by: Kaya ÇELİK

ABSTRACT

The establishment and accede of the Democratic Party is a milestone in the history of Turkish democracy. When the Democratic Party came into power after the elections of May 14, 1950, the 27-year one-party period came to an end. Thus, after several failed efforts in transition to the multi-party democracy in 1925 and 1930, the process finally resulted in success meaning that one of the ideals of the great leader Atatürk was realized. The Democratic Party gained power by an overwhelming majority, promising to put an end to the pressure of the Republican People's Party on religion and bring liberalization in the economy. Ismet Inonu, the war hero of Republican People's Party, undoubtedly played a major role in taking over power under the legitimate rule of democracy and without using force from a single party dominating military and civil bureaucracy. The fact that Republican People's Party made many democratic changes in the election laws shortly before May 14, 1950 elections attaching the electoral rules to the rules of judiciary branch undoubtedly affected the security of the elections positively. As a matter of fact, it was after May 14, 1950 elections that the Democratic Party rule started under the presidency of Adnan Menderes, an impressive and powerful orator who had been a member of Parliament for nearly 20 years under the presidency of Celal Bayar, one of Atatürk's prime ministers and lasted for 10 years. During the period of I. and II. Menderes Governments (1950-1954), which is the subject of this thesis, quite a lot of important developments took place in the field of democratic rights and freedoms.

Keywords: Democratic Party, DP, Adnan Menderes, General Elections, Democracy, Republican People's Party, RPP

ÖNSÖZ

Türk Demokrasisinin gelişim süreci açısından ilk ciddi adımlar olan 1.ve 2.Meşrutiyet döneminden sonra saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıyla birlikte büyük bir ivme kazanan demokratik süreç 14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte batı tipi demokrasiye ulaşma yönünde büyük bir mesafe almıştır. 1950-1954 arasında yaşanan Demokrat Parti iktidarı uygulamaları daha sonraki süreçte siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanda önemli etkiler yaratmıştır. Bu dönem günümüz Türkiye'sinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. DP muhalefet döneminde kanun dışına çıkmadan din ve ekonomide serbestliğe vurgu yaparak iktidara gelmiş,27 yıllık tek parti iktidarına sertliğe başvurmadan son vermiştir. Bu dönem Türkiye'de ekonomik, sosyal, kültürel ve dini alanda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Dinsel ve sosyal özgürlüklerin arttığı özel teşebbüsün geliştiği dönemin şahidi İsmet İnönü nün damadı gazeteci Metin Toker'in ifadesiyle Demokrat Partinin altın yılları olmuştur. İktidar muhalefet ilişkileri açısından ise olumlu bir hava yakalanamamış olup etkileri günümüze kadar gelmiştir.

Bu çalışmada Birinci Bölümde demokrasinin tanımı yapılmış, Batı tipi modern demokrasilerin gelişim süreci incelenmiş demokrasi kavramı tahlil edilmiştir. İkinci Bölümde Osmanlı Devleti'nden itibaren Türk demokrasisinin gelişim sürecine ışık tutulmuş, Demokrat Parti dönemine kadar olan süreç incelenmiştir. Üçüncü Bölümde 14 Mayıs 1950 seçimleri ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, bu dönemdeki iktidar uygulamaları Türk demokrasisinin gelişim süreci bağlamında incelenmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında meclis tutanak dergileri, döneme ilişkin gazete ve dergiler, akademik düzeydeki çalışmalar, internet kaynakları belli bir plan dâhilinde mukayese edilerek incelenmiştir. Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Prof. Dr. Aytekin Geleri olmak üzere, öğretim görevlisi tarihçi Ahmet Akbayır'a, eşim Bahar Çelik Hanımefendiye ve Sinop Rıza Nur Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Kaya ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖZET i

ABSTRACT ii

ÖNSÖZ iii

İÇİNDEKİLER iv

KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ 6

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI 6

1.2. DEMOKRASİ'NİN GELİŞİMİ 10

1.2.1 İngiliz Deneyimi ve Magna Carta 10

1.2.1.1. Günümüz İngiltere Siyasal Sistemi 13

1.2.1.1.1. Yasama 14

1.2.1.1.2. Yürütme 15

1.2.1.1.3. Yargı 17

1.2.2. Amerikan Deneyimi ve Bağımsızlık Bildirgesi 17

1.2.2.1 Günümüz Amerikan Siyasal Sistemi 23

1.2.2.1.1. Yasama 25

1.2.2.1.2. Yürütme 26

1.2.2.1.3. Yargı 27

1.2.3. Fransız Deneyimi ve 1789 Fransız Devrimi 28

1.2.3.1. Günümüz Fransız Siyasal Sistemi 32

1.2.3.1.1. Yasama 33

1.2.3.1.2. Yürütme 34

1.2.3.1.3. Yargı 34

1.2.4. Demokrasinin Temel İlkeleri 35

1.2.4.1. Düşünce Özgürlüğü 37

1.2.4.2.Siyasi Partiler 37

1.2.4.3. Laiklik 38

1.2.4.4. Azınlık ve Çoğunluk..... 38

1.2.4.5. Seçim ve Oy Hakkı..... 39

1.2.4.6. Basın Özgürlüğü..... 39

1.2.5. Demokrasi Türleri..... 40

1.2.5.1. Doğrudan Demokrasi..... 40

1.2.5.2. Yarı Doğrudan Demokrasi 40

1.2.5.3. Temsili Demokrasi..... 41

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ÖNCESİ TÜRK DEMOKRASİSİNDEKİ GELİŞMELER..... 44

2.1.OSMANLI DEVLETİNDEKİ GELİŞMELER..... 45

2.2. MİLLİ MÜCADELE YILLARINDAKİ GELİŞMELER 53

2.2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu 53

2.2.2. 1921 Anayasasının Kabul Edilmesi..... 55

2.2.3. Müdafaa-i Hukuk Grubunun Oluşturulması..... 56

2.2.4. Saltanatın Kaldırılması..... 59

2.3. CUMHURİYETİN İLAN EDİLMESİ VE MODERN BİR YÖNETİM OLUŞTURMAYA YÖNELİK ADIMLARIN ATILMASI..... 60

2.3.1. Halifeliğin Kaldırılması 63

2.4. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ÇOK PARTİLİ SİSTEM DENEMELERİ 65

2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 65

2.4.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası..... 68

2.5. İSMET İNÖNÜ LİDERLİĞİNDE TEK PARTİ DÖNEMİ..... 70

2.6. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ..... 73

2.6.1.Dörtlü Takrir 73

2.6.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu..... 74

2.6.3. 12 Temmuz Beyannamesi 76

2.6.4. 1950 Seçimlerine Doğru 78

2.6.5. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi 80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: I. VE II. MENDERES HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1950-1954) 86

3.1. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI 86

3.2. KAMUDA KADRO DEĞİŞİKLİKLERİ VE KADROLAŞMA 89

3.3. DİNİ ÖZGÜRLÜKLERİN GENİŞLETİLMESİ 92

3.4. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI 97

3.5. İKİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI 99

3.6. ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNUNUN ÇIKARILMASI 101

3.7. İKTİDAR ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİ VE YENİ ÜNİVERSİTE KANUNUNUN ÇIKARILMASI 103

3.8. İKTİDAR BASIN İLİŞKİLERİ VE YENİ BASIN KANUNUNUN ÇIKARILMASI 104

3.9. HALKEVLERİNİN KAPATILMASI VE CHP'NİN MALLARININ HAZİNEYE DEVREDİLMESİ 110

3.10. KÖY ENSTİTÜLERİNİN İLKÖĞRETİM OKULLARINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ 115

3.11. MİLLET PARTİSİNİN KAPATILMASI 118

3.12. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLENMELERİNİN ÖNÜNÜN AÇILMASI ... 120

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRMELER 123

KAYNAKÇA 132

KISALTMALAR

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

CMP : Cumhuriyetçi Millet Partisi

DP : Demokrat Parti

DPMGMZ : Demokrat Parti Meclis Grup Müzakere Zabıtları

MP : Millet Partisi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMTD : Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerin birçoğunda yönetme gücü yani egemenlik halka aittir. Halk belli dönemlerde yapılan seçimlerle kendi yöneticilerini seçer. Dönemin bitiminde tekrar seçim yapılır ve yöneticiler tekrar belirlenir. Halk hiçbir ayrım gözetmeksizin hem yöneticilerini seçme hem de yönetici seçilme hakkına sahiptir. Bu tür yönetimlere demokrasi adı verilir. Türkiye, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi devletler buna örnek olarak gösterilebilir. Türkiye'de Cumhuriyet sonrası demokrasiye geçiş denemeleri 17 Kasım 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TPCF) kurulmasıyla başlamıştır. TPCF Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele öncülüğünde kurulmuştur. TPCF'nın parti tüzüğünde; devletin görevlerinin azaltılacağı, yerinden yönetim ilkesinin esas alınacağı, milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim ilkesinin uygulanacağı ve dine saygılı olunacağı gibi liberal demokrat ilkeler yer almıştır. Kısa süre içerisinde, özellikle partinin dine saygılı olma ilkesini fırsat bilen eski rejim savunucuları TPCF etrafında örgütlenmeye başlamışlardır.13 Şubat 1925 tarihinde çıkan Şeyh Sait isyanı sonrası kurulan İstiklal mahkemelerince Parti isyandan sorumlu tutularak 3 Haziran 1925 tarihinde dini siyasete alet etme gerekçesi ile kapatılmıştır.

İkinci çok partili demokrasi denemesi ise Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır (SCF). SCF daha önce 2 kez başbakanlık yapmış Ali Fethi Okyar'a Atatürk tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kurdurulmuştur. SCF, CHP den liberal ekonomi politikalarını savunması yönüyle ayrılan güdümlü bir muhalefet hareketi olarak doğmuştur. Bu ikinci muhalefet partisi de ülkede kurtarıcı gibi karşılanmış ve büyük gelişme göstermiştir.1930 yılı Belediye seçimlerinde Samsun ve Edirne gibi büyükşehirlerde dâhil olmak üzere 500 belediyenin 30 unda seçimi kazanması sonrası SCF, Cumhuriyet karşıtı olanların etrafında toplandığı bir parti haline gelmiştir. Bu durumda Fethi Bey arkadaşlarıyla birlikte partiyi 17 Kasım 1930'da feshetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi kurulana dek CHP iktidarı tek parti olarak siyasi hayatı yönetmiştir. Fakat iktidara aday olabilecek ilk ciddi muhalefet hareketi Demokrat Parti olmuştur. 17 Ocak 1945 tarihinde Meclise sunulan "Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına Ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı", Demokrat Parti'nin kurulmasında dönüm noktası olmuştur. Tasarının Meclisteki görüşmeleri şiddetli geçmiş ve CHP içinde önemli bir muhalefet hareketi çıkmıştır. Bu muhalefet hareketinin başını çekenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak gibi isimlerdir. Bunlardan Bayar, Menderes, Köprülü, Koraltan 7 Haziran 1945 de 'Dörtlü Takrir' olarak bilinen önergeyi Meclis Başkanlığına verdiler. Dörtlü Takrirde özü itibariyle çok partili hayata geçilmesi gerektiği, parti içi demokrasi isteği gibi demokratik talepler vardı.

CHP yönetimi Takririn geri alınmasını istedi alınmayınca da Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edildi, Bayar ise bir süre sonra partiden istifa etti. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada esen demokrasi rüzgârları, ülke içinde ortaya çıkan ve çözüm bekleyen sorunlar ile CHP içinde yaşanan görüş ayrılıkları neticesinde Dörtlü Takrir sahipleri 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular.

Ülkede askeri, sivil bürokrasiye ekonomik, kültürel ve sosyal hayata hâkim, toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş bir tek parti idaresinin çok partili hayata, müsaade etmesinin sebepleri olarak; İkinci Dünya Savaşı sırasında komünist Rusya'nın Türkiye'den toprak talepleri ve Boğazlarda üs talep etmesi, Türkiye'nin batının desteğini alabilmek için savaşı kazanan demokratik blokta kalma çabası ve ülke ekonomisinin içinde bulunduğu sıkıntılı durum ile ülke içinden gelen özgürlükçü sosyal kültürel talepler öncelikli olarak gösterilmektedir. DP'nin kurulması ülkenin her yanında sevinçle karşılanmış, basının ve aydınların büyük çoğunluğunun desteğini almıştır. DP, köylerde, kasabalarda, şehirlerde kısa zamanda örgütlenmesini tamamlamış ve 1947 yılında yapılacak olan genel seçimlere hazır hale gelmiştir.

DP'nin Parti Tüzüğünün 43. Maddesine göre ' İktisadi Hayatta Özel Teşebbüs ve Sermayenin Faaliyeti Esastır'. Devrimlere bakış açısı olarak, Devrimler arasında halka mal olmuş olan ve olmayan ayrımının yapılacağı, halk tarafından benimsenen devrimlerin korunacağı belirtilmiştir. Nitekim Arapça ezan yasağı, DP'nin iktidara geldiğinde ilk kaldırdığı yasaklardan olmuştur. Ancak DP'nin liderleri ve önde gelenlerinin yaşam biçimleri incelendiğinde neredeyse tamamen modern yaşam biçimini benimsedikleri görülmektedir.

İktidar normal şartlarda 1947 yılında yapılması gereken Genel Seçimleri erkene alarak 21 Temmuz 1946 yılında yapmıştır. Şüphesiz amaç DP'yi hazırlıksız yakalamaktı. DP ülkenin tamamında örgütlenemediği için birçok ilde seçime girememiştir. Seçimler iki dereceli, açık oy, gizli sayım ve seçimden hemen sonra seçmen pusulalarının yakılması usulüne göre yapılmış olup CHP 395 milletvekili, DP 64 milletvekili çıkarmıştır.

DP'nin etkili bir muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatında yerini almasıyla birlikte CHP de kendi uygulamalarında birtakım değişikliklere gitmeye başlamıştır. 1947 yılında Cumhurbaşkanlığı ile Parti Genel Başkanlığı ayrılmış, illerde valilerin CHP il başkanı olmaları uygulamasına son verilmiştir.1949 yılında ortaokul muadili imam hatip okulları açılmış, ilahiyat fakültelerinin açılması için kanun hazırlanmıştır. İlkokul 4.ve 5. Sınıflarda seçmeli din dersi okutulmaya başlanmış, Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanun değiştirilerek bazı türbeler ziyarete açılmıştır.

27 yıllık CHP iktidarı, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinden kısa bir süre önce 16 Şubat 1950'de 5545 sayılı Seçim Kanunu "tek dereceli seçim gizli oy, açık tasnif, seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine radyoda propaganda imkânı vererek" devrim niteliğinde demokratik değişiklikler yapmıştır.

Seçim Kanununda yapılan değişikliklerle istediği demokratik seçim koşullarına kavuşan DP, 14 Mayıs 1950 Seçimlerinde oyların %53'ünü alarak 408 vekil, CHP ise %39 oy alarak 69 vekil çıkarmıştır. Millet partisi %3 oy ile tek milletvekili olarak Türk siyasetinin renkli simalarından Osman Bölükbaşı'yı Meclise göndermiştir. Bağımsızlar ise %3 oy alarak 9 milletvekili çıkarmışlardır. Bu seçimlerde çoğunluk sistemi uygulandığı için alınan oy yüzdesine göre çok daha fazla milletvekili çıkarılabilmiştir. Türk demokrasi tarihinde ilk kez demokratik seçimlerle barışçı yolla iktidar değişimi gerçekleşmiştir.

Bu tezin amacı 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerle 27 yıllık tek parti dönemini sona erdirerek Türkiye'de iktidar olan Demokrat Parti dönemini ele alıp incelemektir. Tez, Demokrat Parti'nin 1950-1954 arası iktidar dönemi ile sınırlı olacaktır. 1950 sonrası Demokrat Parti döneminin aynı zamanda Adnan Menderes ile özdeşleşmesi ve "Menderes Dönemi" olarak da adlandırılması nedeniyle bu tezin başlığında bu kavram kullanılmıştır.

1950'de başlayan çok partili hayatın, daha ileri bir demokratik yaşamı beraberinde getireceğini ileri sürmek, siyasi partilerin çok sık kullandığı bir söylem olarak görülmektedir. Bu açıdan bu çalışmada öncelikle demokrasinin dünyada ortaya çıkışı ve modern batı demokrasilerinin nasıl bir içeriğe sahip olduğu ortaya konulacaktır.

Çalışmanın devamında demokrasinin Türkiye'deki gelişimi kapsamlı bir şekilde irdelenecektir. Bu amaçla ilk önce Osmanlı Devleti'ndeki durum gözden geçirilecek, daha sonra Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yaşanan gelişmeler ve Demokrat Parti'nin iktidarına kadar geçen süreçte atılan adımlara değinilecektir. Son olarak Üçüncü Bölümde ise Adnan Menderes dönemi uygulamalarına geçilecektir. Bu bağlamda Birinci ve İkinci menderes Hükümetlerinin (1950-1954) ülkede demokrasinin yerleşmesi adına getirdiği yenilikler, yapmış olduğu düzenlemeler, geliştirdiği politikalar etraflıca okuyucunun dikkatlerine sunulacaktır.

Çalışmada yöntem olarak geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiş ve buradan hareketle, tarihsel süreçte betimsel analiz yöntemi kullanılarak karşılaştırmalı değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu şekilde tezin amacına ulaşacak nitelikte sonuçlara ulaşmak mümkün hale gelmiş ve bu yolla genel olarak objektif ve bilimsel bir bakış açısıyla bir çalışma hazırlamak mümkün hale gelmiştir.

Çalışma temel olarak, 1950 - 1954 yılları arasında Türkiye'de siyasal hayatın ne derecede demokratikleşebildiğini ve ilgili dönemde Demokrat Parti'nin söz konusu demokratikleşme düzeyine hangi açıdan ve ne düzeyde katkı sağladığını anlamaya yönelik olarak kurgulanmıştır.

Dolayısıyla çalışmanın temel hipotezi şudur: Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan ilk demokratik genel seçimler sonucunda iktidar olan Demokrat Parti'nin 1950-1954 yılları arasındaki döneminde (I. ve II. Menderes Hükümetleri Dönemi) demokratikleşme açısından ağırlık olarak olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Demokrasi kavramı, tarih boyunca farklı anlamları ile karşımıza çıkmaktadır. Bunun başlıca sebebi her toplumun demokrasiyi kendi hukuksal, politik ve sosyo-ekonomik yapısına göre şekillendirmesidir. Bu bölümde demokrasi kavramı, gelişimi, türleri ve özellikleri ele alınıp incelenecektir.

1.1. DEMOKRASİ KAVRAMI

Demokrasi bir tarihsel üründür (Sartori, 1978: 147). Demokrasi sözcüğü ilk olarak M.Ö 5.yy'dan 4.yy'a geçilirken ortaya çıkmıştır ve halkın (demos) yönetimi (kratos) demektir (Crikc, 2002: 25). Demokrasinin ilk kullanımı Eski Yunan'da, Platon ve Aristoteles'in eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Eski Yunan'da demokrasi siyasi hakka sahip yurttaşların, sahip oldukları bilgi, beceri, zekâ, yetenek ve deneyim ne olursa olsun, devlet görevlerinde sırayla veya kurayla eşit bir şekilde görev almaları anlamına geliyordu. Yani demokrasi siyasal anlamda yurttaşlar arasında bir eşitlik öngörüyordu. O dönemlerde düşünürlerin büyük çoğunluğu demokrasiye bu yönüyle karşı çıkıyor, yurttaşların sahip oldukları niteliklere göre kamu idaresinde görev almalarının gerektiğini savunuyorlardı. Platon, demokrasiye fakirin ve cahilin eğitimliyi ve bilgiliyi yönetmesine izin verdiğinden ötürü karşı çıkmıştır. Platon'un temel ayrımı bilgi ve kanı arasındaydı. Demokrasi, salt kamunun yönetimi ya da daha çok anarşisiydi. Aristoteles bu görüşü bütünüyle reddetmek yerine onu biraz değiştirdi. O'na göre demokrasi, iyi siyasi yönetim, öğelerin bir karışımı, azın çoğu onun rızasıyla yönetmesiydi (Crikc, 2002: 21).

Demokrasi sözcüğü Atina'da, aristokratların kendilerinin yönetimdeki kontrolünü savaşarak ellerinden alan sıradan halkı küçük gördüklerini göstermek

için kullandıkları bir sıfattı (Dahl, 2001). Atina'daki demokrasi Yunan demokrasileri arasında en önemlisi, en iyi bilineni, halk katılımının, başka bir deyişle katılımcı demokrasinin ilk örneği olarak gösterilmiştir (Dahl, 2001: 12).

Bununla birlikte "Democratia" genel olarak Atina ve Yunanistan'daki diğer şehirlerin (polis'lerin) yönetimini açıklamak için kullanılıyordu (Dahl, 2001: 11). Yunan siyasi düşüncesinin temelini "polis" kavramı oluşturur. Polis eski Yunan'da "kent devleti, küçük siyasal örgütlenme" olarak tanımlanıyordu. Atina o dönemlerin en önemli ve dikkat çeken polis'lerinden biriydi. Atinalılar için polis ve polisle ilgili işler her şeyin önünde gelirdi. Vatandaşlar için polis kendi yaşamlarından ve özel işlerinden daha öncelikli bir konuydu. Türkçede de siyaset yerine yaygın bir şekilde kullanılmakta olan "politika" sözcüğü, "polis'le ilgili işler" anlamına gelmektedir (Ateş, 1991: 35).

Atina demokrasisinde köleler, kadınlar ve yabancılar siyasal haklara sahip değildi. Atina'da, 20.yy'a kadarki demokrasilerde ve cumhuriyetlerde siyasal hayata katılım erkeklerle sınırlandırılmıştı (Dahl, 2001: 13). Atina'da yaşayan ve Atina vatandaşı olan, yirmi yaşını bitiren her erkek "ekklesia" adlı şehir meclisinin kendiliğinden üyesi oluyordu. Ulaşım olanaklarının kısıtlılığı yüzünden ekklesia'nın oturumlarına çoğu zaman vatandaşların yaklaşık iki üç bini katılırdı. Ekklesia normal olarak her ay 4 kez; olağanüstü durumlarda kendiliğinden toplanırdı. Ekklesia'da konuşmalar yaş sırasına göre olur ve toplantılar açık havada yapılırdı. En temel görevi yasa yapmaktı (Ateş, 1991: 36).

Atina'daki on kabilenin 50'şer üye göndererek oluşturduğu "Bule" adı verilen 500'ler meclisi vardı. Bu meclis adeta danışma meclisi olarak görev yapıyordu. Bu Kurum ekklesia'nın gündemini hazırlayan, yasa önerilerini taslak hâline getiren ve soyluların elinde olan bir kurumdu. Atina vatandaşları, hayatı boyunca en az bir kez bir yıl için 'Bule' üyesi sıfatını kazanırdı. Bule'nin temel görevi özellikle meclisin işlerini düzenlemek ve meclis kararlarının uygulanmasını sağlayarak devletin işleyişine nezaret etmekti (Ateş, 1991: 36).

Atina'da yargılama gücü "halk jürilerinde" idi. Bu jüriler Atina'daki on sekiz yaşını bitirmiş bütün erkek vatandaşların kayıtlı oldukları muhtarlıklardan 30 yaşını bitirmiş erkek vatandaşlar arasından kura ile seçilirdi. Toplam sayıları 6000, toplanabilmeleri için gereken en az sayı 201idi (Ateş, 1991: 36).

Atina demokrasisinde yürütme gücü ekklesia tarafından seçilen ve görevi ordu ve donanmayı yönetmek olan on generalde idi. Bunlara "strategos" adı verilir ve kura ile değil seçimle işbaşına gelirlerdi. Bir strategoi bir yıl için seçilir ancak tekrar aday olabilirdi. Strategos'ların başı olan 'strategos autokrator' bir noktada Atina'nın devlet başkanı konumunda idi. Seçimle işbaşına geldiklerinden ve tekrar seçilme olanağına sahip olduklarından bunlar kendilerini seçen güçlü grupların hoşuna gidecek bir yönetim uygulamaya çalışmışlar ve Atina'da "ismi demokratik, gerçekte ise güçlü vatandaş gruplarının kontrolünde" olan bir yönetim mekanizması kurmuşlardır (Ateş, 1991: 36).

Atinalı devlet adamı Perikles'in ünlü "Cenaze Töreni Söylevi" Atina demokrasisinin geldiği aşamayı belirtmek açısından önemlidir. Bu söylev Atina Demokrasisinin hem savunusu, hem de yüceltilmesidir (Ateş,1994:41,42):

> *"...Başka ulusların yasalarına bakarak kurulmamış bir idare şeklimiz var; başkalarını taklit etmek şöyle dursun, biz kendimiz başkalarına örnek oluyoruz. İdare şeklimizin adı demokratia'dır. Bu ad ona birkaç kişiye değil, bütün yurttaşlara dayandığı için verilmiştir. Yasalarımız kişisel işlerde herkese aynı hakkı veriyor; devlet işlerinde herkesin alabileceği yer şu veya bu soydan oluşuna değil, gösterdiği yüksek yetenekle kazandığı üne göredir...*
>
> *Yalnız biz Atinalılar devlet işlerine karışmayanlara kendi işi gücü ile uğraşan sessiz bir yurttaş değil, hiçbir işe yaramayan biri gözüyle bakıyoruz..."*

Atinalılar yaklaşık iki yüz yıl, şehrin kuzeyinde bulunan güçlü komşusu Makedonlar tarafından boyunduruk altına alınmasına kadar demokrasi yönetimini benimsemişlerdir (Dahl, 2001: 11).

Halkçı yönetim olan demokrasi Eski Yunanda ortaya çıktığı sıralarda İtalyan Yarımadasında, Roma şehrinde de kendini göstermeye başlamıştı. Ancak Romalılar kendi sistemlerine ‘ republic ’ adını koymayı tercih ettiler. Latincede ‘res’, şey ya da ilişki, ‘publicus’ da halk anlamına geliyordu. Yani cumhuriyet halka ait olan şey demekti (Dahl, 2001: 12).

Cumhuriyetin yönetimine katılma hakkı başta soylular ya da aristokratlarla sınırlıydı. Zor uğraşların sonunda sıradan halk da (plebler) yönetime katılmaya hak kazandı. Sezar’ın M.Ö 44 yılında öldürülmesinden sonra bir süre halk tarafından yönetilen cumhuriyet, daha sonraki süreçte imparatorlar tarafından yönetilen bir imparatorluğa dönüştü (Dahl, 2001: 14).

Demokrasi günümüzde evrensel bir kavramdır, evrensel niteliklere sahiptir. Devletleri yönetme güç ve yetkisine egemenlik adı verilmektedir. Her bakımdan gelişmiş ülkelerde yönetme gücü yani egemenlik halka aittir. Halk belli dönemlerde yapılan seçimlerle kendi yöneticilerini seçer. Dönemin bitiminde tekrar seçim yapılır ve yöneticiler tekrar belirlenir. Halk hiçbir ayrım gözetmeksizin hem yöneticilerini seçme hem de yönetici seçilme hakkına sahiptir. Buna demokrasi adı verilir. Bu tür yönetimlere; Türkiye, Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi devletler örnek olarak gösterilebilir.

1.2. DEMOKRASİ'NİN GELİŞİMİ

Eski Yunan'dan 13. Yüzyıla kadar gelen süreç içerisinde demokrasi farklı medeniyetlerde farklı şekillerde kendini göstermiştir. Bunlar içerisinde İngiliz deneyimi ve Magna Carta, Amerikan deneyimi ve Bağımsızlık Bildirgesi ile Fransız deneyimi ve Fransız Devrimi önemli bir yere sahiptir.

1.2.1 İngiliz Deneyimi ve Magna Carta

Avrupa demokrasisinin tarihi, 1215 yılında İngiltere'de ilan edilmiş olan Magna Carta'ya kadar uzanmaktadır. Bu sözleşmeye göre yasalar kralın üzerinde yer alacak, parlamento bulunacak ve parlamentonun kararı olmadan hareket edilmeyecektir. Magna Carta, aslında kral ile baronlar arasındaki bir antlaşma ya da bir kördüğümdü. Sıradan halka hemen hemen hiçbir şey sağlamıyordu. 1689 yılındaki Haklar Bildirgesi ile (Bill of Rights) İngiltere yönetimi meşruti monarşik bir sisteme dönüştü. Haklar Bildirgesinde parlamento etkin bir konuma getirildi. On Sekizinci yüzyılda bu gelişmeler sayesinde kral ve parlamentonun yetkileri kısıtlandı ve bu kısıtlamalar anayasal sistem içerisinde yer aldı (Dahl, 2001: 17). Kraliyet varlığını devam ettirdi. Ancak kraliyetin siyasal sistem içerisindeki yeri geleneksel, kültürel değerler dikkate alınarak anayasal çerçevede sembolik olarak korundu. Yürütme yetkisi siyasal iktidara, yasama yetkisi Parlamentoya (Avam Kamarasının yetki alanına), yargı yetkisi de bağımsız yargı organlarına verildi. Kraliyet'in uygulamadaki yetkisi oldukça sınırlı ve sembolik olarak tanımlandı: Kilisenin başı olması, seçimlerden birinci parti olarak çıkan partinin başındaki lideri başbakan olarak ataması, her Parlamento açılışında hükümetin programını okuması, başbakanın belirlediği bakanlar kurulunu tayin etmesi gibi.

Monarşi hâkimiyetinde yönetim tek bir kişi üzerine kurgulanmıştır. Bu kişi çok çeşitli isimler alabilmekte ancak yönetim felsefesinin şekli değişmemektedir. Türkçeye Fransızca olan "Monarchie" kelimesinden geçmiş olan monarşinin başında, her ülkede farklı isim ve unvanlarla anılan bir hükümdar bulunur. Türk siyasal tarihinde de geçmişte monarşi yönetim biçimi var olmuş, devletin başındaki yönetici, "sultan, padişah, hükümdar" olarak adlandırılmıştır. Monarşinin en önemli özelliği ve diğer yönetim şekillerinden farkı, herhangi bir isimle hükümdarlığı elinde bulunduran kişinin bu yetkiyi ömür boyunca kullanması ve devretmemesidir.

Monarşinin en önemli özellikleri şu şekilde sayılabilir;

- Monarşide yönetim yetkisi babadan oğula geçmektedir.
- Yönetim sürekli olarak aynı hanedan içerisinde yer alan üyeler tarafından gerçekleştirilir.
- Her türlü karar verme yetkisi tek bir kişide toplanmıştır.

Eskiçağlarda var olan devletlerin önemli bir kısmı monarşi ile yönetilmiştir. Diğer taraftan tüm halklar, tarihlerinin bir bölümünde bu yönetim biçimiyle yönetilmişlerdir. Monarşide, devlet başkanının iktidar gücünü Tanrı'dan aldığı kabul edildiği için devletin yönetiminde dinsel anlam ve semboller çok önemli bir yere sahiptir. Monarşi yönetimi içerisinde yer alan dine yüksek yöneliş eğilimi nedeniyle monarşinin ortadan kalkmasından sonra dahi dini eğilim ve temayülün devam ettiği görülmüştür (tarihiolaylar.com, 10.09.2019).

Monarşi mutlak monarşi ve meşruti monarşi olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak monarşi anlayışında hükümdar veya devlet başkanı olan kişi tüm yetkileri kendisinde toplar ve bu yetkileri kesinlikle kimse ile bölüşmez. Bu durumun herhangi bir istisnası da bulunmamaktadır. Genellikle mutlak monarşide iktidarın Tanrı tarafından devlet başkanına verildiği düşünülür ve bu nedenle de hükümdar sınırsız bir yetki sahibidir. Devlet Başkanını sınırlayan hiçbir yasal,

geleneksel veya diğer türlü kural, anlayış yoktur. Kralın (hükümdarın, sultanın …) uygun gördüğü her şey yasaldır, meşrudur. Tarihsel seyri içerisinde incelendiğinde Babil kralı Hammurabi'nin mutlak monarşiyi uygulayan ilk hükümdar olduğu kabul edilmektedir. İlk ortaya çıktığında Mısır ve Babil gibi monarşik yönetimlerde vücut bulan bu yönetim şekli sonrasında batılı devletlere de geçmiş ve Fransız ve İspanyol yönetimleri içinde kullanılır olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun da uzun bir süre monarşik anlayış ile yönetildiği görülmektedir (tarihiolaylar.com, 10.09.2019).

Meşruti monarşide ise mutlak monarşinin aksine iktidarın yetkileri bir anayasa ile sınırlandırılmıştır. Bu anayasa hükümdara geniş yetkiler vermekle birlikte bu yetkiler mutlak monarşide olduğu gibi sınırsız değildir ve belirli kurallara bağlanmıştır. 18. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan meşruti monarşi sistemi parlamenter sisteme ve demokrasi anlayışına yakın bir özellik arz etmektedir. Zira bu sistemde kral veya hükümdar ismi verilen kişi her ne kadar devletin simgesi olarak kabul edilse de yasama yetkisinin kullanımı halk tarafından seçilen meclistedir. Yine yürütme yetkisini de halk tarafından seçilmiş bulunan bir hükümet kullanmaktadır (tarihiolaylar.com, 10.09.2019).

Parlamenter yönetim önemli bir yönetim tarzı olmasına karşılık zaman zaman kesintiye uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da ilk olarak 1830 yılında anayasa ve parlamenter rejim tartışmaları ortaya çıkmıştır. Sonrasında ise 1876 yılında Meşrutiyet ilan edilmiştir. Bu yönetim tarzı Osmanlı Devleti'nin varlığının sona ermesine kadar geçen bir süre içerisinde geçerliliğini korumayı başarmıştır.

Halen Belçika, Danimarka, Hollanda, Japonya, İspanya, Kanada, Nepal, Norveç, Tayland, Umman, Malezya, İsveç, Fas, Büyük Britanya gibi ülkeler meşruti monarşiyle yönetilen ülkeler arasında yer almaktadır.

İngiliz parlamentosunda halkı temsil edenler yakın tarihe kadar halkın tamamını temsil etmemekteydi. Çünkü siyasal hayata katılma hakkına sahip olanlar oldukça sınırlı bir oranı oluşturuyordu. Çok uzun yıllar boyunca özgür ve siyasal hayata katılma hakkına sahip olanlar sadece erkeklerdi. Bu nedenle de istisna olarak monarşinin başında bir kadın olduğu durumlar haricinde toplam nüfusun en az yarısının siyasal yaşam dışında kaldığı görülüyordu. Yetişkin erkeklerin pek çoğu da siyasal yaşamın dışındaydı. 1832'ye gelindiğinde İngiltere'de 20 yaşından büyük olan nüfusun ancak %5'i oy kullanabiliyordu (Dahl, 2001: 23).

1.2.1.1. Günümüz İngiltere Siyasal Sistemi

Birleşik Krallık günümüzde monarşik bir yönetim anlayışına sahiptir. Ancak ülke uzun süreli bir değişim neticesinde mutlak monarşik yönetim sisteminden meşruti monarşi sistemine geçmiştir. Bu değişim kapsamında Taç'ın (Crown) gücü azalmış ve yalnızca devlete ait bir simge durumuna dönüşmüştür. Taç kalıtsal olarak aile içinde en büyük evlada geçmekte olup şu anda Kraliçe II. Elizabeth'de bulunmaktadır. Kraliçe II. Elizabeth bu ünvanı, en uzun süredir taşıyan kraliçeler arasında yer almaktadır. Kraliçe II. Elizabeth'in tahttan feragat etmesi ya da vefat etmesi halinde ise Galler Prensi (Prince of Wales) unvanını elinde bulunduran aile üyesine (Prens Charles) geçeceği tahmin edilmektedir. Taç devletin temsili değil, ulusal siyasi dayanışmanın sembolü olarak görülmektedir. Taç'ın temel siyasi işlevleri; Başbakan'ı atamak, Anglikan Kilisesi'nin başı olmak, Parlamento açılışlarında hükümetin programını okumak, Başbakan'dan belirli sürelerde siyasal gelişmeler hakkında bilgi almakla sınırlıdır.

Taç'ın bu işlevlerinin içeriği siyasal etkiden arındırılmış bulunmaktadır. Hükümet programı iktidar partisinin de lideri olan Başbakan tarafından hazırlanmakta ve Kraliçe tarafından Parlamento'da okunmaktadır. Kraliçe'nin Anglikan Kilisesi'nin başında gördüğü dini bir işlev bulunmamaktadır. Başpiskopos adı verilen bir dini lider Kilise'nin dini işlerini yönetmekle

sorumludur. Başpiskoposu seçmek Başbakanın görevleri arasında yer almaktadır (Kalaycıoğlu, 2014).

Britanya siyasetinin bu gelişmelerini içeren bir yazılı anayasaya Birleşik Krallık hiçbir zaman sahip olmamıştır. 19. yüzyılda Bagehot tarafından yazılmış olan The English Constitution (1867) adlı çalışma bu alandaki ilk sistematik anlatımla Birleşik Krallığın siyasal rejim şeklini ortaya koyan ve Amerika'daki başkanlık sistemi ile karşılaştırma yapan bir içeriğe sahiptir. Günümüze değin Bagehot'un bu çalışması Britanya siyasal rejiminin anlaşılmasına yönelik kullanılan temel eser işlevi görmüştür. Fransız düşünürleri ve onları izleyen Türk hukuk ve siyaset uzmanları bu anayasanın "yazısız" bir anayasa olarak mevcut olduğunu kabul etmişlerdir. Oysa Britanya'nın yazılı veya yazısız bir anayasası olmamıştır. Ancak, 21. yüzyılın başında Avrupa Birliği (AB) yargısı tarafından verilen kararların Britanya halkını ve hükümetini kapsaması ile birlikte Britanya bir Haklar Kataloğu (Bill of Rights) hazırlayarak kabul etmek gereğini duymuştur. Böylece Birleşik Krallık, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tarafı olmalarının ötesinde bir yazılı Haklar Beyannamesi'ne sahip olarak yazılı anayasa oluşturma yoluna girmiş bulunmaktadır. İngiliz siyasal sistemi ve politik kültürü yazılı bir anayasaya bağlı olarak değil, Parlamento yasalarına ve diğer ilgili yasal düzenlemelere göre oluşmuş ve yaşamını bu çerçevede devam ettirmektedir (Kalaycıoğlu, 2014).

1.2.1.1.1. Yasama

İngiliz Parlamentosu Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası olmak üzere iki kanatlıdır. Seçimle gelen Avam Kamarası 650 milletvekilinden oluşmaktadır. Atama ve veraset yoluyla oluşan üst organ Lordlar Kamarası'nda ise 800 civarında üye bulunmaktadır (mfa.gov.tr, 12.09.2019). Avam Kamarası Birleşik Krallık parlamentosunun alt kamarası olarak geçer. Avam Kamarası Parlamentodaki asıl etkin olan meclistir. Avam Kamarası üyeleri beş yılda bir yapılan genel seçimlerle seçilir. Çoğunluk sistemleri vardır. İki adet baskın parti vardır: İşçi Partisi ve

Muhafazakâr Parti. İngiliz siyasal partileri hiçbir zaman sınıf partileri olmamıştır. Ülkedeki partiler ideoloji değil program partileri olmuştur. Seçimleri kazanan parti, programını uygulamadan önce onu seçimleri kaybeden rakibinin programında yer alan bazı politikaları da içerecek şekilde değiştirir. Seçimlerde dar bölgeli, tek turlu seçim yöntemi uygulanır (akademikparadigma.com. 12.09.2019)

Lordlar Kamarası (House of Lords) Birleşik Krallık parlamentosunun üst kamarasıdır. Üyeleri "Lord" unvanını taşır. Evvelce üyeliği babadan oğula geçen asilzadelerden oluşan bu kurumda, günümüzde üyelik çeşitli yollarla ve tarzlarda Kraliçe veya partiler tarafından atanma yoluyla gerçekleşmektedir. Bugün itibariyle 800 civarındaki Lordlar Kamarası üyelerinin yalnızca 92'si kalıtsal soyludur. Lordlar Kamarasında; Lord unvanı verilen yüksek rütbeli dini görevliler, yüksek mahkeme üyeleri, asilzadeler, dük, marki, baron ve kral ile kraliçenin Lord unvanı verdiği kimseler bulunur. İngiltere'de eski zamanlarda krala bağlı baronlardan meydana gelen bu meclis, parlamentonun ilk şekli kabul edilir. Zamanla Avam Kamarasının etkisi arttığından önemi azalmıştır (turkcebilgi.com. 08.10.2019).İngiltere'de, günümüzde AB müktesebatının İngiliz ulusal meclis ve yasal düzenlemelerinin üzerinde olması nedeniyle yasama egemenliği ilkesi kısmen zayıflamıştır.

1.2.1.1.2. Yürütme

İngiliz siyasetinin özelliklerinden biri, yasama egemenliği altında parlamenter demokrasi sisteminin uygulanması olsa da, diğer bir özellik de parlamenter sistemin temelini oluşturan ilkenin çoğunlukçuluk prensibi olmasıdır. Seçim sistemi, bir siyasi partinin seçimlerden sonra tek başına hükümet kurması için gerekli koşulları sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bu ilke günümüze kadar halen fazla tartışma olmadan yürürlükte kalmıştır. Buna göre, siyasi partilerin seçimlerden başarı ile çıkması halinde Partinin başından bulunan kişinin başbakan olacağı ve onun tayin edeceği meslektaşlarının bakan olacağı kabul edilir. Siyasi partiler, aynı anlayışın bir uzantısı olarak uygulanacak politikaları içeren programlarını yayınladıklarında, seçmenlere hangi politikaların politikacılar

tarafından uygulanacağını beyan ederler. Seçmenler, bu insanları ve politikalarını düşünerek oylarını kullanırlar. Seçim sonunda, seçmenlerin ilk tercihi olan ve ülkeyi belli bir süre yönetecek Avam Kamarası'nın çoğunluğunu temsil eden siyasi kadrolar ve politikalar seçilir. Aynı zamanda, en çok oy alan ikinci parti, ana muhalefet partisi olarak Avam Kamarasında yerini alır (Kalaycıoğlu, 2014).

İngiliz siyasetinde, yürütme yasal olarak yasama organından bağımsızdır. Aynı zamanda, yürütme organının en etkili kurumu olan Başbakan'ın Avam Kamarası birleşerek yasama organı üzerinde etkili olması söz konusu olabilir. Dolayısıyla, başbakanlık kurumunda muazzam bir güç birikimi vardır. Bu açıdan İngiliz parlamenter sistemi adeta "Başbakanlık Rejimi" olarak işlev görmektedir. Bu durumda, etkili yasama ve yürütme bağımsızlığı oldukça teorik seviyede kalmaktadır. Yürütme, Başbakan ve onun kabinesinden oluşur. Aslında, İngiliz sisteminde bakanın görev süresi pratikte uzun sürmez ve çoğu bakan bir yıldan daha az bir süre görevde kalır. Bu duruma karşılık, Bakanlık bürolarında çalışan bürokratlar (civil servants) oldukça uzun süren kariyere ve itibara sahiptirler. Bakanlıklar idari bakımdan süreklilik gösteren müsteşarlıklar (under secretariat) tarafından yönetilirler (Kalaycıoğlu, 2014).

Bakanlık müsteşarlarının siyasal iktidarın değişimiyle göreve gelme ve görevlerini kaybetme gibi bir durumları bulunmamaktadır. Liyakat ilkesine uygun bir şekilde hizmet ettikleri süre zarfında iktidar olan partinin değil Birleşik Krallığın çıkarlarına hizmet ettiklerinden dolayı görevlerinde kalırlar. Bu sebeple de bu görevde bulunan kişilere sürekliliği vurgulamak amacıyla "daimî müsteşarlar" olarak Türkçe 'ye çevrilebilecek "permanent secretaries" adı verilmiştir. Güçlü ve geçerli hukuki gerekçeler olmaksızın hiçbir daimî müsteşar görevden alınamaz ve alınmaz. Bu tür bir davranış aşırı partizanlık olarak algılandığı için söz konusu başbakan veya bakanın olduğu kadar iktidar partisinin de seçmenler nezdindeki değeri önemli ölçüde zarar görebilir. Bu sebeple ilgili kişiler kendi kariyer ilkeleri, normları ve kültürleri içinde partili anlayış ve risklerden uzak bir şekilde çalışırlar (Kalaycıoğlu, 2014).

1.2.1.1.3. Yargı

İngiliz parlamenter demokratik sisteminde yargı, yasama meclisinden ve yürütmeden bağımsızdır. Ancak yakın zamana kadar, Lordlar Kamarasındaki Hukuk Lordları, yüksek mahkeme ve üst mahkeme olarak düşünülebilecek bir işlevi yerine getirmekteydi. Ayrıca Parlamento Üyelerinin yargılanması konusunda ilk derece mahkemesi olarak da görev yapmıştır. 2005 yılında bir yasa değişikliği gerçekleştirilmiş ve İngiltere Yüksek Mahkemesi hem parlamento dışına çıkarılmış hem de yeni bir Temyiz ve Anayasa Mahkemesine dönüştürülmüştür. Böylelikle, yargının hem işlevi hem de yeri yasama meclisinden tamamen çıkarılmış ve anayasal yargı sisteminde daha yüksek bir adli güç kurulmuştur. Daha önce kullanılamayan, yasama organının yapmış olduğu yasal düzenlemeleri kontrol edebilen bir yetkiye sahip Yüksek Yargı oluşturulmuştur.

Bu arada Britanya AB hukuk sistemini ve Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları Konvansiyonu'nu kabul etmiş ve yasamanın değiştiremeyeceği pek çok hukuki uygulamayı da kendi hukuk sistemine dâhil etmiş bulunmaktadır. Artık Parlamento'nun çıkardığı yasalar Avrupa İnsan Hakları Antlaşmalarına da uygun olmak zorunluluğu altına girdiğinden, Britanya'da uygulanan yasama üstünlüğü anlayışı daha da törpülenmiş bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2014).

1.2.2. Amerikan Deneyimi ve Bağımsızlık Bildirgesi

18. Yüzyılda Kuzey Amerika'da 13 tane İngiliz kolonisi vardı (Crikc, 2002: 63). Her sömürgenin başında İngiltere tarafından atanmış olan ve genellikle Londra'dan gönderilen bir vali ve bunun yanında koloni halkı tarafından seçilmiş bir meclis bulunurdu (Ateş, 1991: 66). Kolonilerin İngiltere'ye karşı eylemlerinin birincisi ve birliğe giden yolun ilk adımı 1765 Stamp Act Congress (Pul Kanunu Kongresi) oldu. Bu Kongre New York'ta düzenlenen ve Kuzey Amerika'daki bazı İngiliz kolonilerinin temsilcilerinden oluşan bir toplantıydı. Bunu 5 Eylül 1774'te

Pensilvanya'nın Philadelphia kentinde toplanan (ülke çapındaki ilk parlamento), "Birinci Kıta Kongresi" ve bundan bir yıl sonra aynı kentte toplanan "İkinci Kıta Kongresi" izledi. Aynı yıl İngiltere'ye karşı Amerikan bağımsızlık savaşı başladı (Ateş, 1991: 67).

O dönemlerde en güçlü ülkeler arasında yer alan Fransa ve İngiltere, Amerika topraklarında daha fazla sömürge elde etmek için kıyasıya bir yarış haline girmişler, Kızılderililerin bulunduğu toprakları elde etmek için savaşı da göze almışlardır. 1756-1763 yılları arasında devam eden ve Yedi Yıl Savaşları ismiyle anılan savaşı İngilizler kazanmış ve Fransızlar kaybetmiştir. Savaş neticesinde Paris anlaşması imzalanmış ve Fransa Kanada'da bulunan bir kısım topraklar ile istisna olarak kabul edilebilecek olan birkaç ada haricindeki tüm kolonileri İngiliz hâkimiyetine bırakmıştır. Ancak kolonilerin İngiliz hâkimiyetine geçmesi sorunların artmasına yol açmıştır. İngilizler savaş nedeniyle katlanmak zorunda kaldıkları ağır ekonomik yükün acısını Amerikalı kolonilerden çıkarmak istemişlerdir. Bu durum Amerikalı yerlilerin yoksullaşmasına ve gayri insani koşullarda çalışmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca kolonilerdeki ticaretin İngiliz sömürgeci güçlerin tekelinde olması da Amerikalı yerli halkın fakirlik seviyesini artırmıştır. Nihayetinde halk giderek artan oranda İngiliz sömürgecilere borçlanmak zorunda kalmış ve sonrasında da çoğu iflas etmiştir (tarihiolaylar.com. 10.09.2019).

5 Eylül 1774 tarihinde gerçekleştirilen Amerikan Kongresi'ne George Washington ve Benjamin Franklin de katılmışlardır. Ayrıca Kongre'de çok sayıda yazar, düşünür ve eyalet temsilcisi de hazır bulunmuştur. Kongre'de yerli halkın haklarının korunmasına yönelik önemli kararlar alınmıştır. Özellikle kendileri ile ilgili başta mali yükümlülükler olmak üzere her konuda karar alma yetkisinin kendilerinde olması kararı önem taşımaktadır. Bu karara göre İngiliz sömürgecileri tarafından konan vergiler yasadışı olarak değerlendirilmiş ve vergi koyma hakkının yalnızca kendileri tarafından hazırlanan yasalarla mümkün olacağı belirtilmiştir.

Massachussetts'te ortaya çıkan isyan nedeniyle İngiliz hükümeti isyancı olarak nitelendirdikleri kişilerin elinde bulunan her türlü silah ve diğer ekipmanların alınmasına yönelik talimat vermişlerdir. Concord bölgesi için İngiliz hükümeti tarafından gönderilen 800 askerin yerli koloni birlikleri tarafından püskürtülmesi ile birlikte de bağımsızlık düşüncesi çok daha hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Nihayetinde sadece iki ay gibi kısa bir süre içerisinde Amerika'nın bağımsızlık devrim hareketi tüm bölgeye yayılmıştır. Bunun sonucunda tarih 10 Mayıs 1776'yı gösterdiğinde Philadelphia'da İkinci Kongre toplanmıştır. Toplantıdan sonra devrimin gerçekleşmesi adına ilk savaş 16-17 Haziran tarihinde Boston'da gerçekleşmiştir. Her iki taraf da kayıp vermiş olmakla birlikte Amerikalı yerliler nispeten daha az kayıp vererek galip gelmişlerdir. İngiliz birlikleri ise Boston'u yerlilere bırakarak geri çekilmişlerdir. Bu toplantıdan kısa bir süre sonra taraflar anlaşmaya varmışlar ve 4 Temmuz 1776 tarihinde Bağımsızlık Bildirgesi yayınlanmıştır.

Bağımsızlık Bildirgesi'nden sonra da savaşların devam ettiği görülmüştür. Bu arada 29 Ağustos 1776 tarihinde önemli bir doğa olayı ortaya çıkmış ve tarihin seyrini etkilemiştir. İki gün öncesinde İngiliz kuvvetleri George Washington komutasındaki orduyu bozguna uğratmış ve Long Island bölgesinin batısına sürüklemişlerdi. Bu savaşın kaybedilmesi Amerika'nın geleceğinin tehlikeye girmesi anlamına gelmekteydi. Ancak 29 Ağustos tarihinde bölgede görülen çok büyük bir sis kitlesi Washington ve ordusunun adeta imdadına yetişmiş ve ordunun sis yardımıyla bölgeden kaçmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle Amerikan ordusu kendisini toparlamak ve yeniden güç kazanmak için zaman kazanmışlardır (tarihiolaylar.com. 10.09.2019).

1778 yılı Amerikan tarihi içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Amerikalılar bu yıl içerisinde gelecekte pek çok millet için örnek teşkil edecek büyük bir bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Bu süreç içerisinde o tarihlerde İngiliz sömürge hareketine düşman olan Fransa hükümeti, Amerikalı kolonilere yardım göndermiş ve özellikle askeri mühimmat desteği sağlamıştır. Hatta 1780

yılında Amerika kıtasına bir ordu göndermiş ve Amerika'nın bağımsızlığına destek vermiştir. Fransa ordusunun desteklediği Amerikan ordusu İngilizleri hezimete uğratmıştır. Bu yenilgi neticesinde İngiliz ordusu New York ve yakınlarına sıkışmıştır. İngilizlerin, savaşın kazanılmasından ümidi kesmeleri ile birlikte 3 Eylül 1783 tarihinde Paris Barış Anlaşması imzalanmış ve Amerika'nın bağımsızlığı resmi olarak kabul edilmiştir. Bağımsızlığın ilanından dört yıl sonra da Federal Anayasa hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Amerika'nın ilk devlet başkanı ise 1789 yılında yapılan seçimler sonucunda George Washington olmuştur. Aynı zamanda devrimin gerçekleşmesine etki eden devrim liderleri ve komutanlar da kurucu hükümet içerisinde görev almışlardır (tarihiolaylar.com., 10.09.2019).

"Haklar Bildirisi" on altı maddeden oluşur ve bireysel özgürlükler ve özgürlükçü liberalizmin tüm kurum ve güvencelerini kapsar. Bildiride yer alan bazı önemli temel ilkeler aşağıda ifade edilmiştir (Ateş, 1991: 68):

> *Madde 1; Kişiler doğuştan eşit, özgür ve bağımsızdırlar. Doğuştan edinilmiş belli hakları vardır ve bir topluma girdikleri zaman, hiçbir anlaşmayla gelecek kuşakları bu haklardan yoksun edemezler. Bu haklar mülk edinme, mutluluk ve güvenlik arama ve kazanma yollarıyla duyulan yaşama ve özgürlük haklarıdır.*
>
> *Madde 2; Bütün güç halkta toplanır ve halktan gelir.*
>
> *Madde 5; Devletin yasama ve yürütme görevleri, yargılama görevinden ayrı ve bağımsız olmalıdır. Bu ilk iki görevin üyeleri baskıdan uzak olmalı ve halkın sıkıntılarını duyarak, onlara ortak olarak belli sürelerle özel bir göreve alınmalı, sonra ilk görevlerine dönmelidirler.*
>
> *Madde 12; Basın özgürlüğü, özgürlüğün en büyük savunmalarından biridir ve hiçbir şekilde sınırlandırılmaz.*

Madde 13; Barış süresince ordular bulundurmak, özgürlük için tehlikeli sayılmalı ve bundan kaçınılmalıdır. Ordu her durumda sivil gücün emri altında bulunmalı ve sivil güç tarafından yönetilmelidir.

Madde 16; Herkes dininin gereklerini, vicdanının emirlerine göre yerine getirmek hakkına sahiptir.

Günümüz ABD Anayasasının temelini oluşturan bu Bildiri dünya'da demokrasinin gelişimi yolunda çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte modern demokrasilerin önemli bir gereği olan eşit yurttaşlık ile kadınların demokratik hayata katılımları konusunda yetersiz kalmıştır. Bu bildiride vergilendirilebilir mülkü olmayanlar, kadınlar, zenciler, köleler halktan sayılmamış ve oy kullanma hakkından mahrum bırakılmışlardır (Crikc, 2002: 67).19. yy'a girilirken, yeni Amerikan eyaletleri içerisinde yalnızca toprak sahipleri oy kullanma hakkına sahipti. Bildiriye en fazla katkı sağlayan yazar olan Thomas Jefferson dahi kölelere sahipti (Dahl, 2001: 66).

19. yüzyılda Amerika açısından en önemli gelişme, yönetimin olgunlaşması ve politik katılımın yaygınlaşması şeklinde gerçekleşmiştir. Eski ve geleneksel yönetim alışkanlıklarından vazgeçilmiş ve özellikle dışlanmış grupların yönetime katılımı sağlanmıştır. Öncesinde oy hakkı olmayan gruplar birer birer oy kullanma ve yönetime katılma hakkı elde etmişlerdir. Din ve mülkiyet esaslı sınırlamalar kaldırılmış ve 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde beyaz erkeklerin önemli bir kısmı oy kullanabilir hale gelmiştir (Jackson, 1950).

ABD içerisinde eşitlik anlayışının olmaması ve etnik farklılıkların yaşam standartlarını belirleme gücünün yüksekliği ve kölelik uygulamaları nedeniyle 1861-1865 yılları arasında devam eden iç savaş sonucunda üç önemli değişiklik meydana gelmiştir. İlk olarak 1865 yılında onaylanan 13. Değişiklik ile kölelik uygulaması sona ermiştir. 1868 yılında onaylanan 14. Değişiklik ABD sınırları

içerisinde doğmuş veya ABD uyruğuna girmiş olan herkesin vatandaş sayılması uygulamasını getirmiştir. Bu konuda şahısların haklarını koruma görevi federal devlete verilmiştir. Özellikle yaşama, mülk edinme ve yasalar önünde eşitlik hakları bu kapsam içerisinde yer almaktadır. 1870 yılında onaylanan 15. Değişiklik ile de gerek federal gerekse de eyalet hükümetlerinde her vatandaşın eşit şartlarda oy kullanmasının zorunlu olduğu ve ırk, renk ve geçmiş dönemde içerisinde yer aldığı statünün bu durumu değiştirmemesi gerektiğine yönelik bir karar alınmıştır (Jackson, 1950).

Ancak bu noktada eşitliğe aykırı bir durum olan cinsiyet esaslı ayrımcılık kapsam dışında bırakılmış ve kadınların oy kullanmalarına yönelik yasaklar devam etmiştir. ABD'de kadınların oy kullanma hakkını elde edebilmesi uzun bir süre sonra 1920 yılındaki 19. Değişiklik ile gerçekleşmiştir (Jackson, 1950).Bu noktada önemli bir tezat ortaya çıkmış ve kadınlar oy kullanma hakkını elde ederken siyahîler oy kullanamaz duruma gelmişlerdir. 1890'lı yıllardan itibaren güneyde yaşayan beyazların öncülük ettiği gruplar, 1868 yılından önce seçmen vasfını kazanmamış olan kişilerin okuma yazma sınavından geçirilmesini öngören "Büyükbaba Maddesi" şeklinde de ifade edilen oy kullanmaya yönelik düzenlemeler getirmişlerdir. Aynı zamanda oy kullanma vergisi isimli bir verginin koymasını sağlamışlar ve siyahlara karşı güç kullanarak onların oy vermesini engellemişlerdir. Bu konudaki adaletsiz ve eşitsiz durum çok uzun bir süre devam etmiş ve 1950'li yıllarda başlayan insan hakları hareketinin de etkisi ile 1965 yılında Seçim Hakları Yasası'nın onaylanması ile bu konudaki engellemeler ortadan kaldırılmıştır. Bundan bir yıl önce de oy kullanma vergisi kaldırılmış ve nihai yasa ile de etnik farklılıklara dayalı oy kullanma yasakları tüm federal devletlerde ortadan kaldırılmış olmuştur (Jackson, 1950).

ABD'de bugünkü oy kullanma hakkı uygulamasına temel teşkil edecek olan son değişiklik ise 1971 yılında onaylanan 26. Değişiklik ile gerçekleştirilmiştir. Özellikle Vietnam savaşı nedeniyle 1960-1970 yılları arasında çok sayıda kişi askere alınmıştı. Bu kişiler arasında 21 yaşından küçük kişiler de

bulunmaktaydı. Bu nedenle ülkesi için savaşabilecek olan herkesin aynı zamanda oy verebilecek kadar da yetkin olduğu düşüncesinden hareketle oy verme yaşı 21'den 18'e indirilmiştir. Böylelikle ülkede istisnai suçları işleyen ve ruhsal açıdan oy verme yeterliliğine sahip olmayan kişilerin dışında 18 yaş üstü tüm bireyler oy verebilir bir konuma gelmiştir (Jackson, 1950).

1.2.2.1 Günümüz Amerikan Siyasal Sistemi

Amerikan yönetim sistemi içerisinde federal devlet ile federe devletlerin hareket kabiliyeti ve sınırları anayasa ile tespit edilmiştir. Dolayısı ile yerel ve genel uygulamalar anayasal düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu uygulamada herhangi bir değişikliğe gidilmesi de yine anayasa değişikliği ile mümkün olabilmektedir. Sistem kendi içerisinde tutarlı bir yapı özelliğine sahiptir. Örneğin federal sistem içerisinde, küçük ve büyük devletlerin yönetime katılmaları konusunda bir dengenin sağlanmasına dikkat edilmiştir. Temsilciler Meclisi nüfusa dayalı bir oluşum özelliğine sahip iken Senato'da her devletin eşit bir şekilde temsil edilmesi bu konuda önemli bir örnek olarak göze çarpmaktadır(Çam, 2000: 94).

ABD federal sistemi yakından incelendiğinde üçayaklı bir yapının üzerine bina edildiği anlaşılır. Birinci olarak, sistem pragmatik bir işleyişe sahiptir. Bu sayede kamu hizmetleri, en kısa yoldan ve etkin bir şekilde gerekirse yerel inisiyatif alınarak görülür. İkinci olarak, kamu yönetiminin sınırlarının belirsizliğidir. ABD'de ulusal savunma ve dış politika konuları hariç olmak üzere baskın bir kamu yönetimi örgütlenmesi görülmez. Hizmetler eyaletler eli ile çeşitlendirilerek verilir. Üçüncü olarak, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde özel sektörün devreye girmesidir. Kamu yönetimi daha çok kontrol ve denetim görevini yerine getirir (Parlak, 2013:774).

Federal sistemin en zor yanlarından bir tanesi, federal devlet ile federe devletlerarasında iktidar paylaşımında sınırları belirlemektir. Bu anlamda Amerikan anayasasının federal devlete üç ayrı konuda yetki ve görev verdiği görülmektedir. Bu yetki ve görevler iktisadi, savunma ve hukuk düzenlemeleri alanlarını içermektedir. Buna karşılık Federe devletlerin görevleri ise iç ticaret yapısını düzenlemek, yerel yönetim teşkilatlarını yapılandırmak ve polis gücünü kurmaktır(Çam, 2000: 95).

ABD Federal sisteminde, federal devlet ile federe devletlerin karşılıklı olarak uymak zorunda oldukları kurallar ve teamüller vardır. Federal devlet, federe devletlerin sınırlarını değiştiremez, her devletin senatoda eşit temsilini teminat altına alır, cumhuriyeti teminat altına alır ve şiddet hareketleri meydana geldiğinde federe devleti korur. Federe devletin de federal devlete karşı anayasal ve yasal sınırlar içerisinde hareket etmesi beklenir. Amerika'da sistem karşılıklı zorunlulukların çekişmesi suretiyle değil, iş birliği suretiyle işler. Fakat Amerikan Anayasası'nın metnine eklenen ilk on madde gittikçe merkezi hükümeti güçlendiren bir fonksiyon görmüştür. Her şeye rağmen, Amerika'daki güçlü yerel yönetim geleneği federal otoritenin güçlenmesini sınırlamaya devam etmektedir (Çam, 2000: 97).

Eyalet sistemleri merkezi hükümet sisteminin benzeri olarak teşkilatlanmıştır. Her eyaletin yürütme organı validir. Eyaletler, yerel hizmetlere, eğitim ve gençlik hizmetlerine bakarlar. Bağımsızlık bildirgesi yayınlandığı zaman on üç eyalet vardı. Sonraki yıllarda eyaletlerin sayısı artarak elli olmuştur. Bu artış, doğudan batıya doğru genişleme, satın alma, savaş ve bazı eyaletlerin bölünmesi yoluyla olmuştur. Hukuki ve teknik olarak eyaletler ABD'den doğmamış, fakat ABD eyaletlerden oluşmuştur. ABD Anayasası'nın 4. maddesi üçüncü bölümüne göre; yeni eyaletin kabulü Kongre'nin kararı ile olur, bir eyaletin sınırları içerisinde başka bir eyalet kurulamaz, ilgili eyaletlerin meclisleri ve Kongre'nin onayı olmadan iki eyaletin veya parçalarının birleşmesi ile yeni bir eyalet kurulamaz. Eyaletler, ABD Anayasası'nın federal devlete bıraktığı egemenlik

alanları dışında sınırsız bir egemenliğe sahiptir. Çoğu eyalet kendi içinde adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahiptir (Yılmaz, 2013: 624) .

ABD'de tüm eyaletler anayasa ve halk bildirgelerine sahiptir. Yine her eyalet içerisinde aynı merkezde olduğu gibi yasama, yargı ve yürütme organı bulunmaktadır. Bu organların seçilmesine yönelik düzenlemeler ise her eyalette farklılık göstermektedir. Uç bir örnek olması açısından doğrudan demokrasi yönteminin uygulandığı eyaletlerinde bulunduğu söylenebilir. Günümüzde doğrudan demokrasi yöntemleri en çok ABD'de uygulanmaktadır. Bu konudaki en yaygın yöntemlerin halk toplantıları, halk girişimi, halk oylaması ve geri çağırma şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Eyaletlerde de yasama organı çift meclislidir. Bunun tek istisnası ise Nebraska Eyaletidir. Eyaletlerin yürütme gücünün en tepesinde vali vardır. Valiler seçimle iş başına gelmekte ve en fazla iki dönem için seçilmektedirler. Yargı sistemi açısından da eyaletlerle merkezi yönetim birbirine benzerlik göstermektedir. Ancak yargıçların göreve gelme usulü konusunda eyaletler arasında farklılıklar görülmektedir. Bir kısım eyaletlerde yargıçlar atanma ile göreve gelirken diğerlerinde ise seçimle işbaşına gelmektedirler. Yöntemler yerine göre çok ayrıntılı nüanslar gösterebilmektedir (Eroğul, 2012: 129-134).

Sonuç olarak, ABD Başkanlık Sisteminin en ayırt edici özelliklerinden biri federalizm ilkesidir. Federalizm, Amerikan siyasi ve hukuki tarihinin ayrılmaz bir bütünü olarak tarih sahnesinde yer almıştır. Hatta Amerikan Sistemi'nin başarısı federal sistemin varlığı ile mümkün olmuştur denilebilir.

1.2.2.1.1. Yasama

ABD Anayasası yasama organını iki meclisli yapı olarak kurgulamıştır. Bu meclisler Temsilciler Meclisi ve Senato isimleriyle adlandırılır. Genel isim olarak Kongre diye bilinir. Bahse konu Kongre'nin konfederal dönemdeki Kongre ile isim benzerliği dışında alakası yoktur. Tamamen farklı görev ve fonksiyonlar ile

donatılmıştır. Amerikan Anayasası'nın birinci maddesi yasama organını düzenler. Birinci madde, Kongre'nin yasama gücüne sahip olmasını düzenler. Kongre bu yetkileri devredemez(Tanıyıcı ve Akgün, 2008: 55).

Kongre iki kanatlı olup Temsilciler Meclisi ve Senato'dan oluşur. Kongrenin Temsilciler Meclisi kanadının ülke genelindeki 435 seçim bölgesinden 435 üyesi vardır. İki yıllığına seçilen Temsilciler Meclisi üyelerinin tekrar seçilme hakları vardır. Eyaletlerden seçilecek temsilciler meclisi üye sayısı eyaletlerin nüfusuna göre belirlenmektedir (Kalaycıoğlu, 2014:110).

Senato 100 üyeden oluşması itibarı ile Temsilciler Meclisinden daha küçüktür. Her eyaletin senatör sayısı 2 olup görev süreleri 6 yıldır. ABD kongresinde Vergi Kanunu Yasa Tasarısı hariç kongrenin her iki kanadına mensup üyeler tarafından yasa tasarısı önerilebilmektedir. Vergi Kanunu Yasa Tasarısı ise yalnız Temsilciler Meclisi üyelerince önerilebilmektedir. Yasa tasarısının kanunlaşabilmesi için kongrenin her iki kanadınca kabul edilmesi ve Başkan tarafından onaylanması gerekmektedir. Başkan tarafından veto edilen bir yasa tasarısının yasalaşması için bir istisnai durum söz konusudur. Başkan tarafından veto edilen kanun tasarıları Senato ve Temsilciler meclisinin 3 te 2 sinin oyu ile Başkanın imzası olmadan da yasa halini alabilmektedir (Kalaycıoğlu, 2014: 111).

1.2.2.1.2. Yürütme

Amerikan Başkanlık Sisteminin kurucu seçkinleri yürütme organını zorunlu bir kötülük olarak algılamışlardır. Baskıcı İngiliz yönetiminden sonra güçlü yürütmeye karşı önyargıları vardır. Bağımsızlıktan sonra kurulan konfederal dönemde eyalet meclislerinin üstünlüğü vardır. Çoğu eyalet valilerinin ikinci kez seçilmeleri engellenmiş ve görev süreleri de bir yılla sınırlanmıştı. Ancak konfederal yönetim biçimi istikrar ve düzen getirmemişti. Bu durum güçlü bir idare arayışına yol açtı. Amerikan Anayasası'nı hazırlayan seçkinler konfederal

dönemde aşırılıklara kaçan uygulamalar ile hoşnutsuzluk sebebi olan yasama organını dengeleyecek ama kendisi de baskıcı bir mekanizmaya dönüşmeyecek bir yürütme organı tasarladılar. Yürütme organının tek bir kişide oluşmasına karar verildi. Bunun yürütmeye hız ve hesap verilebilirlik katacağı düşünüldü. Anayasayı tasarlayanlar yasama ve yürütmeyi birbirinden tamamen ayırdılar. Amerikan Anayasası'nı tasarlayan seçkinler, kuvvetler ayrılığı ilkesini temel alarak yetkileri ve gücü sınırlandırılmış bir başkanlık kurumunu yaşama geçirdiler (Tanıyıcı ve Akgün, 2008: 57).

Öte yandan Amerikan Başkanlık Sistemi'nde, başkana, yürütme görevini yerine getirirken yardımcı olacak kurumlar da vardır; Başkan yardımcılığı ve bakanların da içinde olduğu başkanlık bürokrasisi.

1.2.2.1.3. Yargı

Dünyada yargının en güçlü olduğu ülke ABD'dir. Amerikan Anayasası federal düzeyde tek bir mahkeme kurmuştur: Federal Yüksek Mahkeme. Öte yandan, yargı gücünü düzenleyen üçüncü madde Kongre'nin, ihtiyaç halinde yeni mahkeme kurabileceğini öngörmüştür. İlaveten, Kongre'nin yetkilerinin düzenlendiği birinci maddeye göre de yüksek mahkemeye bağlı yeni mahkemelerin kurulabileceği belirtilmiştir. ABD'nin federal seviyedeki tüm mahkemeleri; bahse konu anayasa maddelerine istinaden kurulmuştur (Eroğul, 2012: 122).

Amerikan yargı kurumları arasında en dikkat çeken; Federal Yüksek Mahkemedir. Yüksek Mahkeme'nin üyeleri atanırken önce Amerikan barosunun görüşü alınır. Senato'nun uygun bulması şartıyla Başkan tarafından atanırlar. Yüksek mahkeme üyeleri ömür boyu görev yapmak üzere atanırlar. Mahkeme, dokuz üyeden oluşur. Yüksek mahkemenin başyargıcı ABD protokolünde ikinci sıradadır. Pek görüntü vermez, rastgele demeç vermez. Başyargıç, makamının

yüksekliği ve önemi nedeni ile siyasi ve idari baskılardan bağımsızdır. Cezai sorumluluk gereği başkanların yargılanacağı durumlarda, Senato'ya Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlık eder. Amerikan federal yüksek mahkemesinin yetkileri şunlardır; Öncellikle, federe devlet ve federal devletin yetki uyuşmazlıklarını karara bağlar. İkinci olarak, iki ayrı federe devlet arasındaki yetki uyuşmazlıklarını çözer. Üçüncüsü, iki farklı federe devlete ait vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkları karara bağlar. Dördüncü olarak, vatandaşlar ile federal devlet arasındaki uyuşmazlıkları halleder. Nihayet, yasalar, anlaşmalar ve federal idari düzenleyici işlemleri anayasaya uygunluk açısından denetler. Amerikan Yüksek Mahkemesi, sistem içerisinde aynı zamanda Danıştay ve Yargıtay işlevini de görür. Mahkeme diğer davalar bakımından bir temyiz merciidir (Teziç,2013: 370-371).

1.2.3. Fransız Deneyimi ve 1789 Fransız Devrimi

Fransız Devrimi insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. Fransa'da on altıncı yüzyılda oluşmaya başlayan, on yedinci yüzyılda felsefi temellerini kuran, gelişen ve bu gelişmesini on sekizinci yüzyıl boyunca da sürdüren yeni bir sınıf, burjuvazi; mutlakıyetçi kraldan ve aristokrasiden iktidarı zorla alıyordu (Ateş, 1991: 70).

Fransız Devrimi ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin on yedinci yüzyılda İngiliz Haklar Bildirisi (Bill Of Rights) ve Amerika'daki 4 Temmuz 1776 tarihli "Haklar Bildirisinden" çok daha evrensel etkileri olmuştur. Ateş (1991: 71) bunu başlıca iki sebebe bağlamaktadır. Bunlardan birincisi Amerika'nın uzaklığı ile ilgili olup diğer sebep ise devrimin niteliği ile ilgilidir.

ABD Devrimi felsefi olarak burjuva devriminin tüm niteliklerini taşıdığı halde, aslında bir tarım toplumunda gerçekleşmişti. Ayrıca iktidar kavgası yabancı bir devlete karşı yapılmıştı. Aslında ABD'de burjuva devrimi 9 Nisan 1865'te yani

Kuzey- Güney Savaşı'nın sonunda; Güney'in teslim olmasıyla gerçekleşmiştir. Zira ABD'de burjuvazinin, toprak aristokrasisini saf dışı etmesi ancak iç savaş sonrasında mümkün olmuştur (Ateş, 1991: 71).Özgürlük, eşitlik, kardeşlik bütün bayraklarda yazılıydı. Özgürlük öncelikle krallıktan, aristokrasiden ve kiliseden özgürlüktü, eşitlik ekonomik eşitlik değil, yurttaşlar arasında statü eşitliğiydi (Crikc, 2002: 79).

Amerikan ve Fransız Bildirgelerinin, İngiliz Bildirge ve fermanlarından en önemli ayrılıkları bu bildirgelerin evrenselliği ve soyutluğudur (Kapani, 1970: 264). Ayrıca İngiliz bildirge ve fermanları kral ve aristokrasinin yetkilerini parlamento lehine sınırlarken; parlamentonun yetkilerinde hiçbir kısıtlamaya gitmemiştir. Oysa Amerika ve Fransız bildirgeleri yasama organının da ilişemeyeceği, özüne dokunamayacağı özgürlükler ve haklar olduğunu savunuyorlardı. Bu özgürlükler yepyeni bir devlet anlayışının, burjuva devletinin özgürlükleriydi (Ateş, 1991: 74).

Hiç kimse düşüncelerinden ötürü kınanamaz. Mülkiyet kutsal ve dokunulmaz bir haktır. Anayasanın bu ilk halinin değişmesi ve demokrasinin mesafe alması ancak birçok siyasi mücadelenin sonucunda olabilmiştir. Burjuvazi ve ayrıcalıklı sınıf arasındaki mücadelede, toplumun en alt seviyelerinde olan ve en çok acı çeken köylüler bulunuyordu (Tanilli, 1996: 110-111).

Montesquieu tarafından Kanunların Ruhu yazılmış ve J.J. Rousseau tarafından burjuvazi ve köylü sınıfı arasındaki mücadeleden önce yazılan "Toplum Sözleşmesi", Fransız Devrimi için ciddi sonuçlar doğurdu. Hukukun ruhu, gücün ayrılığına dayanıyordu ve mutlak monarşi rejiminin ciddi eleştirisini getirdi. Bununla birlikte, Toplum Sözleşmesi yeni bir egemenlik tanımı getirdi, halk arasındaki siyasi eşitliğin korunmasını sağlayarak kralın ilahi egemenliğine karşı çıktı ve sistemi yıkacak bir hareketin temelinin atılmasını sağladı (Sarıca, 1981: 27).

Fransız Devrimi iç ve dış faktörlerin bir kombinasyonu ile gerçekleşmiştir. Dış faktörler Avrupa'daki Aydınlanma Çağı ve Amerika'nın İngiltere'ye karşı isyan çıkarıp bağımsızlıklarını kazanmalarıdır. İç sebepler ise politik, ekonomik ve sosyo-kültürel unsurlardır. Bu nedenlerin her biri bir diğerine bağımlılık göstermektedir. Her biri bir tetikleyici olarak ortaya çıkarak toplumu etkilemiştir. Aydınlanma Çağı ile birlikte Orta Çağların dini ve baskıcı yönetimine ilişkin farkındalık ve direniş gelişmiş ve Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bağımsızlık kazanmaları ile de özgürlük düşüncesi dünya genelinde yayılmıştır. Aydınlanma fikirleri politik nedenlerin temellerini atmış ve halk mevcut monarşik düzenden daha fazlasını istemeye başlamıştır. Aynı zamanda sosyal sınıflar arasında ortaya çıkan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, halkların bu hakları elde etmek amacıyla birbirleri ile mücadele etmesine neden olmuştur (Armaoğlu, 1994: 2-7).

Fransız Devrimi, hem sivil hem de toplumsal bir hareketle, siyasi ve askeri iktidara karşı ilk mücadeleyi ortaya koymuştur. Özgürlük ve eşitlik fikri devrimin bayrağıydı. Ancak özgürlük, insanların her şeyi yapabileceği anlamına gelmez. Özgürlük, bireyin kurumlara veya başkalarına (topluluklar, sınıflar) bağlı olmamasıdır. Eşitliğin amacı, imtiyazları ve hakları değiştirmektir. Başka bir deyişle, hukukun üstünlüğünü desteklemektir (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2008: 129-130).

Fransız Devrimi yalnızca Fransa ya da Fransız halkı için değil aynı zamanda insanlık tarihi içinde önemli bir dönüm noktasıdır. Etkileri yıllarca sürüp yayılan devrim, yeni toplumsal düzenin ve yeni devletlerin yaratılmasının kaynağıydı. Devrimin en önemli sonuçlarından biri kilisenin yasal niteliğini yitirmesi ve yalnızca manevi bir kurum olmasıydı. Devrim ile birlikte değişen toplum aşamalı bir biçimde laikleşmiş ve Fransa bir laiklik devlet yapısına girmiştir(Tanilli, 1989: 196). Devrim, adaletsizliğin, sınıf bölünmesinin ve her toplumda sosyal ve ekonomik boşluklarla mücadelenin bir sembolüdür. Devrim, milliyetçilik ve ulus-devlet fikrini dalgalar halinde yayarken imparatorluklarda

derin yaralar açılmasına neden olmuştur (Gökkaya ve Yeşilbursa, 2008: 132). Ulus devlet anlayışının temelini ulusal egemenlik oluşturmaktadır. 18. yüzyıla kadar yönetim gücü, Tanrı egemenliğinin bir temsilcisi olarak görülen mutlak krallıklar ve imparatorluklarda iken, egemenlik ve demokrasi kavramı 18. yüzyıldan itibaren güçlenmiştir. Ulus devlet anlayışında tek bir toplum ve millet yapısı ön plana çıkmaktadır. Bu birlikteliğin ve farkındalığın neticesinde de milliyetçilik ve bağımsızlık düşüncesi ortaya çıkmış ve yayılmıştır (Erendil, 1990: 5-11).

Bu süreç içerisinde klasik demokrasinin anlaşılması çok önemli hale gelmiştir. Bu anlayışın başlangıç noktası ulus devlet topluluklarıdır. Siyasi kültür, teknolojik, ekonomik, sosyal ve tarihi etkilerin bir sonucu olarak gelişmiş, Amerikan ve Fransız devrimlerinin etkisiyle de genişlemiştir (Çam, 1981: 166-172). Bu ilkenin temeli, yöneticilerin özgür, adil ve seçimli olmasıdır. Sivil özgürlükler, oy verme hakkı, muhalefet ve eşit hak ve özgürlükler bu klasik demokrasinin başlıca temel gereksinimleridir (Duverger, 1993: 23).

Fransız siyasal sisteminde üçüncü ve dördüncü dönem içerisinde görülen en önemli özellik siyasal partilerin parçalanmış bir yapı göstermesidir. Özellikle siyasal ve kültürel sebepler neticesinde ortaya çıkan parçalanmış yapı, merkezi yönetim sisteminin zayıflamasına ve Beşinci Cumhuriyet'in kurucusu olan De Gaulle'ü yeni ve farklı bir rejimin zorunlu olduğu düşüncesini edinmesine yol açmıştır (Eldem, 2007: 49).

Bu anlayış içerisinde De Gaulle, işgali henüz bertaraf etmeyi başarmış olan Fransa'nın Bayeux kasabasında 1946 yılında yapmış olduğu bir konuşmasında; *"Sahip olduğumuz ilkeler ve edindiğimiz tecrübeler, yasama, yürütme ve yargının birbirinden kesin bir biçimde ayrı olmalarını ve birbirlerini dengelemelerini emrediyor"* demek suretiyle yönetim erklerinin birbirinden ayrı olması ve her bir erkin kendi içerisinde bağımsız olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Özellikle yürütme organının parlamentoya yani yasama organına bağlı olmadan görev yapabilmesinin yani yürütmenin güçlü bir karakter sergilemesinin

yollarını aramaktaydı. Bu noktada Üçüncü Cumhuriyet'in anayasa bilimcisi Carre de Malberg'in eserlerinden faydalanmayı da tercih etmişti. De Gaulle ancak böyle bir yönetimle Fransa'nın güçlü bir ülke haline gelebileceğini savunuyordu (Eldem, 2007: 50).

1958 Anayasası hem 1946 Anayasası hem de 1789 Yurttaş Hakları Bildirisi içerisinde yer alan ulusal egemenlik ve insan hakları kavramlarına vurgu yapmış ve bu konuda bir kısım ileri hükümler de getirerek yönetim anlayışını derinleştirmiştir. Bu anlamda benimsenen ilkeler; kanunlar önünde tüm vatandaşların eşit olması, inanç özgürlüğü ve inanca saygı, ulusal egemenlik, keyfi tutuklama ve hapse koymanın yasaklanması, Fransa'nın laik, demokratik, sosyal ve bölünmez tek bir cumhuriyet olması şeklinde sayılabilir (Çam, 2000: 161).

1.2.3.1. Günümüz Fransız Siyasal Sistemi

Günümüz Fransız Siyasal Sisteminin çerçevesi 1958 Anayasası'nın kabul edilmesi ile ortaya konulmuştur. 1958 Anayasa'sının kabulü aynı zamanda Fransa'da Beşinci Cumhuriyet döneminin de başlangıcıdır. Bu anlamda yeni yönetim sisteminin Fransa'ya getirmiş olduğu en önemli yeniliklerden bir tanesi, 6 Kasım 1962 tarihinde gerçekleştirilen reform sonucunda Cumhurbaşkanının seçim şekli konusunda değişime gidilmesi olmuştur. Bu değişiklik ile birlikte Fransa aslında hükümet sisteminden yarı başkanlık sistemine geçişi de sağlamıştır (Gürbüz, 1987: 129 Akt. Dunbay, 2012: 302). Yayla (2014: 115) bu yeni sistemi Fransa'nın sahip olduğu mutlak monarşi kültürünün yeni sisteme yansıması olarak değerlendirmiştir. Zira gerçekten de bu sistemin başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin karışımı olduğu şeklinde değerlendirilmesi mümkündür.

Beşinci Cumhuriyet, yönetim anlayışı açısından siyasal iktidarın; yasama organı, doğrudan seçilen bir başkan ve başkan ile birlikte parlamentoya karşı da sorumlu olan bir başbakan tarafından paylaşıldığı bir sistem ortaya koymuştur.

1.2.3.1.1. Yasama

Fransız Parlamentosu iki meclisli bir yapı özelliği göstermektedir. Bu yapılardan ilki Millet Meclisi'dir. Millet Meclisi halk tarafından seçilen vekillerden oluşmakta ve diğer meclise göre çok daha geniş yetkileri bünyesinde barındırmaktadır. İkinci meclis olan Senato ise yerel yönetimleri temsil etmekte ve bu çerçevede yetki ve sorumluluklara sahiptir. Millet Meclisi'nde vekil olabilmek için seçilme yaşı 23 ve seçmen olma yaşı ise 18 olarak belirlenmiştir. Millet meclisi üyeleri genel oyla, tek adaylı, tek dereceli ve iki turlu çoğunluk esasına dayanan seçimlerle beş yıllık süre için seçilmektedir. Ayrıca Millet Meclisi'nde yedek vekil uygulaması vardır. Her seçmen bir adaya oy verdiğinde aynı zamanda onun yedeği olan kişiye de oy vermiş ve onu seçmiş olmaktadır. Bu uygulamanın önemli bir amacı bulunmaktadır. Fransa'da bir vekil aynı zamanda bakan olamadığından dolayı vekil bakan olduğunda ya da herhangi bir sebeple vekilliği düştüğünde yedek milletvekili bu kişi yerine vekillik görevini üstlenmektedir. Seçimlerde bir adayın seçilebilmesi için ilk turda salt çoğunluğu elde etmesi şarttır. Bu şartın ilk turda gerçekleşmemesi halinde ikinci tura ilk turda en az % 12,5 oranında oy alan tüm adaylar katılır ve bu seçim neticesinde herhangi bir baraj göz önüne alınmaksızın en fazla oyu alan aday seçimi kazanmış olur (tarihibilgi.org. 17.08.2019).

Seçimlerin iki turlu olması nedeniyle adaylar özellikle ikinci tur için diğer aday ve siyasi oluşumlarla uzlaşmak ve yakınlaşmak durumunda kalmaktadırlar. Bu eğilim siyasi aktörler arasındaki müzakereyi artırmakta ve demokrasiye katkı sağlamaktadır. Yine Fransa'da milletvekili seçimlerine şaibe karışmaması ve dürüstlük ilkesinin ön planda tutulması amacıyla seçim kampanyalarında kullanılan

finansman miktarı sınırlandırılmıştır. Yine adaylardan en az % 5 oy alan kişilere belirli bir miktar hazine yardımı yapılmaktadır (tarihibilgi.org. 17.08.2019).

1.2.3.1.2. Yürütme

Fransa yönetim sistemi V. Cumhuriyetin başlangıcı olan 1958 yılından bu yana güçlü bir yürütme erki olmasını tercih etmiştir. Bu sebeple de yasamanın yürütme organı üzerindeki denetim fonksiyonunu düşük bir seviyede tutmuştur. Yürütmenin en üst noktasında yer alan Cumhurbaşkanı'na yönelik olarak ise yasama organının elinde herhangi bir denetleme mekanizması yoktur. Zaten Fransız yönetim sistemini diğerlerinden ayıran en belirgin özellik, Cumhurbaşkanı'nı halkın seçmesi ve böylelikle yarı başkanlık olarak adlandırılmasıdır. Güçlendirilmiş Cumhurbaşkanlığı makamı ile birlikte Başbakan ve Bakanlar Kurulu olması, idari mekanizmanın siyasi ayağını tamamlamaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı parlamentoyu feshetme ve gerekli gördüğü durumlarda referandum uygulamasına başvurma hakkına sahiptir. Bu kadar geniş yetkilerle donatılmış olan Cumhurbaşkanı iki turlu genel oy ve çoğunluk sistemi ile beş yıllık bir süre için halk tarafından seçilmektedir. İki dönem üst üste görev yapan bir cumhurbaşkanı üçüncü dönemde aday olamamakta ancak bir dönem ara verdikten sonra tekrar cumhurbaşkanı adayı olabilmektedir (tarihibilgi.org., 17.08.2019).

1.2.3.1.3. Yargı

Fransız yargı sistemi içerisinde yasaların anayasaya uyguluğunun denetimi ile görevli olarak Anayasa Konseyi bulunmaktadır. Konsey; Cumhurbaşkanı, Senato ve Milli Meclis Başkanlığı tarafından atanan üçer üye ile kurulur. Bu üyelerin görev süresi dokuz yıldır. Ayrıca eski Cumhurbaşkanlarının yaşam boyu Anayasa Konseyi'ne atanmaları mümkündür. Anayasa Konseyine başvuruda bulunma yetkisine sahip kişiler; cumhurbaşkanı, başbakan, parlamento başkanları ile 60 Senatör veya milletvekilidir (Oktay, 2014).

Fransa'daki yönetim sistemi için rasyonelleştirilmiş parlamentarizm ifadesi kullanılabilir. Bu sistemin kurgulanması sırasında yasama organı aleyhine ve yürütme organı lehine bir kısım düzenlemeler getirilmiş ve yürütme organının gücü artırılmıştır. Aynı zamanda yasamanın yürütme üzerindeki denetim gücü de azaltılarak yürütme organının faaliyet kabiliyeti genişletilmiştir. Fransa'da yasamayı sınırlayan bir başka husus ise yargısal düzenlemelerdir. Yasama ancak kendisine hukuken tanınan konularda düzenleme yapabilmekte ve geri kalan hareket alanında yürütme organları düzenleme yetkisini kullanmaktadır (tarihibilgi.org., 17.08.2019).

1.2.4. Demokrasinin Temel İlkeleri

Demokrasinin evrensel bazı özellikleri bulunur. Bu temel özellikler bir siyasal sistemin demokrasi olarak tanımlanmasında önemli bir gösterge olarak değerlendirilir. Otoriter liderler kimi zaman kendi rejimlerinin özel bir tür demokrasi olduğunu ve diğerlerinden üstün olduğunu iddia ederler. Liderler ne derse desinler, bir ülke ancak demokrasi için gerekli olan temel siyasi kurumların hepsine sahip olduğu takdirde demokrasi olarak nitelendirilebilir. Dahl (2001: 106) bir ülkenin demokratik sayılabilmesi için 6 kurumun varlığından söz eder. Bunları aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Seçilmiş temsilciler; Halkın tamamının büyük alanlarda toplanıp oy kullanması imkânsız olduğundan zorunlu olarak temsili demokrasiler uygulanmaktadır. Doğrudan demokrasi İsviçre'deki bazı kantonlarda olduğu gibi çok küçük yerlerde uygulanabilmektedir.

2. Özgür, adalete dayalı ve kısa sürelerle yapılan seçimler; Her vatandaşın oy kullanmak için eşit ve etkin fırsatı olmalı ve her oy eşit sayılmalı.

3. İfade özgürlüğü,

4. Alternatif bilgi kaynaklarına ulaşım,

5. Kurumsal özellik; bu kurumlar bağımsız siyasi partiler ya da çıkar gruplarıdır,

6. Vatandaşların dâhil edilmesi ve genel oy hakkıdır.

Tanilli (1981) Batı demokrasisinin ilkelerini 'Devlet ve Demokrasi' kitabında şu şekilde sıralamaktadır:

> *Çoğulculuk; Toplumda değişik düşüncelerin varlığının ve yaşama hakkının tanınmasıdır. Hiçbir düşüncenin ayrıcalığı yoktur. Hiçbir düşüncenin içeriğine sınır getirilemez. Düşünceler özgürce örgütlenebilmelidir. Bu örgütlenme geçici nitelikteki "gösteri" ve "yürüyüşlerden" dernekleşme ve "partileşmeye" dek uzanır. Düşünceler özgürce açıklanabilmelidir. Düşünce özgürlüğü bir iç âlem özgürlüğü değildir.*
>
> *- Genel katılma; genel oy ilkesini kabul etmekle gerçekleşir.*
>
> *- Çoğunluğun yönetme hakkı*

Ateş (2007) benzer şekilde demokrasinin temel ilkelerini ortaya koyarken şu görüşlere yer verir:

> *Halkın yönetimi demek olan demokraside, günümüz koşulları içinde… Eğer bir toplumda insanlar hür düşünemiyor, özgürce toplanamıyor ve özgürce muhalefet yapamıyorsa, o toplumda biçimsel seçim kurumunun ve oy sandığının hiçbir değeri yoktur. Temel hak ve özgürlükler demokrasinin vazgeçilmez koşullarıdır. Bunların eksiksiz*

olarak tanınması ve koşullarının hazırlanması gerekir. Demokrasi temsili ve özgürlükçü bir rejim olduğuna göre; Kişilerin, seçme seçilme özgürlükleri ve diğer özgürlükleri bazı kesin güvenceler altına alınmış olmalıdır. Bu kesin güvencede hukukun üstünlüğüdür.

Demokrasi kişiye hoşgörülü davranma ve rasyonel kararlar verme, devlete de yüksek sorumluluk duygusu taşıyan özgür kişileri yetiştirme sorumluluğunu yükler.

1.2.4.1. Düşünce Özgürlüğü

Demokrasinin en önemli özelliği, farklılıkları bir arada tutabilmesidir. Birbirinden farklı düşüncelerin baskı veya şiddet kullanarak yok edilmesi hiç bir zaman doğru bir tercih olmamıştır (Selçuk, 1987: 9). Bu sebeple demokratik toplumlarda devlet sadece güvence sağlama ile yetkili ve sorumlu değil aynı zamanda özgürlüğü de korumakla yükümlüdür. Ancak, özgürlüğü korumak için hangi özgürlüklerin azaltılması gerektiğini bilmek önemlidir. En büyük hata, kendi fikrine aykırı her yolu demokrasi adına bir tehdit olarak görmektir (Ateş, 1994: 138-139). Ancak; Devletin iç ve dış güvenliğini tehlikeye atan veya kamu düzenini bozma amacıyla ileri sürülen görüşlerin düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda ortaya çıkan düşüncelerin suçun bir unsuru olduğu ve dolayısıyla cezalandırılacağı varsayılmaktadır (Tanilli, 2003: 20).

1.2.4.2.Siyasi Partiler

Siyasi partiler demokrasiler için ön şarttır. Bunlar, büyük seçmen kitlelerinin entelektüel ve ilgi farklılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Demokrasinin temelleridir çünkü farklılıkları temsil ederler ve alternatif bir karaktere sahiptirler (Mayo, 1964: 123). Seçmenlerin iradesi temsilcileri tarafından güvence

altına alınmıştır. Siyasi partiler bu nedenle çağdaş demokrasilerin önemli unsurlarıdır (Lacombe, 1962: 23).

1.2.4.3. Laiklik

Laiklik mutlaka demokrasiyi içermiyor olsa da demokratik yönetimin temel bir gereğidir. Demokrasinin en önemli unsuru, başka hiçbir yönetim biçiminden farklı olarak, bireylerin hak ve özgürlüklerine yüksek seviyede önem vermesidir. İnanç özgürlüğü ile birlikte hak ve özgürlüklerin korunması da demokrasinin temel taşlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bu sebeple laiklik ilkesi ile devlet içerisinde yer alan kişilerin bütün inançları, yasal olarak eşit muameleye tabi tutulur (Kongar, 1997: 21). Demokratik yönetimlerde, insanların farklı dini inançlara sahip olmaları veya herhangi bir dine inanmamaları, bireylerin eşitliğine eşlik etmez. Devlet dini inançlar arasında ayrım yapmaz: Hiçbirini diğerine önemli veya önemsiz kılmaz. Aynı zamanda, herhangi bir dinin unsurları demokratik ve laik bir devletin temel ilkelerini oluşturmaz (Kuçuradi, 2001: 217).

1.2.4.4.Azınlık ve Çoğunluk

Demokrasilerde çoğunluk ilkesi ile azınlık haklarının korunması birbiriyle çelişiyor gibi görülebilse de bu iki temel ilke aslında demokrasiyi ayakta tutan önemli unsurlardır. Demokrasilerde seçim halk tarafından yapılır. Çoğunluk, insanların kararlarının temelidir. Demokrasiler çoğunluğun yönetimine dayanır. Demokrasilerde öncelikli olan çoğunluğun hakları ve talepleridir. Bununla birlikte azınlık hiçbir zaman dışlanmaz. Onların haklarına saygı esasına dayalı bir anlayış vardır. Muhalefet çoğunluk kadar önemlidir. Muhalefet çoğunluğun denetlenmesinden sorumludur. Bu nedenle, demokratik yönetimlerde muhalefet çoğunluğa nazaran daha az bir güce sahip olsa da haklar konusunda eşitliğe sahiptir (Tanilli, 1993: 43). Demokratik süreç içerisinde azınlık, düşünce veya seçimdeki

çoğunluğa karşıdır. Sağlıklı demokrasilerde azınlık çoğunlukta olma hakkına ve gücüne sahiptir(Ateş, 1994: 156- 158).

1.2.4.5. Seçim ve Oy Hakkı

Modern demokrasi anlayışı içerisinde, siyasal sistemin en önemli ilkesi yalnızca insanların kendilerini yönetecek olan kişileri seçmeleri değildir. Bu uygulamaların temel nitelikte bir hak olmakla birlikte sonrasında seçmenlerin seçilerek göreve gelen kişileri denetlemeleri ve iktidarlarını sınırlandırmaları da esastır. Hitler seçimlerle hükümete olmuş ama sistemi demokrasi dışına taşımıştır. O yüzden bu örnek seçimlerin demokrasi için yeterli olmadığına dair net bir kanıt oluşturmaktadır. Demokrasi kriteri, vatandaşlara sağlanan özgürlük kadar tanımlanmaktadır (Tanilli, 2003: 18). Zira demokratik uygulamalarda bilinçli insanların, hakların, özgürlüklerin ve sorumlulukların korunması esastır (Selçuk, 1987: 8). Kamuoyunun dolaylı kontrolü seçimlerle sağlanmaktadır. Seçimlerde, her yetişkinin bir oy hakkı bulunmaktadır. Herhangi bir baskıya maruz kalmadan tüm oylamalar ücretsiz olarak yapılır. Oylar gizlidir ve sayma açıktır (Mayo, 1964: 52).

1.2.4.6. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü ve demokrasi mücadelesi her zaman tarih boyunca paralel olarak gelişmiştir. Basın özgürlüğü, fikir ifade etme ve bu fikirleri toplama hakkını içermektedir (Avşar ve Demir, 2005: 39-40). Demokratik bir yönetim sisteminde, basının sansür, zorlama veya herhangi bir engele maruz kalmaksızın haberleri her bakımdan aktarması büyük önem taşır (Avşar ve Demir, 2005: 38). Demokratik yönetim biçiminin önemli parçalarından biri olan basın, devlet yönetimine sözcülük etme görevine sahip değildir. Aksine basın tüm farklı görüşlerden insanların görüşlerini aktarma ve onlara söz hakkı verme

yükümlülüğünü üzerinde taşır. Böylelikle meşruiyetini kamuoyuna göstererek kazanır (Bozdağ, 1992: 272).

1.2.5. Demokrasi Türleri

Demokrasiyi kullanan medeniyetler çoğaldıkça, demokrasi türleri de oluşmuş ve şekillenmiştir. Bunlar, Doğrudan Demokrasi, Yarı Doğrudan Demokrasi ve Temsili Demokrasi olarak 3 başlıkta toplanır.

1.2.5.1. Doğrudan Demokrasi

Rousseau tarafından idealleştirilen doğrudan demokrasi kavramı demokrasinin en ileri uygulaması olmakla birlikte uygulanabilirliği de son derece zordur (Köker, 1992: 58). Doğrudan demokraside halk, alınması öngörülen her kararda söz sahibi olarak görüş beyan etme hakkına sahiptir. Eski Yunan'da bir süre doğrudan demokrasi uygulaması gerçekleştirilmiş ve halkın önemli bir bölümü karar mekanizmasının içerisinde doğrudan yer almıştır. Bu yönetim sisteminin modern yaşam içerisinde, kalabalık ve karmaşık toplumlarda uygulanabilme imkânı bulunmamaktadır. Doğrudan demokrasinin uygulanabilmesi için ön şart niteliğinde olan hususlar; nüfus yoğunluğunun düşük olması, toplumun sosyo-kültürel seviyesinin yüksek olması ve toplum içerisinde yüksek bir siyasal bilince ulaşılmış olması gibi özellikler sayılabilir. Günümüzde bu örneğe uygun çok az yer bulunmakla birlikte İsviçre'nin bazı kantonlarının bu özellikleri taşıdığı söylenebilir (Öztekin, 2003: 64).

1.2.5.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi sistemi karma bir sistem özelliği taşır ve doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında bir noktada yer alır. Halkın düşüncesi,

istekleri ve yönelimleri anayasal ve yasal kurallar çerçevesinde belirlenir. Aynı zamanda referandum, veto ve teklif hakkı gibi yöntemlerle de bu süreç desteklenir. Referandum vasıtasıyla çıkarılması planlanan yasalar veya anayasa değişiklikleri halka sunulur. Ancak bu sistemin uygulanabilmesi için özgür, dürüst ve eşit koşullara ihtiyaç bulunmaktadır. Halkın en önemli haklarından biri olan veto hakkı, siyasal kararların halk tarafından reddedilmesi anlamını taşır. Bu sistem içerisinde halkın sessiz kalması ve tepki vermemesi de kabul etmek ile eş değer bir anlam ifade etmektedir. Veto sisteminin nüfus miktarı yüksek olan ve karmaşık yapıya sahip olan toplumlarda uygulanması pek de kolay değildir. Yasalarla ilgili teklif konusunda, halkın önceden belirlenmiş bulunan bir sayıda imza toplayarak meclise yasa teklifinde bulunabilmesi de mümkündür. Bu sistem de yine nüfus miktarı düşük olan ve siyasal kültürü gelişmiş küçük toplumlarda (İsviçre ve İtalya gibi) başarı ile uygulanabilir (Öztekin, 2003: 65-66).

1.2.5.3. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasi demokratik yönetim sistemleri arasında demokrasinin en zayıf uygulanabildiği sistem özelliğine sahiptir. Temsili demokraside halk, kendini seçmiş olduğu temsilciler aracılığı ile yönetir. Günümüz modern ve kalabalık toplumlarında en çok uygulanan sistem olarak kabul edilmektedir. Seçilenler halkın temsilcileri sıfatına sahiptir ve bu sebeple de halka hesap verme yükümlülüğünü taşırlar. Bu özellik temsili demokrasi sisteminin temelini oluşturmaktadır. Zira sistem halk denetiminin dışında kalıyorsa bu sistemin demokrasi olduğunun söylenebilmesi mümkün değildir. Böyle bir durumda yönetim demokrasiden ziyade oligarşik sisteme yakınlaşmış olur. Bu sebeple temsili demokrasilerin en önemli özelliği halkın, kendi seçtiği temsilcileri çeşitli yöntemlerle denetlemesi ve kontrol edebilmesidir (Öztekin, 2003: 64-65).

Temsili demokrasi modelinin temel unsurlarından birisi haline gelen siyasal partilerin, bu modeli oldukça önemli bir sorunla karşı karşıya bıraktıkları görülmektedir. Çünkü günümüzde gerek ulusal gerekse yerel düzeyde temsilciler,

genellikle iki aşamalı bir süreçte belirlenmektedir. İlk aşamada temsilci adayları partilerce belirlenmekte ve ikinci aşamada halk, partilerce belirlenen adaylar arasından temsilcilerini seçmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla gerçekte temsilcilerin, doğrudan halk tarafından değil, siyasal partiler tarafından belirlenmekte olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim günümüzde bu durum, birçok kesim tarafından "partiokrasi" yani demokrasi yerine "partiler demokrasisi" olarak ifade edilmektedir. Partiokrasi'nin, halkın temsilcilerini seçme özgürlüğünü büyük ölçüde sınırlandırdığı ve halka ait olan egemenliği, belirli bir gruba veya zümreye verdiği iddia edilmektedir (Çitçi, 1989: 20-24; Ökmen, 2005: 45; Üskül, 1993: 335).

Temsili demokrasiler, sahip oldukları bazı unsurlar nedeniyle diğer demokrasi türlerinden ayrılır. Bu unsurlar şunlardır;

- Seçimle gelen temsilcilerin varlığı,
- Ulusal parlamento,
- Halk tarafından seçilen yerel yönetimler.

Bu unsurlar modern demokrasinin de kurucu unsurlarını oluşturur. Unsurların ortak özelliği, halkın iradesini yansıtacak mekanizmalardan bahsediyor olmasıdır. Özellikle bireylerin seçimlerde oy kullanması ile yönetime katılması, çağdaş demokrasilerde "demokratik siyaset" şeklinde bir kavramın kullanılmasına neden olur (Bingham,çvr Turhan, 1991; 17).

Temsili demokrasinin unsurlarından ikincisi ise ulusal parlamentoların kurulmuş olmasıdır. Ulusal parlamentolar, demokrasilerin somut hale geldiği çatılar olarak tanımlanabilir. Zira parlamentolarda, halkın seçtiği temsilciler toplanır ve yönetimle ilgili kararlar alır, yasa hazırlar. Parlamentonun olmadığı yönetimlerde yönetilenler hakkında kararlar almak veya kurallar koymak, tek elde ve genellikle bir kişide ya da ailede toplanır. Demokrasi kavramına ters düşen bu durum, monarşi ya da aristokrasi olarak karşımıza çıkar. Demek ki ulusal parlamentoların olması,

temsili demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için en önemli unsur olarak kabul edilebilir. Aksi halde, demokrasi dışında farklı yönetim şekilleri ortaya çıkmaktadır (İsbir, 2010: 1578).

İKİNCİ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ÖNCESİ TÜRK DEMOKRASİSİNDEKİ GELİŞMELER

Demokrasi, hali hazırda bilinen sistemler içerisinde dünyada kabul gören yönetim sistemlerinin en iyisi ve aynı zamanda en zorudur. Bu sebeple pek çok milletin tarihinde uzun bir demokrasi yönetimi tercihi bulunmaktadır. Türkiye'de de ortalama 200 yıllık bir demokrasi deneyimi süreci yaşandığı söylenebilir.

Demokrasi süreci Osmanlı Devleti'nde 1808'de Sened-i İttifak ile başlamıştır. Bu süreç daha sonra 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile gelişim göstermiş ve 1908 yılındaki İkinci Meşrutiyet Dönemi neticesinde siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan demokratik çoğulculuğun başlamasına sebebiyet vermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise toplumsal, siyasal, kültürel ve hukuki açılardan içselleştirilmiş bir yönetim başarısı olarak bugüne kadar devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı henüz sona ermeden demokrasi ile yönetilen ülkelerin galip geleceği anlaşılmıştır. Bu durumdan güç alan ve etkilenen iktidar partisi de çok partili sisteme geçebilmek amacıyla çalışmalara başlamış ve nihayetinde sistem değişikliğini yürürlüğe koymuştur. Sonucunda ise 14.05.1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimler ile Türkiye'de siyasal iktidar tamamen demokratik bir şekilde el değiştirmiştir.

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş içerisinde çok önemli zorluklar yaşanmıştır. Fakat geçiş süreci sancılı da olsa demokrasiye geçiş konusunda bir tereddüt yaşanmamıştır. Bugünlere kadar gelen süreç içerisinde Türk halkının demokrasiye olan inancı ve desteği her zaman takdire değer bir yere sahiptir (Tosun, 2002: 52). Cumhuriyet tarihi içerisinde demokrasi zaman zaman zora düşmüş, ancak yine de günümüzde Türk toplumu açısından artık vazgeçilmesi mümkün olmayan modern bir yaşam tarzına dönüşmüştür.

2.1.OSMANLI DEVLETİNDEKİ GELİŞMELER

Demokrasi, "halkın egemenliği" veya “çoğunluğun egemenliği” anlamına gelen Yunanca kökenli bir kelimedir (Manfred G.,Çvr. Köktaş, 2001: 175). Ancak bugünkü anlamıyla kabul edilen demokrasi kavramı hiç şüphesiz o dönemki demokrasi algısına göre önemli değişiklikler göstermiş ve eski Yunan’daki şehir devleti (polis devleti) kavramından çok farklı niteliklere sahip olmuştur. Süreç içerisinde çağdaşlaşan demokrasi; dayandıkları siyasal düşünceleri ve sosyal tabanları farklılık arz eden siyasi partileri ve farklı sosyal gruplara ait çıkarları savunmak amacıyla örgütlenen gruplar ile sonucunda iktidarı belirleyecek oy kullanma hakkı gibi unsurlardan oluşmuştur. Gerçekten de detaylı incelendiğinde çağdaş demokrasi anlayışı içerisinde iktidarın yalnızca belirli temsil organlarınca değil, aynı zamanda birbirinden farklı baskı grupları tarafından da denetlendiği görülmektedir (Ortaylı, 2001: 57).

Çağdaş demokrasinin temel noktası özgür ve büyük halk kitlelerinin politik ve sosyal örgütlenmesine dayanmaktadır. Yani demokrasi rejiminin tarihsel gelişimi içerisinde siyasal temsil, yani halkın yönetime katılma isteği belirleyici unsur olmuştur. Bu anlamda Avrupa medeniyetinin insanlık tarihine olan en büyük katkısı, demokrasi anlayışını topluma mal eden bir yönetim sistemini geliştirmiş olması olarak kabul edilmektedir (Ortaylı, 2001: 60). Türk toplumu ve Türk devleti her ne kadar Avrupa tarafından geliştirilen demokrasi anlayışına öncü bir katkıda bulunamamış olsa da, yüz yıldan fazla bir süredir benimsemiş olduğu demokratik yönetim anlayışı ile demokratik değerlerin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı Toplumu'nun Batı ile ilk defa yüzleşmesi 1699'da Karlofça Antlaşması'ndan sonra başlamaktadır. Osmanlı Devleti bu anlaşma ile ilk defa Avrupa karşısında önemli bir güç kaybına uğramıştır. Bu anlaşma neticesinde Osmanlı’nın Hıristiyan devletlerden vergi geliri elde etmesi uygulaması sona ermiştir. Aynı zamanda büyük Avrupa devletleri ile

süregelen ikili ilişkiler, bu devletlerin talep ve arzuları ile paralellik gösterecek biçimde şekillenmeye başlamıştır (Berkes,1978: 41).

On Yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğu'na göre pek çok alanda üstünlük kurmuştur. Yine kuzeyde de Rusya güçlenmeye başlamış ve bu durum da kuvvetler dengesinin bu coğrafyada Osmanlı Devleti aleyhine bozulmasına yol açmıştır. Bu iki önemli gelişme, padişah ve idarecileri, imparatorluğun eski gücüne tekrar kavuşması amacıyla yeni yöntemler aramaya zorlamıştır. Bu sebeple 1720'li yıllarda Çelebi Mehmet, Avrupa ülkelerini incelemek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü artıracak uygulamaları yerinde tespit ederek ülkeye getirmek amacıyla Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu çalışma kısa süre içerisinde bir kısım meyveler vermiş ve ilk matbaa, Lale Devri'nde (1718-1730) Osmanlı Devleti'ne getirilmiştir (Karpat, 1996: 31).

Osmanlı İmparatorluğu'nda matbaanın gelişi ve askeri sistemin değişimiyle ortaya çıkan çağdaşlaşma süreci, gün geçtikçe farklı alanlara sıçramaya başlamıştır (Karpat, 1996: 31). Bunun üzerine Padişah Üçüncü Selim devletin kötü gidişatını durdurabilmek amacıyla Meşveret Meclisi'ni (Danışma Meclisi) toplamış ve alınabilecek önlemleri araştırmaya başlamıştır. Meşveret yönteminin Padişahın yanında devlet yönetimi içerisinde yer alması ile birlikte "Meşruti" yönetime geçişte önemli bir adım atılmıştır (Gözübüyük, 1997: 96).

Osmanlı'nın gerilemeyi önleme faaliyetleri içerisinde yer alan en önemli uygulamalardan biri de elçilikler olmuştur. Özellikle gelişmiş batılı devletlerin Osmanlı devleti ile ilgili politikalarını yerinden ve gecikmeksizin takip edebilmek amacıyla dış temsilcilikler açılmıştır. Sürekli olarak bu elçiliklere gönderilen elçiler ve diğer kamu görevlileri sayesinde Avrupa ile entegrasyon sağlanmaya çalışılmıştır (Kuran, 1968). Elçilikler yalnızca bilgi aktarımı konusunda görevlendirilmemiş, aynı zamanda kültürel aktarıma da vesile olmuşlardır. Elçiliklerin kuruluş ve faaliyetleri neticesinde pek çok batılı eser Türkçeye çevrilmiş ve bu sayede Batı düşüncesinin ülkeye girmesi sağlanmıştır (Türk Parlamento Tarihi, 1997: 5). Ancak bu yenilikler

kolaylıkla kabul edilememiş ve neticesinde İkinci Selim öldürülmüştür. II. Selim'in hükümdarlığı sırasında, askeri yeniliklerin Batı'ya karşı bir tür "askeri-aydınlık" olduğunu ve diplomatik ilişkilerin Batı'ya doğru liberal bir çekirdek kadro oluşturduğu görülmüştür (Larusse, 1994: 173).

Alemdar Mustafa Paşa'nın Sadrazam olması ile birlikte taşra ile merkez arasındaki ilişkiyi tekrardan güçlendirmek ve yarım kalan yeniden yapılanmalara kaldığı yerden devam etmek için 7 Ekim 1808 tarihinde "Sened-i İttifak" imzalanmıştır. Sened-i İttifak, İmparatorluğun tek hükümdarı olan padişah ile fiili ve bölgesel birer iktidar özelliğine sahip Ayan isimli Beyler arasında iktidar paylaşımının düzenlenmesine neden olan önemli bir politik sözleşme olarak görülmektedir (Turgut, 2014: 32). Aslında imzalanan belge, bir devletin egemenlik haklarının açıkça ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak yine de padişah, karışıklığın önlenmesi ve kötüye gidişin durdurulması amacıyla belgeyi imzalamış ve egemenliği bölüşmeyi kabul etmiştir. Mutlak egemenliğe karşı halk egemenliğini kullanma konusunda hiçbir anlamı olmayan Sened-i İttifak, padişahın gücünü sınırlayarak Tanzimat döneminin yolunun açılmasında etkili olmuştur (Turgut, 2014: 33).

Padişahın yetkilerinin kısıtlanması ile birlikte, askerî, sivil ve dinî bürokrasi de padişahın kontrolünden çıkmıştır. Bu gelişmeler sonucunda da o zamana kadar tek mutlak siyasal güç olan padişahın yönetimdeki ağırlığı Sadrazama geçmiş ve bu gelişmelerin sonucu olarak da "Babıâli" kavramı ortaya çıkmış ve bundan sonra sık sık dile getirilir olmuştur (Turgut, 2014: 33).

Sultan İkinci Mahmut mevcut Osmanlı müesseselerine katkı sağlaması amacıyla Batılı ülkelerde olduğu gibi askerî, idarî ve adlî konularda çeşitli meclisler kurmayı tercih etmiştir. Böylelikle çağdaş yönetim sisteminin devlet politikası olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Devlet ve toplum hayatına köklü değişiklikler getiren reformlar yapmıştır. Bozulan devlet düzenini yeniden eski haline getirebilmek amacıyla çağdaş dünyada geçerli olan hukuk devleti kavramına yönelmiştir. Bu

amaçla üç önemli Meclis kurulmuştur. “Meclis-i Ahkâm-ı Adliye”, “Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali” ve “Dar-ı Şura-yı Askeri” adlı bu Meclisler devlet yaşamında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu Meclislerde padişahın yetkilerini kullanması esnasında sonuca etki edecek şekilde görüşlerin beyan edilmesi imkânı ortaya çıkmıştır. (Turgut, 2014: 14: 34). Yargı organı olan “Meclis-i Ahkâm-ı Adliye” Eyalet Meclislerinin kuruluşu ile görev ve yetkilerini düzenleyen bir yönetmeliği 1849 yılında yayınladı. Halkın yönetime katılması ilkelerini belirleyen bu durum Meşruti yönetime gidiş için önemli bir aşama olarak görülmüştür (Güneş, 1985: 12).

On Sekizinci yüzyılın başlarından beri devam ede gelen yenileşme hareketlerini, devletin iç ve Batı ile olan ilişkileri de dikkate alınarak tamamlamak amacı ile 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hatt-ı Hümayunu ilân edilmiştir (Gözübüyük, 1997: 99). Böylece, Osmanlı Devleti’nin anayasacılık hareketlerinde önemli bir yeri olan “Tanzimat Dönemi” başlamıştır (Akşin, 1988: 48).

Gülhane Hatt-ı Hümayun sayesinde, Osmanlı Devleti'nin tüm Müslüman ve Hıristiyan vatandaşlarına, namus, ırk, hayat ve mülk güvenliğine önem verilmesini sağlayacak; vergi, askeri ve adli alanları kapsayacak yeni düzenlemeler ile eşit haklar sağlanmıştır. Bu kararla birlikte padişahın yetkilerinin yine kendi rızası ile kısıtlanması ve hukuk kurallarına uygun hareket edeceği konusunda, iç ve dışa karşı kendisini bağlaması yoluna gidilmiştir. Yine bu dönemde dini kuralların haricinde, uluslararası hukuk kuralları ve kurumları da uygulanır hale gelmiştir. Bu değişim Cumhuriyet dönemine dek devam etmiş ve ikili hukuk sistemi varlığını sürdürmüştür (Akşin, 1988: 48).

Gülhane Hatt-ı Hümayundan sonra, yine benzer bir içeriğe sahip olan Islahat Fermanı 1856 yılında ilân edilmiştir. Islahat Fermanı ile Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında eğitim, vergi, askerlik, kamu hizmetlerinde bulunma, hak, eğitim konusunda farklar ortadan kaldırılmış ve eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır. Fakat bu ferman içerisinde yer alan vaatler tam bir hukuki yaptırıma bağlanamamış ve kuvvetli bir geçerlilik kazanamamıştır (Akşin, 1988: 48).

Tanzimat Fermanı'nın 1839 yılında ilânı ile birlikte illerde malî ve idarî sorunları çözmek amacıyla görevlendirilen, muhassıl denen yöneticilere yardımcı olmaları için, ruhanî liderlerle Müslüman ve gayrimüslim halkı temsil etmek üzere, yine halk tarafından seçilecek temsilcilerden oluşacak "Muhassıllık Meclisleri" kurulmuştur. Bu Konseyler Türkiye'de halkın yönetimine katılım geleneğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1864 ve 1871'de il yönetişimi yeniden düzenlendiğinde, valiler, kaymakamlar ve tahsildarla (muhassıl) birlikte çalışmak üzere mali, ticari ve adli konular hakkında tartışmak ve karar vermek amacıyla idari konseyler oluşturulmuştur. Bu meclis toplantılarında yerel temsilcilerin yeniden seçilmesi beklenmekteydi. Bu üyeler seçim yapılmadan valilerin kararı ile ya da gayrimüslim toplumun idaresinin talebi üzerine bazı yerlerde çalışmaya başlasa da, seçimlerin yapıldığı yerler de bulunmaktadır (Türk Parlamento Tarihi, 1997: 10-23).

Tanzimat Fermanı ile birlikte ülkede yönetime karşı olan bakış açısında olumlu bir değişiklik olmuştur. Özellikle genç aydınlar bu değişime destek vermişlerdir. Ancak yine de gerçekleştirilen reformlar özellikle 1860'lı yıllardan sonra yetersiz bulunmuştur. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa seviyesine çıkabilmesi için çok daha köklü reformların yapılması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla özellikle idealist gençler basın ve matbaayı temel alan değişim metotlarına yönelmiş ve kamuoyunu etkilemek amacıyla gazeteleri kullanmaya başlamışlardır. Yazı dilinin sadeleştirilmesi ile yazılanların toplumun geneli tarafından anlaşılması hedeflenmiştir. Böylelikle halkın tamamının, sorunları ve olası çözüm önerilerini anlamasının sağlanması amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa böyle bir ortam görülmüş ve sorunlar halk tabanı ile paylaşılma imkânı bulmuştur. Nihayetinde halkın en azından sorunlara karşı bilgi sahibi olması ve çözüm önerileri ile ilgili de bilgilenmesi sağlanmıştır (Türk Parlamento Tarihi, 1997: 24).

Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkıp gelişen Aydınlanma düşüncesinin etkileri de Osmanlı toplumu içerisinde yer alan gençler tarafından benimsenmiştir. Bu gelişmeler ışığında, Meclisi açmak, düşünce özgürlüğünü sağlamak, insanlara

egemenlik hakkı vermek ve bu söylenenleri gerçekleştirebilecek bir muhalefet oluşturmak amacıyla 1865 yılında Genç Osmanlılar Cemiyeti kurulmuştur(Türk Parlamento Tarihi, 1997: 24).

Yurt içinde ve dışında meydana gelen tüm bu gelişmelerin neticesinde 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi ilân edilmiştir (Mardin, 1994). Böylece Tanzimat Dönemi sona ermiş ve Meşrutiyet Dönemi başlamıştır. Bu dönemde çıkarılan hatt-ı hümayunlar anayasal niteliğe sahip değildir. Ancak yine de kamusal gücü elinde bulunduran ve bu gücü kullanmaya muktedir olan kişilerin keyfi davranışlarını önleme ve hukuk sisteminin kurulmasını sağlama adına önemli bir adımdır. Ayrıca siyasal sistem üzerinde de değişiklikler yapılmasını sağlayan düşünce akımları gelişmeye başlamıştır (Tunaya, 2001: 24).

Kanun-i Esasi sayesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan tüm topluluklar Osmanlı olarak kabul edilmiş ve kendilerine bir kısım bireysel haklar verilmiştir. Yine atama yoluyla oluşturulan Meclis-i Ayan ve seçimle oluşturulan Meclis-i Mebusan'dan oluşan bir parlamentolu sistem ortaya konmuştur. Böylelikle halkın yönetime katılması ilkesinin benimsenmesi yoluna gidilmiştir. İlk Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877'de toplanmıştır (Karpat, 1996: 26). İllerden gelen, çeşitli din ve dilden grupları temsil eden Parlamento üyeleri kendi bölgelerinin sorunlarını ortaya koyma fırsatı bulmuşlardır. Çok kısa bir zaman içerisinde ülkenin sorunlarının anlaşılması, maliye, yönetim ve dış politika konularında çözüm önerileri getirilmesi fırsatı doğmuştur (Ortaylı,2001: 62). Ancak Meclis-i Mebusan'ın, yetkilerini tehdit ettiği düşüncesinde olan İkinci Abdülhamit, Rus Harbi'ni gerekçe göstererek (Price, 1977: 103) 14 Şubat 1878 tarihinde bu Meclisi süresiz olarak kapatmayı tercih etmiş, fakat Ayan Meclisini dağıtma yoluna gitmemiştir. Böylelikle toplumsal destekli bir hareket özelliğine sahip olmayan ve siyasal örgütlerden yeterli destek alma fırsatı bulamayan Birinci Meşrutiyet dönemi kısa bir süre içerisinde sona ermiştir (Karpat, 1996: 36).

Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve Anayasanın ortadan kalkması ile birlikte Padişah yetkilerini artırma yoluna gitmiştir. Özellikle hafiye örgütü ve sansür uygulamaları ile Osmanlı aydınlarının talep ettikleri demokratik hak ve istekleri engellenmiş ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Meclisin dağıtılması aynı zamanda ilk defa meşru zeminde kendisini ifade edebilme imkânı bulan muhalefeti de tekrar parlamento dışarısına itmiştir (Turgut, 2014: 420).

Bu uygulama ülke içerisinde özgürlük mücadelesinin tekrar ortaya konulmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle yurt içinde ve yurt dışında kurulan gizli cemiyetler oldukça faal olarak görev yapmışlardır. Bu cemiyetlerin en önemlilerinden biri İttihad-ı Osmani olmuştur. Bu gizli cemiyet, sonrasında Paris'te yaşayan ve pozitivist düşünce anlayışına sahip olan Ahmet Rıza ile bağlantı kurmuş ve İttihat ve Terakki ismini almıştır. Jön Türkler olarak anılan bu hareket genellikle bir bütün halinde hareket etmiştir (Turgut, 2014: 421). Bu faaliyetlerin neticesinde Sultan Abdülhamit, Anayasayı yeniden yürürlüğe sokma, Meclis-i Mebusanı tekrar açma ve hürriyetlerin kullanılması kararlarını almış ve bunları kamuoyuna duyurmuştur (Kansu, 1995). Böylece tekrar anayasal düzene geçilmiştir. Anayasa, bu sefer anayasal sisteme sahip çıkan siyasal bir örgütün bulunmasından ötürü, Osmanlı Devleti yıkılana kadar uygulanmaya devam etme fırsatı bulmuştur (Karpat, 1996: 37).

Meşrutiyetin ilânı ile uzun süredir hedeflenen hürriyet, ülkeye gelme fırsatı bulmuş ve neticesinde de özgürlük ortamı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte gazete ve dergiler yayınlanmış, siyasi partiler ve dernekler oluşturulmuştur. Bu özgürlüğe sahip olan bazı Balkan ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Olumsuz bu durumun temelinde, yönetimde bulunanlar iç politikaya dönmüşler ve Meclis-i Mebusanı açmak için çaba göstermeye başlamışlardır. Bu çabanın neticesinde Meclis-i Mebusan 17 Aralık 1908 tarihinde çalışmalarına başlamıştır (Turgut, 2014: 427).

Osmanlı Mebusları temsil haklarını etkin bir şekilde kullanarak temsil ettikleri toplumun sözcülüğünü yapmışlardır. 1896 Anayasasının kısıtlayıcı

hükümlerinin 1909'dakaldırılmasıyla önemli değişiklikler yapılmıştır. Parlamentonun yetkileri arttırılmış ve padişahın yetkileri daraltılmıştır. Sadrazamlık makamı etkin hale getirilmiştir. Bu çerçevede, hükümetin oluşturulması görevi Sadrazama bırakılarak uyumlu bir hükümetin kurulması geleneği başlatılmıştır. Meclis-i Mebusan üyelerine başkanlarını seçme, hükümetin uygulamalarını denetleme ve gerekli gördükleri konularda yasa önerme gibi haklar verilmiştir. Temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran 113 üncü madde kaldırılarak anayasanın herkesi kapsayıcı, hürriyetleri garanti altına alan bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Hükümetlere iktidarda kaldıkları sürede izleyecekleri politikaları belirleyip Meclis-i Mebusan'a sunma ve buradan güvenoyu alma geleneği de başlatılmıştır. Bu yolla, Meclis-i Mebusan'dan güvenoyu alamayan bir hükümetin iktidarda kalması imkânsız hale gelmiştir. Bütün bunlar imparatorluğun parçalanmaya çalışıldığı zor bir dönemde yapılmaya çalışılmıştır. Bir yandan imparatorluğun parçalanmasının önüne geçilmeye bir yandan da batı demokrasilerinde var olan siyasal kültürün topluma kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır (Türk Parlamento Tarihi, 1997: 675).

Daha sonraları Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mecliste İttihat ve Terakkiye muhalif olan tüm unsurları içine almak suretiyle geniş tabana yayılmış bir siyasi hareket olarak 21 Kasım 1911'de kurulmuştur. Bu durum karşısında Mecliste ve toplumsal yapı içerisinde kendilerine yönelik muhalif hareketten korku duyan İttihatçılar Parlamento içerisindeki güçlerini de koruyabilmek amacıyla 18 Ocak 1912 tarihinde Parlamentoyu kapattırmışlardır. Ardından gerçekleştirilen seçimlerde tekrar çoğunluğu elde eden İttihat ve Terakki Meclise girmeyi başarmıştır. Ancak elde edilen bu başarı İttihatçıların demokratik bir usul çerçevesinde yeterince iktidarda kalmaları için yeterli olmamıştır. Makedonya'da eyleme geçen subaylar demokrasiye müdahale etmiş, hükümeti iktidardan uzaklaştırmış ve 22 Temmuz 1912 tarihinde Meclis'i dağıtmıştır. Yaşanan bu olaylar sonrasında 1 Mayıs 1914 tarihinde tekrar açılan Meclis 21 Aralık 1918 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür (Güneş, 1985: 41).

Osmanlı Devleti'nin son Meclis-i Mebusanı, yapılan seçimler sonucunda 12 Ocak 1920'de toplanmıştır. Meclis, gizli bir oturumunda 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi kabul etmiş ve 17 Şubat 1920'de de bunu açıklamıştır. Ancak 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve bazı üyelerinin tutuklanması üzerine çalışamaz duruma gelen Meclis, çalışmalarına 18 Mart 1920'de ara vermiştir. Kararlardan memnun olmayan Sultan Vahdettin, 11 Nisan 1920'de Meclisi Mebusan'ı resmi olarak feshetmiştir. Böylece, Batı demokrasilerinden esinlenerek Osmanlı Devletinde de hayata geçirilmeye çalışılan parlamenter sistem hem fiili olarak hem de yasal olarak sona ermiştir (Güneş, 1985: 42).

2.2. MİLLİ MÜCADELE YILLARINDAKİ GELİŞMELER

Millet esasına dayanması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa ile başlayan Millî Mücadele sürecinde yaşanan gelişmeler, Türk demokrasi tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Millî Mücadelenin yürütüldüğü dönemden başlamak suretiyle İkinci Dünya Savaşına kadar olan süreçte demokrasi alanında meydana gelen gelişmelere yer vermekte yarar bulunmaktadır.

2.2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin siyasi anlamda varlığı 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte son bulmuştur. Anadolu'yu işgal girişimleri ile birlikte millî ve bölgesel nitelik taşıyan cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'ya geçmiş ve cemiyetlerden de destek alarak milli egemenliğe dayalı bağımsız bir Türk Devleti kurma çalışmalarını başlatmıştır (Gözübüyük, 1997: 109).

22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi, 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum ve 4 Eylül 1919 tarihinde de Sivas Kongreleri gerçekleştirilmiştir. Erzurum Kongresi'ne çoğunlukla Doğu illerinden gelen delegeler katılmış ve katılım itibariyle

sınırlı bir temsile sahip olmuştur. Ancak Kongre'de alınan kararlar oldukça geniş kapsamlı olmuştur. Bu kongrede, başkan sıfatı ile Atatürk'e ve Heyeti Temsiliye'ye, Kongre kararlarını yürütme, gerektiğinde vatanın korunması ve bağımsızlığın sağlanması için geçici bir hükümeti seçme yetkisi verilmiştir. Böylece Erzurum Kongresi'nde Mustafa Kemal, arzu ettiği ve ülkenin kurtuluşu için ihtiyaç duyduğu meşru tabanın oluşmasını sağlamıştır (Gözübüyük, 1997: 109).

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi ile kıyaslandığında çok daha geniş bir kitlenin temsil edildiği bir kongre olmuştur. Kongre'de Heyet-i Temsiliye'nin yetkileri artırılmış, askerî kuvvetlerin düzenlenmesinden, ulusal meclis hazırlıklarına kadar çok sayıda konuda görevlendirmeler yapılmıştır. Ulusal gücü ve ulusal iradeyi egemen kılma ilkesi Erzurum Kongresi gibi Sivas Kongresi'nde de aynen kabul edilmiştir. Heyet-i Temsiliye, tüm ulus adına hareket eden bir kurul konumuna gelmiştir. Böylelikle İstanbul Hükümeti'ne karşı Anadolu'da yeni bir iktidar doğmuş ve devlet otoritesi Heyeti Temsiliye'ye geçmiştir. Milli egemenlik yaklaşımı ile yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un parlamentoyu dışlamasına karşılık bir tepki verebilmek amacıyla zaman kaybetmeksizin seçimlerin yapılması ve millî meclisin oluşturulması gerektiğini savunmuştur (Gözübüyük, 1997: 109).

Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatı ile İstanbul'un işgal edilmesinden üç gün sonra 19 Mart 1920 tarihinde Anadolu'daki tüm komutanlıklara ve Valiliklere bir genelge yollamış ve bu genelge ile on beş gün içerisinde seçim yapılarak seçilecek olan kişilerin olağanüstü meclisi kurmak için Ankara'ya gelmesi gerektiğini belirtmiştir (Atatürk, 2002: 288-289). Bu Genelge yalnızca seçim ve vekillerle ilgili düzenlemeler nedeniyle değil, aynı zamanda yeni bir devletin kuruluşu ve yönetim tarzının belirlenmesi açısından da önemlidir. Zira Genelge, ülkenin kurtuluşunun tamamen ulusun kendi kararlılığına ve gayretine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple de ulus adına karar verme yetkisine sahip olan "salâhiyeti fevkalade" ile yetkilendirilmiş Meclis, İstanbul'dan kaçma fırsatı bulan milletvekilleriyle, bu genelge çerçevesinde seçilen milletvekillerinden oluşturulmaya çalışılmıştır (Güneş, 1985: 47).

Genelgede belirtilen şekilde seçimler yapılmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Yeni seçilen vekillerden ve Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından gelen kişilerden oluşan meclis, tüm kuvvet ve yetkileri "Hâkimiyeti Milliye" ilkesi gereği kendisinde toplamıştır (Güneş, 1985: 55). Dolayısı ile Türkiye'de ilk defa, Meclis Hükümeti Sistemi uygulanmaya başlanmıştır. İlk İcra Vekilleri Heyeti, TBMM tarafından 3 Mayıs 1920 tarihinde seçilmiştir. Böylelikle TBMM, hükümetini de seçmiş ve ulus adına tüm yönetim hak ve sorumluluklarını üzerine almıştır. Bu dönem içerisinde Meclis üstünlüğü ilkesi egemenliğini anayasal zeminde de göstermiştir. TBMM, kuruluş tarihinden 9 ay sonra yazılı bir anayasa yaparak yürürlüğe koymuştur. Meclis, anayasa yürürlüğe girinceye kadar geçen süre içerisinde tüm yasama ve yürütme güçlerini kendi bünyesinde toplamıştır, Gerekli kararların alınması ve kuralların konması, devlet yönetimi için vazgeçilmez olduğundan Meclis bu süre zarfında tek yetkili organ olarak görev yapmıştır. Sonucunda 20 Ocak 1921 tarihinde kabul ettiği Teşkilatı Esasiye Kanunu ile de fiili durumun hukuki bir nitelik kazanması sağlanmıştır (Kili, 1985: 87).

İlk TBMM'de güçler birliği ilkesi ve Meclis Hükümeti sistemi benimsenmiştir. Buna göre Türkiye Devleti, TBMM tarafından yönetilmeye başlanmış, Yasama ve Yürütme güçleri de Meclis bünyesinde toplanmıştır. Hükümet Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını almış ve direkt olarak Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçilmiştir. Yine Hükümetin bir başkanı bulunmadığı ve Meclis Başkanının Bakanlar Kurulu'na doğal başkan olarak başkanlık yaptığı da belirtilmelidir. Dolayısıyla Hükümet, Meclis adına hareket etmiş ve onun devamlı denetimi altında faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

2.2.2. 1921 Anayasasının Kabul Edilmesi

20 Ocak 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Teşkilat-ı Esasiye" adlı ilk anayasayı kabul etti. Anayasanın ilk maddesinde, *"hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir"* ifadesi yer almaktaydı. Yasama ve yürütme yetkisi ilk etapta TBMM

tarafından yerine getirildi. Bu anayasada yeni devlet ve hükümetin ilkeleri tanımlanmaktadır (Çavdar, 2008: 218). Ancak, Büyük Millet Meclisi'nin ilk zamanlarında demokrasi anlayışının liberal demokrasi ilkelerini içerdiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Bu dönemde demokrasi, işgal güçlerine ve anlayışına karşı mücadele eden milli güçlerin yönetime katılması anlamına geliyordu. Olağanüstü bir dönemden geçiliyor olmasından dolayı bu dönemde demokrasinin temellerini atmak için olağanüstü önlemler ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktaydı (Tanör, 2002: 124-125).

1921 Anayasası, milletin egemenliğini korumak ve bu egemenliği TBMM'nin elleriyle kullanmak ilkesini benimsemenin yanında halkın aktif bir biçimde illerin ve ilçelerin yönetiminde yer almalarını sağlayıcı hükümler içermiştir. Meclis, bu şekilde bir kez daha Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, ulusal mücadeleyi Türk milletinin gerçek bir temsilcisi olarak sürdürerek iktidarı İstanbul'dan Ankara'ya taşımıştır (Özbudun, 1992).

2.2.3. Müdafaa-i Hukuk Grubunun Oluşturulması

İlk Meclis'in en önemli amacı milli mücadeleyi gerçekleştirmekti. Bu sebeple İkinci Meşrutiyet döneminde siyasî fırka ve cemiyetler içinde bulunan kişiler ile ilk defa milletvekili olarak siyasî hayat içerisinde yer alan ve farklı sosyo-ekonomik tabandan gelen milletvekilleri Meclis çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Ancak bu farklılıklar milli mücadele sırasında hizipsel nitelikli ayrışmaların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Meclis'in geleceğini etkileyebilecek olan bu ayrışmaları önlemek adına Mustafa Kemal Paşa 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturmuş ve Meclisin birliğini sağlamaya çalışmıştır (Gözübüyük, 1997: 111).Bu girişim neticesinde iki karşıt grupta toplanan kişiler görüş ayrılıklarını devam ettirmiş ve Müdafaa-i Hukuk Grubu da kendi içerisinde Birinci ve İkinci Grup şeklinde ayrılmıştır. Hükümete destek veren ve faaliyetlerini destekleyenler Birinci Grup olarak isimlendirilmişlerdir. Bu gruba dâhil olmayan vekiller ise İkinci Grup ismi altında bir araya gelmişler ve meclisteki ilk

muhalefet cephesini oluşturmuşlardır (Tunaya, 1952: 537). Meclis içerisinde toplamda 262 üyesi bulunan Birinci Grup, İkinci Gruba göre daha lâik ve devletçi bir politika izlemiştir (Goloğlu, 1972: 227).

Demokrasi kültürü içerisinde en önemli unsurlardan biri olan muhalefet konusunda TBMM zamana bağlı bir gelişim göstermiştir. TBMM'de iktidara karşı bir muhalefet cephesi kurulmuş ancak özellikle ilk zamanlarda planlı ve programlı bir muhalefet yapılamamıştır. Genel olarak muhalif faaliyetler iktidarın faaliyetlerine aykırı bir duruş sergileme şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca bireysel farklılıklar ve çıkışlar muhalefet hareketinin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla muhalefetin çoğunlukla günlük gündemlere yönelik muhalefet hareketlerinde bulunduğu söylenebilir. Yine ağırlık verilen hususlar hilâfet ve saltanatın korunması, Mecliste hükümetin görev ve yetkilerinin sınırları gibi ana konulara yönelik olmuştur. Sonuç olarak da Mecliste muhalefeti oluşturan İkinci Grup, ikinci dönem meclis seçimleri ile tasfiye olmuş ve yerine Birinci Grup vekiller seçilmiştir (Tunaya, 1952: 234-235).

Meclis 1 Nisan 1923'de, seçimlerin yenilenmesine karar vermiş ve seçime kadar faaliyetlerini sona erdirmiştir. Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan 1923 tarihinde dokuz ana prensibi içeren seçim beyannamesi yayınlamış ve bu beyannamede Birinci Grubun Halk Fırkasına dönüştürüleceğini de ifade etmiştir (Turgut, 2014: 432). Mustafa Kemal Paşa "Dokuz ilke ve Partimizin ilk programı" başlıklı konuşmada bu durumu Nutuk'ta şöyle açıklamıştır (Tunaya, 1952: 559):

> *"Gerek bazı kimselerden aldığım yazılı düşüncelerden ve gerek halk ile yaptığım görüşmelerden çok yararlandım. Sonunda 8 Nisan tarihinde görüşlerimi dokuz ilke halinde tespit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında yayınlayarak ilân ettiğim bu program partimizin kuruluşunun temeli olmuştur".*

28 Haziran 1923 tarihinde yapılan seçimler neticesinde seçilen Müdafaa-i Hukuk Grubu Milletvekilleri 7 Ağustosta Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında

toplanmışlardır. Bir ay boyunca çok sayıda toplantı gerçekleştirilmiştir. Seçimlerden önce hazırlanmış olan dokuz ilkenin ana gövdesini oluşturan tüzük 9 Eylül tarihinde kabul edilmiştir (Atatürk, 1994: 485-486). Yine aynı tarihte Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüştürülmesi yönünde bir karar oybirliği ile alınmıştır (Bila, 1999: 40-41). Halk Fırkası'nın kurulması ile birlikte 04 maddeden oluşan bir tüzük hazırlanarak yayınlanmıştır. Bu tüzüğün ikinci maddesinde; *"Halk Fırkası nazarında halk kavramı herhangi bir sınıfa ait değildir. Nazarında mutlak kabul edilen bütün fertler halktandır. Halkçılar hiçbir ailenin hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin ayrıcalıklı olmasını kabul etmeyen ve kanunları vazetmekteki mutlak hürriyet ve istiklâli tanıyan fertlerdir."* açıklamalarına yer verilmiştir (Tunaya, 1952: 419).

Halk Fırkası'nın ismi, kuruluşundan bir yıl sonra 10 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olarak değiştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 2014: 419). Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı Halk Fırkası Başkanlığı görevini yapamayacağını açıklamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası, değişen ihtiyaçlar ve kendi programı dâhilinde önemli bir evrim geçirmiştir. Özellikle program, ortaya yeni çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak sürekli bir revizyona tabi tutulmuştur. Fırka asıl amacını, demokratik bir sistem ortaya koymak, gerekli şartları sağlamak ve ulusun tamamını temsil etmek olarak belirlemiştir. Halk Fırkası kurtarıcı bir rol ile ortaya çıkmış ve cumhuriyet kavramının bekçiliğini üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa da konu ile ilgili olarak farklı ülkelerde çeşitli kesimlerin ve burada yaşayan halkın çıkarlarını temsil edebilen çeşitli siyasi partilerin varlığını bildiğini fakat Türkiye'de bu tarz bir partileşmeye yol açabilecek kesimlerin bulunmayacağını bu sebeple de Halk Fırkası'nın halkın yalnızca belirli bir bölümünün değil ulusun tamamının temsilcisi olduğunu belirtmiştir. Halk Fırkası'nın siyasî süreç içerisindeki mutlak yapısı ve politikası karşısında muhalefet görevini ifa edecek olan bir parti ortaya çıkmamıştır. Ancak bu durum yasal durumdan değil fiili durumdan kaynaklanmıştır. Bu nedenle de muhalefet partisi kurulmasına ilişkin yasal yolların açık olduğu görülmektedir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1991: 553).

2.2.4. Saltanatın Kaldırılması

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşından yenilgi ile çıkması sonrası İstanbul 16 Mart 1920'de İtilaf Kuvvetlerince işgal edildi. Saltanat aslında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasının Osmanlı Devletince imzalanması ile birlikte fiilen sona ermiştir. İtilaf Devletleri o dönemde kendi güdümlerinde olan, çıkarlarına hizmet eden saltanatın varlığını sürdürmesine izin vermişlerdir. 1921 Anayasası Meclis görüşmeleri sırasında Mustafa Kemal kapalı oturumda esir bir kişinin padişah olamayacağını ve eskiden beri hainceden davrandığını sert bir şekilde ifade etmiştir (İnce, 2018: 67). 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 1. Maddesinde egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu açık bir şekilde yazılmış ve Türkiye Devletinin Büyük Millet Meclisi tarafından yönetileceği belirtilmiştir (Özbudun, 1992: 23-24).

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 28 Ekim 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde yapılacak olan barış görüşmelerine hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerinin resmen davet edilmiş olmaları ve itilaf devletlerinin doğacak ikilikten medet ummaları saltanatın kaldırılması çalışmalarına hız kazandırmıştır. Bunun sonucunda TBMM'de 1 Kasım 1922'de kabul edilen 308 sayılı "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, hukuku hâkimiyet ve hükümraninin mümessili hakikisi olduğuna dair" adlı kararnamesi ile saltanat hilafetten ayrılarak kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu resmen sona ermiştir (sabah.com.tr).

O dönemde "halife" unvanını taşıyan VI. Mehmed (Vahideddin) can emniyeti ile özgürlüğünün tehlike altında olduğunu ileri sürerek 17 Kasım'da ülkeden kaçtı ve Malta'ya sığındı. Bunun üzerine TBMM 19 Kasım'da toplanarak Osmanlı sülalesinden gelen veliaht Abdülmecid Efendi'yi halife olarak ilan etti (Akşin, 2009: 162-163).

Gerek Meclis'te, gerekse basında ve kamuoyunda saltanatın kaldırılmasına karşı çıkanlar görüşlerini sesli bir biçimde dile getiriyorlardı. Bunun üzerine 15

Nisan 1923'te Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda bir değişiklik yapıldı. Saltanatın kaldırılmasına karşı çıkmak, bu yönde sözle ve basın yoluyla muhalefet etmek vatan hainliği kapsamına alındı ve bu suçu işleyenlerin idamla cezalandırılması hükmü getirildi (sabah, 21.07.2019).

Demokratik ilkelerden güç alarak saltanatın ortadan kaldırılması demokratikleşme yolunda atılan önemli bir adımdır. Saltanatın kaldırılmasıyla, gücünü halkın iradesinden alan parlamento ve hükümet dışında ayrı siyasi bir güç kalmamaktaydı. Tüm bu gelişmeler, yeni kurulan sistemin temellerinin yavaş yavaş atılmasını sağlamıştır.

2.3. CUMHURİYETİN İLAN EDİLMESİ VE MODERN BİR YÖNETİM OLUŞTURMAYA YÖNELİK ADIMLARIN ATILMASI

Seçim sonuçlarına dayalı olarak oluşturulan II. Meclis 11 Ağustos 1923 tarihinde toplanmış ve göreve başlamıştır. Bu Meclis 1 Ekim 1927 tarihine kadar görev yapmıştır. Bundan öncesinde verilen mücadeleler neticesinde milli mücadele kazanılmış ve 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması Meclis tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmıştır. Ancak süreç henüz yeni başlamış ve yeni idarenin isminin ortaya konması ve askerî alanda kazanılan başarının siyasal ve sosyal başarılarla perçinlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sürece başlamak adına ilk adım atılmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiş, Mustafa Kemal Paşa da ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Daha sonra, 30 Ekim 1923 tarihinde ise İsmet Paşa ilk cumhuriyet hükümetini kurma konusunda görevlendirilmiştir. Sonrasında Cumhuriyet düzenine uygun ve yeni Türkiye'yi şekillendirecek yeni anayasa çalışmalarına başlanılmıştır. II. Meclis yeni rejime yönelik anayasayı kabul etmeden önce üç önemli yasanın çıkmasını sağlamıştır. Bu yasalardan birincisi bir kişinin aynı anda askerlik görevi ile milletvekilliği görevi yürütemeyeceği, ikincisi; eğitim sisteminde lâikliği ve öğretim birliğini esas alan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile mevcut bütün okulların Milli Eğitim Bakanlığı’na

bağlanmasına ve üçüncüsü de; hilâfetin kaldırılmasına yönelik yasalardır (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 90-91).

Bu yasaların çıkarılmasından sonra 20 Nisan 1924 tarihinde toplam altı bölüm ve 105 maddeden oluşan yeni Anayasa kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. 1924 Anayasası oldukça nitelikli bir Anayasa olma özelliğine sahiptir. Bu sebeple de bir kısım değişikliklere karşın 1961 Anayasası yürürlüğe girinceye kadar geçerliliğini korumuştur. Gerçekten de 1924 Anayasası'nın çağın gelişmiş devlet yapısı ile özgürlük sistemini benimsediği görülmektedir. Anayasanın üçüncü maddesinde devletin temel niteliği, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" şeklinde belirlenmiş olması bu düşüncenin ispatına yönelik güzel bir örnek niteliği taşımaktadır. Yine bazı önemli maddelerinde şu unsurlara yer verilmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 91-92):

- *Meclis, Cumhurbaşkanı'nı, Cumhurbaşkanı da hükümeti seçecektir.*

- *Hükümet üzerinde Meclisin tam denetim hakkı olacaktır. Kuvvetler ayrımı ilkesi kabul edilmekte, yargı bağımsız olmaktadır.*

- *Seçimler 4 yılda bir yapılacaktır. Hükümet veya milletvekilleri yasa teklifinde bulunabileceklerdir. Milletvekillerinin, Meclisteki konuşmaları nedeniyle dokunulmazlıkları olacaktır. Başka nedenlerle de yargılanmaları Meclis Genel Kurulunun kararına bağlı olacaktır. Mahkeme kararlarına Meclis veya Bakanlar Kurulu karışamaz, bu kararları değiştiremez.*

Bu maddeler ile devletin nitelikleri tanımlanmıştır. Anayasanın 68. maddesi ise özgürlüklere yer vermiştir. Buna göre "Her Türk hür doğar, hür yaşar." Anlayışından hareketle bir başkasının aleyhine olmamak kaydıyla kişilere her türlü tasarrufta bulunma hakkı verilmiştir. Yine herkesin yasalar önünde eşit olduğu,

vicdan, düşünce, konuşma, yayında bulunma, seyahat, mülk edinme, toplanma, dernek ve şirket kurmanın herkesin doğal hakkı olduğu belirtilmektedir. Anayasa'da yer alan en önemli maddelerden biri de 88. maddedir. Bu madde ile Türklerin kimliği ortaya konmuştur. Türkiye'ye din ve ırk farklılığı göz önünde bulundurulmaksızın vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk sayılmaktadır. 1924 Anayasası ülke yönetimi açısından çok farklı politik koşullara sahne olmuştur. Özellikle Türkiye'ye hem tek partili hem de çok partili dönemde hizmet etmiş olması önemli bir özellik olarak görülmektedir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 93).

Yeni Anayasa ile birlikte değişim hamlesi başlamıştır. Öncelikle ekonomik, sosyal ve siyasal alanda değişim öngörülmüştür. Bu anlamda şeyhülislamlık müessesesi ile Dini İşleri ve Vakıflar Bakanlığı kaldırılmıştır. Bu kurumların yerine Diyanet İşleri Müdürlüğü ve Evkaf Umum Müdürlüğü kurulmuştur. 1925 yılında türbeler ve tekkeler kapatılmış ve fes giyilmesi yasaklanmıştır. 1926 yılında miladi takvim ve Batı'da uygulanan saat esası kabul edilmiştir. Ayrıca İsviçre Medenî Kanunu ile İtalyan Ceza Kanunu'ndan faydalanılarak yeni bir hukuk sistemi ortaya konmuştur. 1928 yılında alfabe değiştirilerek Arap harfleri yerine Türk harfleri kabul edilmiştir. Ayrıca eski rejimde kendisine önemli bir yer edinmiş olan efendi, paşa gibi tabirler kaldırılmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 101).

1928 yılına gelindiğinde, "Devletin Dini İslam'dır." İbaresi Anayasa'dan çıkartılmıştır. Bu paralelde Cumhurbaşkanı ve Milletvekili andı içerisinde bulunan "Vallahi" kelimesi, "Namusum Üzerine Söz Veririm" ibaresiyle değiştirilmiştir. TBMM'nin görevleri arasında sayılan "Şer-i Hükümlerin Yerine Getirilmesi" hükmü kaldırılmıştır (Cumhuriyet Ansiklopedisi 1998: 38).

1934 tarihinde Anayasada cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik önemli adım olarak kabul edilebilecek bir değişiklik yapılmış ve kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu gelişmenin Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu söylenmelidir. O tarihlerde birçok Batılı gelişmiş ülke henüz kadınlara oy hakkı vermemiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi 2: 81).

Lâiklik ilkesi gereğince 21 Haziran 1934 tarihinde Soyadı Kanunu çıkartılmıştır. Kanun her Türk vatandaşına soyadı kullanmayı zorunlu kılmış ve 24 Aralık 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1937 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı İlkesi anayasaya konulmuş ve devletin nitelikleri haline getirilmiştir(Cumhuriyet Ansiklopedisi 1998: 91).

Demokrasi her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yumuşak değişikliklerle ortaya çıkmış ve belirli bir süreç içerisinde yerleşmiştir. Bu durumun en önemli sebebi çıkarılan yeni yasaların toplum tarafından anlaşılmasının ve içselleştirilmesinin zaman almasıdır.

2.3.1. Halifeliğin Kaldırılması

Halife, kelime anlamı itibarı ile birinin yerine bırakılan, sonradan gelen anlamındadır. Bu kelime birinin yerine vekâlet eden ve yöneticilik yapma anlamlarını da içermektedir (Kalkan, 2011: 93-94). Hz. Muhammed, hem İslâm dininin Peygamberi hem de kurduğu ilk İslâm Devletinin Devlet Başkanı idi. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen devlet başkanlarına halife denmiştir. Halifelik Peygamberimizin vefatından sonra Devlet Başkanı anlamında kullanılmaya başlanmıştır (El-Muhacir, 2015: 15). Hz. Muhammed'in vefatından sonraki 4 halife seçimle işbaşına gelmişlerdir. 4 Halife döneminin ardından halifelik Emevi kabilesinden Muaviye'ye geçmiş ve Muaviye de oğlu Yezidi halife tayin ederek halifeliği saltanata dönüştürmüştür(Kapar, 1988: 69). Bundan böyle de halifelik aile, sülale egemenliğinin bir aracı haline gelmiştir. Halifelik Emevilerden sonra Abbasilere geçmiştir. Abbasîler, Müslümanlar üzerindeki egemenliklerini koruyabilmek ve devam ettirebilmek için, halifeliğin dinî yönünü özellikle ön plana çıkarmış, etkin bir biçimde kullanmışlardır (meb.16.09.2019). Halifelik Abbasilerden sonra da 16. yy. başlarında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devletine geçmiştir. Osmanlı Devletinin 1517'de Memlûk Devleti'nin egemenliğine son vermesiyle birlikte başta Yavuz Sultan Selim olmak üzere Osmanlı padişahları da artık halife unvanını kullanmaya başlamışlardır (ankaenstitüsü.13.10.2019).

1 Kasım 1922'de saltanat ve halifelik birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmış ve halifeliğin yetkileri dinî konularla sınırlandırılmıştır. Saltanatın kaldırılması ve Vahdettin'in kaçması ile birlikte yeni halifenin seçilmesi konusu 19 Kasım'da basın aracılığıyla halka duyuruldu. Bu gelişmeler sonunda TBMM 19 Kasım 1922'de Kaçak Vahdettin'in halifeliğini kaldırdı ve yerine Osmanlı sülalesinden Abdülmecit Efendi'yi yeni halife olarak seçti. Hükümet, saltanatı kaldırdıktan sonra, halifeliğin yetkisiz bir unvan olarak bırakılmasına büyük önem veriyordu. Bu amaçla, halifeliğin yetkileri sadece dini konularla sınırlandırıldı. Böylece 4 halife döneminden sonra ilk defa halifelik seçimle belirlenmiş oldu (Yalçın,1999:324).

1921 Anayasası ile zaten egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmişti. Saltanatın kaldırılmasıyla da halifelik dünyevi güçten arındırılarak sembolik bir kurum haline getirilmiştir. Ancak aşağıdaki sebeplerden dolayı halifeliğin kaldırılması zorunlu bir hale gelmiştir:

- Halifeliğin cumhuriyet karşıtlarının, saltanatı yeniden getirmek isteyenlerin toplanmasına uygun bir kurum olması,
- Halifeliğin İslam Âleminin başı olması sıfatıyla laiklik ilkesiyle çatışması ve daha sonra laiklik alanında yapılacak devrimlerin karşısında yer alma ihtimalinin yüksek olması,
- Halifeliğin bütün İslam Âleminin başı olma sıfatını taşıması sebebiyle dış ilişkilerde, yeni Türkiye Cumhuriyetinin büyük Hıristiyan devletlerinin (İngiltere, Fransa, İtalya, SSCB vb.) hedefi haline gelme olasılığının yüksek olması. 1920'li yılların başında İran ve Afganistan dışında hemen hemen tüm Müslüman ülkeler batılı devletlerin sömürgesi olduğundan, batılı devletler halifenin kendi sömürgelerindeki Müslüman halklar üzerinde ayrılıkçı yönde tesirinin olmasından endişe edebilirler ve Türkiye Cumhuriyetine düşmanca tavır takınabilirlerdi (Akşin,2009:173-174).

Bu temel nedenlerden dolayı, Mustafa Kemal Paşa halifeliğin kaldırılmasına karar verdi. Mustafa Kemal Paşa l Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışında bir konuşma yaparak bu düşüncesini vekillerle paylaştı. Bunun üzerine, Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi ve elli üç arkadaşı, halifeliği ortadan kaldırmak için on iki maddelik kanun teklifi hazırlayarak 3 Mart 1924'teMeclis gündemine getirdi. Teklifin ilk maddesi halifeliğin kaldırılması ikinci maddesi ise hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması hakkındaydı. Teklif üzerine yapılan görüşmeler sonunda oylamaya geçildi. Toplantıya katılan 158 üyenin 157'sinin oyu ile teklif kabul edilerek yasa halini aldı (ankaenstitusu., 13.10.2019).Halifeliğin kaldırılması genç Türkiye Cumhuriyetinin batı demokrasileri yolunda ilerlemesi, laik bir yönetim sisteminin kurulması yolunda çok önemli bir adım olarak görülmektedir.

2.4. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA ÇOK PARTİLİ SİSTEM DENEMELERİ

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonraki süreçte çok partili hayata geçiş için iki önemli adım atılmıştır. Bu adımlar bir anlamda demokratik sürece çok partili bir yolla katkı sunma denemeleridir. Bu bağlamda ilk önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, daha sonra da Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmak suretiyle toplumun ve siyasal yaşamın çok partili bir demokrasiyi içlerine sindirmeleri için girişimlerde bulunulmuştur.

2.4.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Cumhuriyetin ilk hükümeti 1924 yılında önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Musul ile ilgili belirsizliklerden dolayı İngilizlerle, mübadele konusunda Yunanlılarla olan sorunlar giderek artmıştı. Ayrıca Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesi sırasında Mecliste ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştı. Halk Fırkası içerisinde muhalif bir yapı ortaya çıkmış ve bu yapı gün geçtikçe güç kazanmıştı (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1998: 228). Sonraki süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın

eski silah ve dava arkadaşlarından olan ve partideki muhalefet hareketi içinde yer alan Kâzım Karabekir, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Adnan Bey'in öncülüğünde, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) isimli bir parti kurulmuştur. TCF, Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olarak kurulmuştur (TBMM ZC 2, 1975: 26-73). Partiyi kuranlar, 17 Kasım 1924'te, partinin tüzüğünü, kurucular listesini ve kuruluş beyannamesini Dâhiliye Vekâletine vermiş ve partinin kuruluşuna yönelik yasal işlemleri tamamlamışlardır (Tunaya, 1952: 621).

TCF, gerçek bir muhalefet partisi olma amacıyla kurulmuştur. Ali Fuat Paşa, kurdukları partinin amacını, iktidara gelmek değil, Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalefet etmek olarak belirtmiştir (Yeşil, 2002). Parti programı içerisinde öncelikler; demokratik yönetim, liberalist düşünce ve inanca saygı olarak belirlenmiştir. Bunun dışında da ana prensipler: Tek dereceli seçim sisteminin uygulanması, anayasa değişikliği için mutlaka milletin onayının olması, Cumhurbaşkanının aynı zamanda milletvekili görevinde bulunamaması, âdem-i merkeziyetçilik ilkesinin yaygınlaştırılması, yeni inkılâplara ihtiyaç duyulduğunda mutlaka önce millete gidilmesi gerekliliği şeklinde ifade edilmiştir (Cebesoy, 2002: 110). Demokratik açılım açısından son derece önemli ve gerekli olan bu unsurlar ülkenin o günkü şartları ile tam olarak bağdaşmamaktaydı. Bu nedenle de parti bir anda özellikle dine dayalı devlet düzenini arzu eden ve inkılâplara karşı gelen kişilerin sığınak noktası haline gelmiştir. Esasen TCF'nın kurucularının böyle bir amaç gözetmemiş olmaları sonucu değiştirmemiş, ortaya çıkan siyasî ve sosyal çalkantılar nedeniyle partinin sonu hazırlanmıştır (Zürcher, 1992: 167-182).

TCF'nın kurulması ile Cumhuriyet tarihinde ilk defa çok partili parlamenter sistem uygulamaya konulmuştur. 11 Aralık 1924'te "Times Gazetesi" İstanbul muhabirinin konu ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltmiş olduğu bir soruda; *"Hâkimiyeti milliye esasına dayanan ve bilhassa cumhuriyet idaresine malik bulunan memleketlerde siyasî partilerin mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur*

(Zürcher, 1992: 111-112).*"* şeklinde bir cevap almıştır. Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa muhalefet partilerini Cumhuriyet ve demokrasi yönetiminin bir gereği olarak görmektedir.

Ancak bu süreç içerisinde ülkede huzuru bozacak bir kısım olaylar gerçekleşmiş ve neticesinde bazı hukuki önlemler alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Doğuda Şeyh Sait isyanının ortaya çıkmasından dolayı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine bir ekleme yapılmıştır. Hükümet, 4 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu ile ülkenin sosyal düzenini, huzurunu, iç güvenliğini bozmaya yönelik her türlü kuruluşu, girişimi ve yayını Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklama yetkisi elde etmiştir. Bu çerçevede bir tanesi Ankara'da, diğeri ise isyan bölgesi içerisinde faaliyet göstermek üzere iki İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Şark İstiklâl Mahkemesi 25 Mayıs 1925 tarihinde kendi görev sınırları dâhilinde TCF faaliyetlerinin durdurulmasına karar vermiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 77). Yine Ankara İstiklâl Mahkemesi de dinin siyasete alet edildiği gerekçesiyle bazı partilileri yargılamış ve çeşitli cezalara çarptırmıştır. Kararlarda parti programındaki "düşünce ve inanca saygılı" olmak kuralıyla "gericiliğin kışkırtıldığı kabul edilerek gereğinin yapılması hükümetin dikkatine" sunulmuştur (Yalçın ve Gönülal, 1984: 467-470). Bunun sonucu olarak da Hükümet; Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. maddesine dayanarak 3 Haziran 1925'te TCF kapatma kararı almıştır (Tunçay, 1997: 147).

Tüm bu gelişmeler yeni kurulan partinin siyasal anlamda çok kısa bir süre varlık göstermesine neden olmuştur. Toplam altı aylık bir süre içerisinde kayda değer çok az sayıda faaliyet gerçekleştirmeyi başarabilmiştir. Gerçekleştirdiği faaliyetler; mecliste bir kısım konular hakkında açıklama istemek, 1925 yılı bütçesi görüşmelerinde fikir beyan etmek, aşar vergisinin kaldırılmasını kabul etmek, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne idam yetkisi verilmesi hakkındaki kanunun aleyhinde çalışmak ve Cumhuriyet Halk Fırkasını ara seçimlerde baskı yapmakla suçlamak olarak sayılabilir (Zürcher, 1998: 120). Meclis faaliyetleri haricinde de milletvekili ara seçimlerine katılmış, ancak her yerde aday göstermeyi başaramamıştır. Çıkardığı

adaylar ise başarılı olamamıştır. TCF'nın kapatılmasından itibaren 1930'lu yıllara kadar yeni siyasi örgüt ve hareketlenmeler görülmemiştir.

2.4.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

1929 Dünya ekonomik krizi tüm dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye'yi de önemli ölçüde etkilemiştir. Sanayinin henüz yeni yeni kurulmaya çalışılması ve özel sektörün güçsüzlüğü gibi nedenlerle ekonomik yoksulluk toplumsal hayatı oldukça ağırlaştırmıştır. Bu sebeple halk ciddi boyutlarda yoksulluk çekmiş ve sıkıntılar artmıştır. Bu durum tek parti yönetimine olan eleştirilerin de artmasına yol açmıştır. Hükümetin denetlenmesi, yeni düşüncelerin ortaya konması ve imkânların değerlendirilmesi düşünceleri çok daha yüksek bir sesle dile getirilir olmuştur. Ayrıca Milletler Cemiyeti'ne girme amacı, o ülkelerin yönetim sistemlerine uyum sağlamayı gerektirmiş, Atatürk de bu konuda yeni girişimlere başvurmayı gerekli görmüştür.

Bu amaçla CHF'nın önde gelen şahıslarından olan ve o tarihe kadar bakanlık ve Başbakanlık gibi üst düzey görevlerde bulunmuş olan Paris Büyükelçisi Fethi Bey ile yeni bir parti kurulması amacıyla diyalog kurmuştur (Tunaya, 1952: 610). Fethi Bey de bu talebi karşılıksız bırakmamış ve 9 Ağustos 1930 tarihinde Atatürk'e bir mektup yazarak parti kurma istediğini belirtmiştir. Aynı zamanda kurulacak olan partinin genel özellikleri ile temel prensiplerini açıklamıştır. Atatürk de Fethi Bey'in mektubunu 11 Ağustos 1930 tarihinde cevaplamış ve cevabında; *"... Görüyorum ki lâik Cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur." (Yetkin, 1982: 29-40)* şeklinde memnuniyet belirten bir ifadeyle yanıt vermiştir. Hemen bir gün sonra da İstanbul'da Fethi Bey'in başkanı olduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur (Tunaya, 1991: 631-633). CHF'ndan istifa eden bir kısım milletvekilleri SCF'na katılmışlardır (TBMM III, C.2). Böylelikle yeni parti kurulur kurulmaz Mecliste kendisini temsil etme fırsatı yakalamıştır.

1930'da CHF'nın ve SCF'nın katıldığı yerel seçimler yapıldı.15 Kasım 1930 tarihinde SCF, son belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla Parlamentoda İçişleri Bakanlığı hakkında gensoru önergesi verdi. Verilen gensoru ile ilgili olarak yapılan görüşmeler esnasında sert tartışmalar yaşandı. Muhalefet partisi yasadışı eylemleri ve baskıcı yöntemleri gerekçesiyle iktidar partisini sorumlu tutmuş, iktidar partisi de aynı şekilde muhalefeti suçlamıştır (Yetkin, 1982: 41-65).

Ortaya çıkan bu tartışmalar çoğu zaman kişisel boyuta taşınmıştır. Meclisin çalışma performansı düşmüş ve genellikle tartışma şekline bürünmüştür (Yetkin, 1982: 197-199).Bu durumun yoğunlaşmasından ve iktidar partisi milletvekillerinin, partisine ve kendisine karşı olan davranışlarından rahatsızlık duyan Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da İçişleri Bakanlığı'na bir yazı göndermiş ve partinin siyasi arenada Atatürk ile karşı karşıya gelme ihtimalinin bulunduğunu, bu nedenle parti başkanlığını devam ettirebilme imkânının kalmadığını, tüm bu hususlardan dolayı Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasına karar verdiğini ve bu kararı partinin tüm yetkili organlarına duyurduğunu ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 21-22, Devre 3, İçtima 3, Celse 1: 39). Böylelikle Serbest Cumhuriyet Fırkası, bizzat kendi başkanı tarafından kapatılan bir parti olarak tarihe geçmiştir.

SCF, var olduğu süre içerisinde CHF'nın iktisadi alanda sahip olduğu devletçi politikalara karşılık liberalist ekonomi politikalarını savunmuştur. Ayrıca program ve tüzüğünde Cumhuriyete ve ilkelerine, milliyetçiliğe, lâikliğe, inkılâplara bağlı olduğunu vurgulamıştır (Tunçay, 1997: 318-405).

Ancak SCF'nın sonu da TCF'nın sonu ile benzerlik göstermiştir. Rejim muhalifi olan kişiler partiye girmeyi başarmış ve onu bir rejime karşı kalkan olarak kullanmaya kalkışmışlardır. Bundan dolayı da olayların kontrolden çıkmasından çekinen Fethi Bey, partiyi kapatmak mecburiyetinde kalmıştır (Tunaya, 1991: 628). Böylelikle çok partili demokrasiye geçiş süreci ikinci kez başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki başarısız deneme her ne kadar o tarihlerde muhalefet

kurumlarının başarılı olmasını engellese de, bu iki girişimin toplumda muhalefet fikrine alışılması açısından önemli olduğu söylenebilir.

2.5. İSMET İNÖNÜ LİDERLİĞİNDE TEK PARTİ DÖNEMİ

SCF'nın kapatılması ile birlikte iktidar partisinin politikalarında bir kısım değişikliklere gidilmiştir. Ekonomi politikaları konusunda Devletçilik politikası gündeme getirilmiş, Halkçılık ilkesi gereği de kitleleri kazanma, onlarla iletişim sağlama amacı ile bir kısım girişimlerde bulunulmuştur (Yetkin, 1982: 227-240). Bu anlamda ilk etapta, yapılan inkılâpları halk tarafına daha iyi duyurulabilmek amacıyla halkevleri kurulmuştur.

CHF'nın 4. Büyük Kurultayının yapıldığı 9 Mayıs 1935 tarihinde partinin adı 'Cumhuriyet Halk Partisi' (CHP) olarak değiştirilmiş, partinin yeni programı ve tüzüğü görüşülerek oybirliği ile kabul edilmiştir. Yeni programın başlangıç bölümünde; *"Partinin güttüğü bütün esaslar Kemalizm prensipleridir."* şeklinde bir cümle yer almıştır. Programın üçüncü maddesinde, *"Türkiye halkçı, laik, devletçi, devrimci ve ulusçu bir cumhuriyettir"* denilerek partinin özellikleri devletin özellikleri haline getirilmiştir. Yeni Tüzüğün 95.maddesinde, *"Parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilâtı ile kendi teşkilâtını birbirini tamamlayan bir birlik tanır"* ibaresi bulunmaktadır. Bu ibare parti devlet ilişkisini ortaya koymak adına oldukça dikkat çekicidir. Tüzüğe göre parti yönetimi ile örgütü arasındaki ilişkiyi merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar veya bu kişiler adına yetkili olan kişilerin, İllerde ise parti İl Başkanları ile valilerin kurması öngörülmüştür. Bu bağlamda bir yıl sonra yeni bir düzenleme yapılmış ve 18 Haziran 1936'da Parti Genel Başkanı Vekili İsmet İnönü'nün yayınladığı genelge ile parti ile hükümetin birleştirilmesi kararı uygulamaya sokulmuştur. Genelge ile İçişleri Bakanı'nın parti yönetim kurulu üyeliğine alınmış ve genel sekreterlik görevi verilmiş, illerde parti il başkanlıklarına il valisi getirilmiştir (Turgut, 2014: 443).

CHP yeni düzenlemelerle parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nı, İl Başkanlığı ile de valilik makamını birleştirmiştir. Böylelikle CHP, devlet yönetimine egemen bir konuma gelmiştir. Bu durum ülkede parti devletine doğru bir gidişin önemli işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Ancak kimilerine göre ise, yapılan bu düzenlemeler o zamanın şartları içerisinde, milletin hem devlet mekanizması ve bürokrasisi içerisinde, hem de parti içerisinde ortak bir akılla bütünleştiği ve devletle bürokrasinin partiye egemen olduğu bir siyasal yaklaşımdan ibarettir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1998:241). Ayrıca Mecliste bağımsız bir grup kurulmuş ve 1931 yılında 22 seçim bölgesinde 30 bağımsız vekillik, 1935 yılında da 16 bağımsız vekillik bırakılarak hükümetin Meclis içerisinde kontrol edilmesi amaçlanmıştır (Gözübüyük, 1997: 119).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmesi ile İsmet İnönü 11 Kasım günü TBMM'de oy birliği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir. İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ile birlikte Türk siyasî hayatında köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. 26 Aralık 1938 tarihinde CHP, Parti Genel Başkanını seçmek amacıyla Olağanüstü Kurultay toplanmış ve bu Kurultay'da İnönü Genel Başkan seçilerek Millî Şef unvanını almıştır (Yılmaz, 1999: 49). Parti tüzüğünün 3.maddesinde de bir değişiklik yapılmış ve Atatürk Ebedi Şef, İnönü ise Millî Şef ve Değişmez Genel Başkan olarak ilân edilmiştir (Yetkin, 1982: 157-173). İnönü Milli Şef sıfatı ile hem parti içerisinde hem de devlet içerisinde mutlak gücü eline almıştır. Ancak yine de parti devlet anlayışının oluşmasını önlemek ve parti ile devleti birbirinden ayrı tutabilmek için bir kısım önlemler de alınmaya çalışılmıştır. 29 Mayıs 1939'da toplanan CHP 5. Parti kurultayında Genel Sekreterin İçişleri Bakanı olması uygulaması kaldırılarak parti içerisinde "Müstakil Grup" adı altında örgütlenen 21 kişilik bir muhalefet grubunun oluşturulması, bu konuda alınan önemli bir karar olarak belirtilebilir (Aydemir, 1993: 37-39).

Aynı Kongrede, köy öğretmenlerini ve eğitimcilerini köylerde tarım ve sağlık personeli olmak üzere eğitmek için bir Köy Enstitüsü kurulmasına karar

verildi. Köy Enstitüsü yasası, 17 Nisan 1940'da mecliste kabul edildi. CHP bu konuda yapılan görüşmelerde kendi içerisinde sessiz bir muhalefetle karşılaştı. Konunun Meclisteki oylamasında çok sayıda milletvekili oy kullanmadı (Larousse, 1994: 238).

Millî Şef döneminin çok önemli bir kısmı 1939-1945 arasındaki İkinci Dünya Savaşı ile geçmiştir. Türkiye, savaşa girmemesine rağmen savaştan her alanda büyük ölçüde etkilenmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde çıkarılan Varlık Vergisi, Millî Korunma Kanunu, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalar halkın birçoğunda maddi ve manevi sorunlara yol açmış ve var olan iktidara karşı muhalefetin oluşmasına sebep olmuştur. Bu sorunlar sebebiyle bir kısım değişiklikler yapmak mecburi hale gelmiştir. İlk kısımda özellikle savaşın bitimine doğru basın üzerindeki baskılar hafifletilmiş ve ekonomik sıkıntılar basında yer almaya başlamıştır. CHP içinde Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Refik Koraltan gibi isimler, ekonomi politikalarına eleştirilerde bulunmuşlar ve oylamalarda sıklıkla olumsuz oy kullanmaya başlamışlardır. Hükümet ve parti yönetiminde yapılan değişikliklerle tek parti sisteminin aynı sertlikte uygulanmasına taraftar olan kişilerin yerine daha ılımlı olanlar getirilmiştir (Koçak, 1974: 137).

Türkiye 1946 yılına kadar tek parti ile yönetilmiş ve herhangi bir muhalefet partisi faaliyet göstermemiştir. Ancak yine de bu yönetim tarzının totaliter ve dogmatik ideolojilerden beslenen Faşist ve Komünist tek partili sistemlerden oldukça farklı bir yapıda olduğunun söylenmesi gereklidir. Türkiye'de tek parti iktidarı devam ederken dahi bu durum özendirilmemiş ve istenerek tercih edilmemiştir. Ancak özellikle savaş ve çeşitli sorunlar nedeniyle tek parti iktidarının devam ettiği ve zamanı geldiğinde de çoğulcu demokrasiye geçildiği yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Bu sebeple tek partili yönetim anlayışı, içinde bulunulan koşullar gereği geçici bir çözüm olarak görülmüş, çok partili siyasal demokrasi ise erişilmesi gerekli bir ideal olarak korunmuştur (Özbudun, 1992: 239).

2.6. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

Milli Mücadelenin (1919-1922) kazanılmasından sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Daha sonra 9 Eylül 1923 tarihinde "Halk Fırkası" kurulmuş ve 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ismini almıştır. 1935 yılında da yine bir isim değişikliği olmuş ve CHF, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını almıştır. Bu parti çeşitli isimler altında Türkiye'yi 1950 yılına kadar 27 yıl boyunca tek parti sistemi ile yönetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile birlikte Türkiye iç ve dış siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik etkenlerin de baskısıyla çok partili sisteme geçiş aşamasına girmiştir. İkinci Dünya Savaşını, demokrasinin hâkim olduğu ülkeler kazanmış ve totaliter rejimi benimseyen ülkeler savaştan mağlup ayrılmışlardır. Bu durum tek parti yönetimlerinin değer kaybetmesine ve gözden düşmesine yol açmış, aynı zamanda pek çok ülkede demokratik yönetime geçiş için büyük bir baskı oluşturmuştur. Konu Türkiye açısından değerlendirildiğinde de; Sovyetler Birliği'nin Boğazlar konusunda Türkiye'ye nota vermesi nedeniyle Türkiye ABD önderliğindeki Batı bloğuna yaklaşmış, bunun sonucunda da batıdaki demokrasi kültürü her geçen gün artarak Türk siyasal hayatı ve yönetim kültürü içerisinde yerini almıştır (Ülman, 1961: 74).

2.6.1.Dörtlü Takrir

Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Meclis'teki tartışmaları sonucunda, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisinde yer alan muhalif grup tarafından 7 Haziran 1945 tarihinde, Türkiye'de ileri demokrasi anlayışının benimsenmesi ve daha geniş şekilde uygulamaya geçilmesi isteğini içeren "Dörtlü Takrir" isimli önerge Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar tarafından verilmiştir (Goloğlu, 1972: 365-369). Önerge CHP Grubunda 12 Haziran 1945 tarihinde

reddedilmiştir. Bununla ilgili olarak ortaya çıkan olaylar üzerine pek çok kişi CHP'den uzaklaştırılmış veya ayrılmışlardır (Gologlu, 2013: 84). Dörtlü Takrir adıyla bilinen önergede şu maddeler vardır:

- Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesini, anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini, daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği şekilde kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması...

- Bütün parti çalışmalarının, yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden tanzimi (Akkerman, 1950: 72-75).

Takrir reddedildikten sonra, Menderes, Koraltan ve Köprülü CHP'den ihraç edilmiştir. Bunun üzerine Bayar da partisinden istifa etmiştir.

2.6.2. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

CHP içerisinde muhalefet yaparak "Dörtlü Takrir" adıyla bilinen önergeyi veren ve daha sonra da bu girişimleri nedeniyle CHP'den ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile partisinden istifa eden Celal Bayar 7 Ocak 1946 tarihinde 'Demokrat Parti' (DP) olarak isimlendirdikleri yeni partiyi kurmuşlardır. Böylelikle gerçek anlamda bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır.

7 Ocak 1946 tarihi Türk demokrasi tarihi açısından dönüm noktası niteliğindedir. Bu tarihte Demokrat Parti (DP) kurulmuş ve Türk demokrasi tarihi yeni bir sürece girmiştir (Tunaya, 1991: 638-649). DP, kurulduğu ilk günlerden itibaren halk arasında, "Demir Kırat" şeklinde anılmaya başlanmıştır (Aydemir,

1998: 127).DP kuruluşundan itibaren hem meclis içinde hem de meclis dışında etkin bir muhalefet görevi üstlenmiştir. Böylelikle kısa bir süre içerisinde kamuoyu oluşturmayı başarmıştır. Yurt içi örgütlenmesini kısa bir süre içerisinde tamamlamış ve geniş bir halk kitlesine ulaşmıştır. Özellikle yüz yüze temas ve halkla yakınlaşma, halkın şimdiye kadar karşılaşmadığı bir yöntem olarak görülmüş ve kişilerin desteğini kazanma noktasında büyük bir etki göstermiştir (Turgut, 2014: 444).

Halkın tercih edeceği yeni bir partinin ortaya çıkmış olması 27 yıldır iktidar olan CHP'nin kendisini yeniden değerlendirme ve özeleştiri yapmasını gerekli kılmıştır. Türk siyasal tarihi içerisinde ikinci bir partinin ortaya çıkmış olması ve kısa bir süre içerisinde etki alanını genişletmesi iktidar partisinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2, 2016:544). 10 Mayıs 1946 tarihindeki Olağanüstü Kongre ve 3-14 Kasım 1947 tarihlerine gerçekleştirilen 7. Büyük Kongrede önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır (Gologlu, 2013: 189). İlk etapta CHP'nde İnönü'ye verilen "Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan" unvanı ortadan kaldırılmıştır. Parti Başkanının parti kongresinde seçilmesi kabul edilmekle birlikte sınıf ve bölge temeline göre parti kurmayı yasaklayan tüzük maddesi iptal edilmiştir (Toker, 1970: 125-128). Ayrıca, üniversiteler için idari özerkliği sağlayan tek adımlı seçim sistemi, basın yasasını nispeten liberal hale getirmiştir.

Türkiye'de 1947 yılı içinde yapılması gereken genel seçimler, muhalefetin bütün itirazlarına rağmen iktidar partisi olan CHP'nin yoğun çabaları sonucu 21 Temmuz 1946'da yapılmıştır. Bu seçimler tek dereceli ama yargı denetimi olmayan bir sistemle gerçekleştirilmiştir. Seçim sistemine göre oylar açıkta verilmiş ve sayımlar gizli olarak yapılmıştır. DP, yapılan bütün baskı ve tehditlere rağmen seçim faaliyetlerini aralıksız olarak sürdürmüş ve seçimlere katılmıştır. Seçimlerin sonunda CHP 395, DP 66 ve bağımsızlar 4 üyelik kazanmışlardır (Yücel, 2001: 55). Seçimlerin sonucunda iktidar ve muhalefet partileri arasında gerginlik ve karşılıklı suçlamalar ortaya çıkmıştır.

2.6.3. 12 Temmuz Beyannamesi

21 Temmuz 1946'da yapılan Genel Seçimlerden sonra gerilen ortamı sakinleştirmek amacıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti Ankara İl Başkanı Üzeyir Avunduk ve iş adamı Vehbi Koç iki parti arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuşlardır. İnönü, Avunduk ve Koç'la görüştüğünü, daha sonra da 7 Haziran 1947'de Bayar'la randevulaştığını anılarında anlatmaktadır (İnönü-Hzr Demirel, 2001: 454). Bayar, görüşmede ülkeyi yönetenlerin baskıcı uygulamalara sahip olduğunu belirterek seçimlerde yüzlerce milletvekilinin haksızlıkla kendilerinden alındığını, parti mensuplarının dövüldüğünü, tehdit edildiğini ve işlerinden çıkarıldığını anlatmıştır. İnönü ise bu durum karşısında, Meclis çoğunluğunu haklı olarak kazandıklarını ancak bazı haksızlıkların yaşanmış olabileceğini belirtmiştir (Demirel, 2001: 455). Bayar görüşme esnasında ayrıca partisine son derece hâkim olduğunu, aşırı uygulamalara ve kişilere müsaade etmeyeceğini, askerin politika dışında kalması ve siyasete karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Görüşmeler sonunda İnönü ortak bir yol bulunabileceğini ve görüşmelere devam edileceğini belirtmiştir. İnönü, Bayar ile olan görüşme sonrasında Başbakan Recep Peker ile de görüşmüş ve bundan sonraki dönemde baskı yapılmayacağına ilişkin bir genelge çıkartılmasını istemiştir. Ancak Peker bu duruma karşı çıkmış ve görüşmelerin bir süre durdurulmasının çok daha uygun olacağını belirtmiştir (Demirel, 2001: 456) .

Görüşmeler bir süre devam etmiş ve 7 görüşme neticesinde 10 Temmuz 1947 tarihinde gerçekleştirilen son görüşmede bir beyanname çıkarılması yönünde görüş birliğine varılmıştır. İnönü'den beyanname örneğini alan Bayar, partisinin Genel İdare Kurulunu toplamış ve görüşme hakkında bilgi vererek bildiriyi paylaşmıştır. DP'de bir kısım üyeler beyannameyi olumlu karşılarken diğerleri ise karşı çıkmışlardır. Ilımlı grup bu beyannamenin partilerine yönelik baskıyı azaltacağını savunmuşlar, karşı çıkanlar ise İnönü'nün devlet başkanlığı ile birlikte parti başkanlığını da sürdürmeye devam edeceğini ve kendileriyle demokratlık oynadığını beyan etmişlerdir. Ayrıca muhalif grup İnönü ile gerçekleştirilen

görüşmelerin artık sona erdirilmesi gerektiğini de belirtmişlerdir (Gologlu, 1982: 169).

12 Temmuz 1947'de radyo ve ulusal gazetelerde yayınlanan bildiri, muhalefete verilen güvenceler açısından son derece önemlidir. Bildiride öncelikle görüşme sürecinde yaşananlar ve konuşulanlar özetlenmiş ve sonrasında tarafların beklentileri ortaya konmuştur. Bildirinin amacı taraflar arasında düğümlenen ilişkileri çözmek olarak belirtilmiştir. İnönü, bildiride tarafların haklılığı ya da haksızlığını ortaya koymanın bir yararı olmayacağını ve aslında her iki tarafın da haklı oldukları noktaların bulunduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden İnönü'nün muhalefetin ifade ettiği baskıcı ortam konusunda kısmen de olsa haklı olduğunu düşündüğünü anlamak mümkündür. Nihayetinde İnönü, iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu, *"ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak gerekir"* ifadesiyle ortaya koyuyordu (Uran, 1959: 475).

İnönü meşru bir şekilde kurulmuş ve kanuna uygun bir şekilde varlığını devam ettiren siyasi partilerin eşit muamele görmesinin sağlıklı bir siyasal yaşam için mecburi olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte siyasi partilerde kendi mensuplarının veya bu minvalde değerlendirilebilecek olan özel amaç sahiplerinin "*şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda*" dikkatli olmalarının gerekliliğini de vurgulamıştır. Esasen bu ifadelerle İnönü, iki partinin birbirine karşı güven tesis etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. "*Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır.*" İfadesi de bunu açıklamaktadır. Sonuç olarak bu süreç sonunda yayınlanan 12 Temmuz Bildirisi, ülkenin artık çok partili yaşama geçtiğini ve bu süreçten geri dönmenin mümkün olmadığını belirten bir belge niteliği taşımaktadır. (Avcıoğlu, Cilt XVI, Sayı 269, 22 Eylül 1959).

2.6.4. 1950 Seçimlerine Doğru

1950 seçimlerinde iç dinamikler açısından yeni değişiklikler ortaya çıkıyordu. Bu dönem içerisinde; zayıf ama etkin bir konumda bulunan azınlığın bürokrasi ile birlikte aynı safta yer aldığı batılılaşmış laik kültür ve geniş halk kitlelerinin İslâm'la birlikte anıldığı yerli kültür, birbirinden farklı iki önemli kültür olarak dikkat çekmektedir (Ahmad, 2002: 122).

O dönemlerde kamu personeli olmak en yüksek sosyal statülü mesleklerden biriydi. Özel sektörün henüz gerekli gelişmişliğe ulaşmamış olmasından dolayı özellikle yüksek eğitim seviyesine sahip olan kişiler çoğunlukla kamu görevine talip oluyorlardı. Bürokrasinin toplumun ortalama gelir seviyesinden yüksek bir gelir ortalamasına sahip olması, bürokratların ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmasına yol açmıştı. Bu yüzden, devlet memurluğu halk nazarında gıpta ile bakılan bir makamdı (Eryılmaz, 2004: 142–143).

Toplumda var olan bu devlet-toplum algısının büyük ölçüde mevcut siyaset kurumundan kaynaklandığını ve değişmesi gerektiğini düşünen CHP 1947 yılında yapmış olduğu Kurultay ile birlikte bu konuda bazı düzenlemeler yapmıştır. Özellikle dini konuda devletin dine olan bakışının oldukça ılımlı ve yapıcı olduğunu göstermek amacıyla 31 Ekim 1949 tarihinde Ankara'da İlahiyat Fakültesi açılmıştır (Ahmad-Turgay, 1979: 58). Ayrıca CHP, 1946-1950 yılları arasında, Türkiye'de dine karşı eğilimin artmasına ilişkin yumuşak bir tutum takınmayı tercih etmiştir. Ancak 1920-1930 döneminde laiklik ilkesinin uygulanmasına yönelik bir kısım zorlayıcı uygulamalar nedeniyle özellikle dini liderler CHP'yi affetmemişler ve imkân ortaya çıktığında da CHP'ye karşı çıkmak için yoğun bir çaba harcamaktan geri durmamışlardır. Özellikle köylerde, ilçelerde ve küçük yerleşim birimlerinde etkili olan bu kişiler nüfuslarını kullanarak CHP aleyhine çalışmışlardır (Lewis, 1993: 315). Böyle bir ortam içerisinde Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ilişkin 30.11.1925 tarihli kanun 1 Mart 1950 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve aynı gün seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacağı ilan edilmiştir (Ahmad-Turgay, 1979:

62). Bu gelişmelere bağlı olarak Meclis, 24 Mart 1950'de aldığı bir kararla kendini feshederek seçime gitme kararı vermiştir (Eroğul, 2003: 82). Gerek Demokrat Parti gerekse de Millet Partisi seçim tarihini erken bulmuş olsalar da Türkiye böylece çok partili yeni bir seçim sürecine girmiştir.

1946 yılından 1950 yılı başlarına kadar DP, ülkenin yapısının daha demokratik bir noktaya ulaşması için yoğun bir siyasi mücadele vermiştir. Bu siyasi mücadelenin en önemli belgelerinden biri de 1949 yılı haziran ayında DP'nin İkinci Büyük Kongresinde alınan Milli Teminat Andı'ydı (Tam Demokrasi Yemini). Bu Andın içeriğinde; Vatandaşın seçim ile ilgili hakları ihlal edilecek olursa, seçimlere hile karıştırılırsa halk meşru savunma hakkını kullanacaktır. Bu savunma hakkı meşru yollardan olacaktır ancak "*Bu kimseler ...milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacaklardır*" deniliyordu. Bu And, daha sonra CHP'liler tarafından Husumet Andı olarak anılmış (dunyabulteni. 24.08.2019) ve ciddi eleştirilerin temel kaynağı haline gelmiştir.

DP ile CHP arasındaki en büyük gerginlik seçim kanunundan dolayı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de tek dereceli seçimler 1946 yılında uygulanmaya başlanmışsa da, "Açık oy gizli tasnif" ilkesi ile seçim sandıklarında yargıç teminatının olmaması 1946 seçimlerine gölge düşürmüştür. DP, kendilerinin talebi olan güvencelerin verilmemesi durumunda seçime girmeyeceklerini beyan etmişlerdir. Bu durum CHP'yi yeni arayışlarda bulunmaya itmiştir. Zira DP gerçekten de seçimlerdeki usulsüzlükler nedeniyle 1950 yılına kadar herhangi bir seçime katılım göstermemişti (Uzun, 1995: 126). Konu ile ilgili İnönü; "*Demokratların seçime girmemesi ihtimaline karşı hazır bulunalım. Eski Terakkiperverler'den 20 kişiyi listemize alırız. Hiçbir taahhüt altına girmeksizin müstakil olurlar ve muhalefet partisini onlar teşkil ederler,* " diyerek soruna farklı bir çözüm arayışı içine girmiştir (Erim, 2005: 408). Ancak ortay çıkan gerginlik uzun sürmemiş ve her iki partinin de ortada buluşabileceği yeni bir seçim kanunu teklifi oluşturulmuştur (Lewis, 1993: 311). Yeni seçim kanunu 171 esas ve 7 geçici maddeden oluşuyordu. Birinci maddesinde "Milletvekili seçiminin eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve

ayrılmasının açık olacağı" belirtilen 5545 sayılı Kanun, başta yargı denetimi olmak üzere çeşitli yenilikler ve korumacı tedbirler içeriyordu (Tuncer, 2010: 79).

Aslında DP ile CHP'nin programları arasında çok fazla bir farklılık bulunmuyor, aksine her geçen gün birbirine daha çok yaklaşıyordu. Bu konudaki en önemli fark; DP'nin her kesimden insana partide yer vermesine karşılık CHP'nin çoğunlukla bölgesel anlamda maddi ve manevi egemenlik açısından güçlü kişilere yer vermesi olarak görülüyordu (Arcayürek, 1985: 247).

1950 yılında Seçim Kanununda yapılan değişiklikler başta muhalefet olmak üzere topluma seçimlerin adil bir ortamda yapılacağı konusunda bir güvence vermiştir. Böylelikle sandıklar CHP kökenli memurların inisiyatifine bırakılmamış ve Türk siyasi hayatında yeni bir partinin iktidar olmasının önünü açmıştır. Bu değişimin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli unsur halkın yoğun ilgisi ve talepleri olmuştur (Yılmaz, 2016: 35).

2.6.5. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi

DP, kurulduktan sonraki kısa zaman süreci içerisinde halka ulaşmayı, ona dokunmayı ve teveccühünü kazanmayı başardı. Büyük bir özveri ile çalışan ve yüksek bir mücadele gücüne sahip olan DP'liler, kısa bir süre içerisinde tüm Türkiye'ye ulaşma fırsatını yakaladı. Karpat (1996: 205) bu dönemi; *"Cumhuriyetin dayandığı ideolojinin yeniden yorumlanması sonucunu doğurduğu gibi komünizm üzerine geniş tartışmalara ve bugünkü parti sisteminin kurulmasına yol açtı."* şeklinde değerlendirmektedir.

Bu gelişmeler CHP'nin kendisini yenileme çabalarına ve özeleştirilerine hız katmıştır. 3-14 Kasım 1947 tarihlerinde gerçekleştirilen 7. Kongrede CHP ideolojisini oluşturan altı ilke tekrar yorumlanmış ve bir anlamda güncellenmiştir. Genel olarak delegeler parti üst yönetiminin halkın durumundan habersiz ve ilgisiz olduğunu ileri sürerek ciddi anlamda eleştirmişlerdir. Bu Kongre'de pek çok yenilik

ortaya konmuş olup bunlardan en önemlileri; parti meclisi üyelerinin bütün partililer tarafından seçilmesi, Genel Sekreterin Parti Meclisi tarafından belirlenmesi ve milletvekili adaylarının yarıdan fazlasının mahallî parti teşkilâtları tarafından belirlenmesi ilkesinin kabulü olarak sıralanabilir. Bunlar aynı zamanda demokratikleşme amacıyla gerçekleştirilen önemli adımlar olmuştur (Karpat, 1996: 176). Siyasal anlamda da bazı kanunlar içerisinde yer alan demokrasiye aykırı nitelikteki hükümler ortadan kaldırılmıştır.

Gizli oy, açık tasnif, yargı denetimi gibi ilkeleri içeren 16 Şubat 1950 tarihli Yeni Seçim Yasası'nın kabulünden sonra 14 Mayıs 1950 tarihinde çok partili sisteme geçiş açısından en önemli seçim olan milletvekili seçimleri yapılmıştır. Bu Genel seçimlerde toplam 7.953.055 oyun 4.242.833 (%53.35)'ünü Demokrat Parti almış ve karşılığında 408 milletvekili çıkarmıştır. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Partisi 3.165.095 (%39.78) oy almış ve karşılığında ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. 240.209 (%3.02) oy almış olan Millet Partisi (MP) ancak 1 milletvekili çıkarabilmiş, ayrıca bu partiler dışında bağımsız olarak da 1 milletvekili Meclise girmiştir (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1950: 1). Bu sonuçlara göre Türk Milleti ilk defa demokratik usullerle yapılmış bir seçim neticesinde iktidarı değiştirmiştir. İsmet İnönü'nün yenilgiye uğramasıyla tek parti devri resmen kapanmış, Demokrat Parti Dönemi başlamıştır.

Bu seçimlerin önemli bir diğer özelliği ise oy oranı ile milletvekili oranının birbirinden farklı olmasıdır. Bunun nedeni 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile getirilen yeni düzenlemelerdir. 14 Mayıs 1950 seçimleri bu yeni Seçim Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılmıştır. Bu kanun demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasını sağlayan ilk seçim kanunu olma özelliğine sahiptir. Kanun, seçimin yöntemiyle ilgili önemli yenilikler getirmiştir. Bu yenilikler, seçimlerin "tek dereceli" ve "liste usulü çoğunluk" sistemine göre yapılacak düzenlemeleri içermektedir (Abadan, 1966: 73). Liste usulü çoğunluk sistemi olarak adlandırılan yeni düzenlemeye göre, bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar adaylar belirlenerek seçim yapılmaktadır. Bu

yöntem Türkiye'de 1946-1960 yılları arasında uygulanmış olup, 1960 yılından sonra ise terk edilerek Nispi Temsil sistemine geçilmiştir. Liste Usulü Çoğunluk Sistemi "yönetimde istikrar" ilkesini öne çıkarmaktadır (Yüzbaşıoğlu, 1996: 110). Çünkü bu sistem, bir seçim çevresinde en fazla oyu alan partinin o seçim çevresindeki milletvekillerinin tamamını kazanmasına imkân sağlamaktadır. Bunun yanında bağımsız adaylarla ilgili de farklı bir durum söz konusudur. Seçmenler, partilerin sunduğu adaylarla bağımsız adaylar arasından karma liste düzenleyebilme imkânına sahiptir. Seçim Kanunu ayrıca "bağımsız" adayların da siyasi parti listelerinde yer alabilmelerinin önünü açmıştır. Bu hüküm gereğince 1950 seçimlerinde 6 milletvekilinin bağımsız olarak DP listesinde yer aldığı görülmektedir (Tuncer, 2003:148).

DP'nin, oyların % 53,3 ünü almış olmasına karşılık toplam vekil sayısının % 83,7'sini elde etmesi, yukarıda da ifade edildiği üzere, mevcut Seçim Kanununun bir sonucudur. Diğer tüm partiler de bu durumdan etkilenmiş ve oy oranlarını tam yansıtmayan sayıda vekili meclise taşıyabilmişlerdir. Bu sebeple seçimin sonucunu belirleyen ana unsurun oy verme işlemi ve halkın iradesinden daha ziyade seçim sistemi olduğu söylenebilecektir. Bu sistem neticesinde çok güçlü bir iktidar ve hak ettiğinden daha zayıf bir güce sahip olan muhalefet ortaya çıkmıştır (Hale, 1980: 401-407).

1950 yılında yapılan seçimler sonucunda DP ciddi anlamda büyük bir çoğunluğu elde etmeyi başarmıştır. Bu seçimler sonucunda Türkiye'de demokratik sistemin işler bir konuma geldiği görülmüştür. İktidarın, seçim vasıtası ile ve barışçıl bir süreç içerisinde değiştirilmesi Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir kazanım olmuştur. Ancak demokrasi sistemi içerisinde ne şekilde rekabetin sürdürüleceği ve muhalefet partileri ile iktidar partisinin ilişkilerinin ne şekilde düzenleneceğine ilişkin ortak anlayışın ve davranış kurallarının benimsenmesi belirli bir zaman almıştır. Bu sebeple Türk siyasal tarihi açısından DP dönemi halkın ve siyasilerin demokrasiyi içine sindirdikleri bir süreç olarak görülmektedir (Sarıbay ve Kalaycıoğlu, 2000: 370).

1950 yılındaki seçimler neticesinde iktidarın el değiştirmesi ve 22 Mayıs 1950 tarihinde DP'nin iktidarı devralması ile birlikte önemli siyasal değişiklikler ortaya çıkmıştır. Yeni Meclis ilk iş olarak Atatürk ile yakın arkadaşlık bağı bulunan, siyasi deneyimi yüksek ve ılımlı bir yapıya sahip devlet adamı kimliği ile ön plana çıkan Celal Bayar'ı, Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir. Aynı zamanda Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçilmiştir. Başbakanın atanması konusunda Menderes Bayar'a, hükümeti Fuat Köprülü'nün kurması yönünde bir teklif götürmüş ancak Bayar, hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e vermiştir. (Bayar, 2010: 142-143). Celal Bayar, Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte Parti Genel Başkanlığı'ndan ayrılmıştır (Eroğul, 1990: 55). Bu hareket Türk Demokrasi Tarihi için önemli bir adım olarak görülmektedir.

DP dönemi ile başlayan bu süreç Cumhurbaşkanlarının tarafsız bir hukuki statüye kavuşmasını sağlamıştır. Bayar'ın istifası ile boşalan DP Genel Başkanlık görevine 9 Haziran 1950 tarihinde yapılan seçim ile Adnan Menderes seçilmiştir. 1950'de başlayan ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile son bulan bu dönem "Demokrat Parti Dönemi" olarak ifade edilmektedir. Bu dönem; Adnan Menderes'in hem Demokrat Parti Genel Başkanı ve hem de ülkenin Başbakanı olması ve aynı zamanda Türk Siyasal yaşamında etkin bir rol oynaması sebebiyle "Menderes Dönemi" şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu dönemle birlikte hükümet yalnızca iktidarın el değiştirmesi olarak algılanmamış, o tarihten itibaren siyaset, devletçi siyasetten farklı olarak halka dayanmaya başlamıştır (Sarıbay, 1991: 119-133).

Demokrat Parti Genel Başkanı Menderes, Başbakan olduğu zaman 51 yaşında, 21 yıllık milletvekili ve 16 yıllık CHP vekiliydi. Kendisini siyasal arenada var edenin Atatürk olduğunu sürekli olarak belirtirdi (Aydemir, 1993: 223). Bu sebeple de kendisinin geçmişten getirmiş olduğu çok sayıda davranış yöntemi mevcuttu ve bu yöntemlerin bir kısmı da CHP'deki anlayışa benzer nitelik arz etmekteydi. Ancak yine de DP'nin dayandığı kitle ve takip ettiği siyaset anlayışı CHP'den önemli ölçüde farklıydı. Bu anlamda DP'nin ana söylemleri içerisinde yer

alan ve o dönemde sihirli söylemler olarak değerlendirilen "özel teşebbüs, özgürlük ve anti-komünizm" söylemler dikkat çekmekteydi (İnce, 1974: 28).

DP'nin ideolojisi ve programında vurgulanan hususlar ana hatlarıyla; halk için daha fazla hürriyet, liberal ekonomik politika, devlet sektörüne nazaran özel sektöre daha çok destek ve dini konularda daha az sınırlama olarak sayılabilir (Weiker, 1963: 7). Tercih edilen bu politikaların halkın büyük çoğunluğunca memnuniyetle karşılandığı söylenebilir. Zürcher (1922: 322), CHP'nin iktidar dönemini değerlendirirken; *"Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar döneminde devlet idaresi ve parti teşkilatı o kadar iç içe geçmişti ki partinin devletin toplumu denetlemek ve yönetmek için kullandığı araçlardan sadece biri olduğu pekâlâ söylenebilirdi. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle bu ilişki nihayet kesildi. Demokratlar eski yönetimden devraldıkları bürokrasi ve orduya güvenmiyor ve bunları kendi denetimleri altına almak için bir hayli çaba harcıyorlardı. Bu sebepten yıllar boyunca devlet ve parti, özellikle de üst düzeylerde yeniden bütünleşme eğiliminde oldu. Bununla beraber Kemalist dönemden olan ayrılık partinin bürokrasiye egemen olması idi."* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bu özet aynı zamanda CHP dönemi parti ve devlet ilişkilerini de açık bir şekilde açıklamaktadır.

DP'nin dayandığı sınıflar CHP'ye göre farklılık göstermekteydi. DP hareketi temel olarak egemen sınıflara, yani ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerine dayanmaktaydı. Ancak yine de DP'nin tabanını tam olarak tespit edebilmek o kadar da kolay değildir. Zira DP, Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir seçim çalışması gerçekleştirmiş ve bu çalışmalarla toplumun geneline ulaşmayı başarmıştır. Bu anlamda sınırlı bir kitlenin DP'yi desteklediğinin söylenebilmesi mümkün değildir. Konu ve dönemle ilgili Eroğul'un; *'Eskiden çok önemli ve ancak uzaktan saygıyla bakılabilecek şahsiyetler olarak görülen milletvekilleri, halkın ayağına gelmeye başlamışlar; devlet adamları, politikacılar, propagandacılar oy toplayabilmek için çamurlu köy yollarını aşındırır olmuşlardır. Seçimlerin tek dereceli hale getirilmesi, oy ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiyi çok daha somut bir hale getirmiş; artık*

seçimler, sonucu önceden belli, düzmece bir oyun olmaktan çıkmış ve böylece halk bunlarla gerçekten ilgilenir olmuştur. Bu ilginin sonucu olarak katılma oranı gittikçe yükselmiş ve 1950 genel seçimlerinde %88.88'e varmıştır. ' şeklinde ifadeleri konunun anlaşılması adına önemlidir (Eroğul, 1990: 55).

Genel olarak Demokratlar, popülist, halkçı ve kırsal kesimin partisi olarak tanımlanırken, Halk Partisi ise elit ve kentli partisi olarak nitelendirilmiştir (Ahmad, 1977: 44). Bununla birlikte aydınların önemli bir çoğunluğu 1946 yılında ilk kuruluş esnasında DP'yi daha fazla özgürlük vaat ettiği için desteklemişler hatta CHP'ye de aynı konuda baskı yapmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile birlikte burjuvazi, bürokratik diktatörlük anlayışından kurtulmak amacıyla başkaldırmıştır. Türkiye'de bürokrasinin siyasal organı olarak kabul edilen CHP bu işlevini kaybedince de bürokrasi, kendi içerisinde bir ayrışma ve parçalanma yaşamıştır. Bu dönemde özellikle sivil bürokrasi ağırlık kazanmış ve askeri bürokrasi aleyhine iktidarını genişleterek askeri bürokrasiyi iktidar ortaklığı dışına itmiştir. Bu aşamada pek çok subay CHP'yi desteklemekten vazgeçerek DP'ye yönelmiştir. 1950 yılında hem iktidar demokratik yöntemlerle el değiştirmiş hem de ordunun yönetim kademesinde önemli değişiklikler olmuş ve ordu rahatlamıştır (Zürcher, 1992: 347).

Türk halkı tarihinde ilk defa bir halk hareketi ile ve aşağıdan yukarıya doğru olacak şekilde iktidarı değiştirme başarısı göstermiştir. Böylelikle halk, yönetim üzerindeki gücünü net bir şekilde gösterme başarısını da elde etmiştir. Kendisine olan güveni artan halkın kendisine etki eden siyasi hareketleri kontrol edebildiği de ortaya çıkmıştır. Bu değişimin biçimsel veya içerik yönlü olduğuna ilişkin önemli tartışmalar mevcuttur. Gerçekten de bu durum konuya olan bakış açısına göre değişiklik göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI: I. VE II. MENDERES HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ(1950-1954)

Adnan Menderes'in siyaset politikası, iktidarda olduğu dönemin Türkiye'sinde, kültürel ve sosyal anlamda köklü değişimlere neden oldu. Demokrasinin desteklenmesi, özgürlüklerin genişletilmesi ve liberal ekonomik söylem ve uygulamalar Türkiye'de demokrasinin ve ekonominin gelişmesinde önemli bir etkiye sahipti. Özellikle, Demokrat Parti (DP)'nin iktidardaki ilk dört yılı temel bir ekonomik ve demokratik değişimi temsil etmektedir. Ancak, 1954'ten sonra DP, ekonomik koşulların kötüleşmesi ve muhalefete karşı göstermiş olduğu sert ve demokrasiyle bağdaşmayan politikaları nedeniyle ciddi anlamda güç ve itibar kaybetmeye başladı. DP bu dönemde sık sık muhalefet, bürokrasi ve üniversiteler ile karşı karşıya geldi, devleti ve toplumu yönetmek için daha totaliter bir yaklaşım benimsemeyi tercih etti.

3.1. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

DP Meclis içinde büyük bir çoğunluk sağlayarak iktidar olmuştu. Bu çoğunluk DP'ye tam iktidar olmasını mümkün kılacak yeterli desteği veriyordu. DP'nin 1950 yılındaki seçimlerden başarı ile çıkması sonucunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar İstanbul milletvekili Adnan Menderes'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Adnan Menderes, 22 Mayıs 1950'de hükümeti kurdu. Kurulan hükümet aşağıda yer alan isimlerden oluşuyordu (Zafer Gazetesi, 1950: 1):

Başbakan Adnan Menderes, İstanbul,
Adalet Bakanı Halil Özyörük, İzmir,
Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce Manisa,
İçişleri Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, Edirne,

Dışişleri Bakanı M. Fuad Köprülü, İstanbul,
Maliye Bakanı Halil Ayan, Bursa,
Millî Eğitim Bakanı Avni Başman, İzmir,
Bayındırlık Bakanı Fahri Belen, Bolu,
Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeşe, İzmir,
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nihat Reşat Belger, İstanbul,
Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan, Muğla,
Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, Çanakkale,
Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri, Samsun,
İşletme Bakanı Muhlis Ete Ankara

Menderes'in Bakanlar Kurulu listesinde yer alan isimler, DP ileri gelenleri arasında bir mutabakatı yansıtıyordu. Bu kabine, siyasi alanda hem tanınmış hem de ismi bu zamana kadar çokça duyulmamış milletvekillerinden oluşuyordu. Parti içi mutabakatın bu yönde oluştuğu görünüyordu (Ağaoğlu, 1967: 93,94). Zafer gazetesinin genel yayın yönetmeni Mümtaz Fenik, "Menderes Kabinesi" adlı makalesinde, yeni oluşturulan kabinenin insanların sorunlarını tanıyan kişilerden oluştuğunu, seçimle birlikte artık gereksiz tartışmaların bittiğini ve yeni oluşturulan kabineye destek zamanı geldiğini söyledi (Zafer Gazetesi, 1950: 1).

Hükümet içindeki bakanların isimlerinin açıklanmasının ardından, Bakanlar Kurulu Celal Bayar ile bir araya geldi. Toplantının gündemi, hükümet programı tarafından geliştirilecek konular üzerinde tartışıldı. DP'nin seçimlerde halkla paylaştığı görüşler programın önemli bir parçası olmuştur. Toplantıya DP adına seçilen milletvekilleri de katıldı. Milletvekillerinin hükümet programına dâhil edilmesini istedikleri konular etraflıca tartışıldı (Zafer Gazetesi, 1950: 1).

TBMM Genel Kurulu 22 Mayıs 1950 günü Meclisin en yaşlı üyesi Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlığında toplandı. Milletvekili seçilen bütün TBMM üyeleri antlarını içtiler. Meclis Başkanlığı için yapılan seçimde Refik Koraltan 385 oy alarak Meclis Başkanı oldu. Daha sonra da DP içinde önemli roller almış Sıtkı Yırcalı,

Hulusi Köymen ve Fuat Hulusi Demirelli de Meclis Başkanvekilleri oldular. 22 Mayıs'ta kabinesini oluşturan Menderes, parti programını DP'nin 28 Mayıs'taki Grup toplantısında açıkladı. Menderes, "*14 Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız partimizin değil Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yad ediyoruz.*" Sözleriyle seçimlerde elde edilen başarıyı kutlamıştır (sabah.21.09.2019).

Parti programının DP Grup toplantısında ele alınması esnasında Adnan Menderes;

- Kamu ekonomisinin verimli çalışmadığını, ürettikleri malların pahalı olduğunu, kamu borcunun arttığını ve sorunların asgariye indirilmesi gerektiği,

- Yüksek faiz oranlarının yerli üreticilerin yatırım yapmasını önlediği ve bunun acilen düzeltilmesi gerektiği,

- Cari açığa dikkat edilmesi ve

- Ulusal kaynakların korunması, konuları başta olmak üzere hükümetin görüş ve tespitlerini ortaya koydu.

Programın Parti Grubunda okunması ile birlikte milletvekillerinin görüşleri alındı. İleri sürülen görüşler, öneriler ve tartışmalar neticesinde hükümet programında gerekli görülen değişiklikler yapıldı. Adnan Menderes, yapılan eleştirilere cevap vermek ve programın çerçevesi ve içeriği hakkında daha detaylı bilgi sunmak üzere sık sık kürsüye geldi. Program üzerinde yapılan tartışmaların ardından 245 milletvekili oy birliği ile söz konusu programı kabul etti. Ancak DP'nin 163 milletvekili, programa karşı olmaları ve mevcut gelişmeleri benimsememeleri nedeniyle yapılan oylamaya katılmadı. Bu durum, iktidarın daha ilk başlarında

meydana gelen önemli bir parti içi sorun olarak dikkat çekti (TBMM Tutanak Dergisi, 1950: 6).

Menderes, DP'nin seçimlerde öne sürdüğü vaatleri ve geçmiş siyasi dönemlerin bir eleştirisini içeren hükümet programını 29 Mayıs 1950 tarihli TBMM Genel Kurul toplantısında okudu. Program hakkındaki görüşmelerin aynı gün bitmemesi üzerine görüşmeler 31 Mayıs tarihine bırakıldı. Görüşmelerin o gün de tamamlanmaması üzerine TBMM 2 Haziran 1950 tarihinde tekrar toplandı. Menderes'in son konuşmasından sonra kendilerine söz hakkı tanınmadığını ve programa ilişkin eleştiriler yapmak üzere kendilerine yeterli konuşma imkânı verilmediğini ileri süren CHP milletvekilleri, MP milletvekili Osman Bölükbaşı'nın o günkü toplantıda kullandığı "1950 modeli demokrasi böyle olur" ifadesini kullanarak salonu terk ettiler ve oylamaya katılmadılar(TBMM Tutanak Dergisi, D: IX, C: I, 2.VI.1950: 142-143). Mecliste hükümet programı ile ilgili yapılan konuşmaların ardından güven oylaması yapıldı. 487 milletvekilinden sadece 282'si oylamaya katıldı. Hükümet programı 282 DP milletvekilinin oy birliği ile kabul edildi. Böylece Adnan Menderes hükümeti güvenoyu almış oldu. Bunun yanı sıra DP'li 126 milletvekili de parti içi bazı sorunlardan dolayı oylamaya katılmadı. Böylece DP hükümet oluşunun ilk anlarından itibaren parti içinde ciddi sorun alanlarına sahip bir parti görünümü vermeye başladı.

3.2. KAMUDA KADRO DEĞİŞİKLİKLERİ VE KADROLAŞMA

CHP'nin iktidarda olduğu Tek Parti döneminde devlet idaresi ve parti organizasyonu birleştirildi. Devlet bürokrasisi adeta CHP'nin toplumu kontrol ettiği ve yönettiği büyük çaplı bir araç haline gelmişti. DP iktidara geldiğinde, bu devlet-parti ilişkisini kopartmakta, tarafsız bir askeri ve idari mekanizma kurmakta kararlıydı. Demokratlar, hükümetten devraldıkları bürokrasiye ve orduya pek fazla güvenmiyorlardı ve yönetimi alabilmek, gerçek anlamda iktidar olabilmek için çok çaba göstermek zorundaydılar (Zürcher, 1981: 322).

CHP'nin temellerinin çoğu askeri ve idari bürokrasiye dayanıyordu. Devlet içerisinde CHP'nin etkisi çok geniş ve etkin bir biçimde hissedilmekteydi. Çok partili hayata geçtikten sonra, bu kesim, eski geleneğe bağlı kalarak hareket ettiler ve parti - devlet ayrışmasını sağlayamadılar. Parti Başkanlığını askeri bir altyapıya dayalı olarak da yapan Atatürk ve İnönü'nün bu geleneğin doğallaşması üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Bu yapısal durum çok partili bir sisteme geçildikten sonra da devam etti. CHP üyeleri kendilerini parti-devlet kimliği kavramından ayıramadılar. DP iktidara geldikten sonra da çoğu idari bürokrat bu eski anlayışı sürdürmekten yana gibiydiler (Albayrak, 1992: 191). Bu açıdan bakıldığında, DP 1950 seçimleriyle hukuken ve fiilen iktidar olmakla birlikte sosyolojik, bürokratik ve psikolojik açıdan tam olarak iktidar olamamıştı. Zaten CHP de aynı şekilde bir muhalefet partisi olmaya hazır değildi. Bir yönüyle, CHP 27 yıllık iktidar döneminden sonra muhalefete, DP ise dört yıllık bir muhalefetten sonra iktidar olmaya alışmakta zorluk çekiyorlardı.

1950 seçimleri sonucunda DP'nin iktidara gelmesi askeri ve idari bürokraside derin endişe ve korkuya yol açtı. Diğer taraftan, tek partiye alışkın olan askerin bu değişime asla müsaade etmeyeceği yönünde bir düşünce de dillendiriliyordu. Bu zayıf yönünün farkında olan ve bu nedenle de bir süre iktidar partisi olmaya yabancılık çeken DP, askeri ve idari bürokraside CHP'nin geleneksel etkisini kırmak ve iktidarını etkin kılmak amacıyla hızlı hareket etmek, değişiklikler yapmak zorunluluğunu hissediyordu (Aydemir, 1993: 221).

Albay rütbesinde bir subay 5 Haziran 1950'de Başbakan Menderes'i ziyaret etti ve İnönü ile bağlantılı generallerin darbe hazırladığını bildirdi. Albaya göre, darbe 8-9 Haziran akşamları gerçekleşecekti. DP üst yönetimi, bir subay heyetinin DP'yi desteklediğini biliyordu. Ancak, seçim sonuçlarından memnun olmayan Yüksek Komite Heyeti üyelerinin bazılarının Genelkurmay Başkanlığında ve Milli Savunma Bakanlığı'nda 1950 seçim sonuçları ve DP'nin iktidara gelişi konusunda gizli toplantılar yaptığına ilişkin bilgiler elde edilmişti. Söz konusu Albay tarafından sağlanan bilgilere göre, bu duyumlar komutan subaylarından ve toplantıya katılan

kurmay subaylar tarafından alınmıştı (Özdağ, 1977: 23-24).

Menderes durumu Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ve kendisine yakın milletvekilleri ile değerlendirdi ve Cumhurbaşkanı Bayar ile Çankaya Köşkü'nde görüştü. Bu görüşme sonucunda Menderes'in ilk kabinesinin iş başına geldiği günden yaklaşık iki hafta sonra orduda üst düzey değişiklikler yapılmaya başlandı. 6 Haziran 1950'de, ordu üst kademesinde, Genelkurmay Başkanı başta olmak üzere, o güne kadar görülmemiş boyutta önemli değişiklikler yapıldı. Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın yerine Orgeneral Nuri Yamut getirildi. Ordu yüksek kademesindeki diğer değişiklikler de zaman kaybetmeden birkaç gün içinde yapıldı (Eroğul, 1970: 67). DP, bu yolla hem darbe olasılığına karşı etkin bir önlem almış, bu konudaki şüpheleri gidermiş oluyor hem de askeri bürokrasiyi yeniden tasarlıyordu.

DP'nin bu dönemde ele aldığı önemli konulardan bir diğeri de muhalefette olduğu zamanlarda halktan sık olarak şikâyetler aldığı idari bürokraside değişiklikler yapmaktı. CHP'nin halen merkezi ve yerel bürokrasi ile yakın temasta olduğu yönündeki bilgiler hükümeti bu konuda radikal önlemler almaya yöneltti. Çünkü birçok vali, kendilerini CHP'nin valileri olarak kabul etmiş, seçimler öncesi aktif olarak sahada CHP propagandası yapmışlardı (Toker, 1991: 42).DP, CHP döneminde yoğun olarak yapılan kadrolaşmaları sık sık eleştirmiş ancak beklentileri doğrultusunda bir sonuç elde edememişti (Velidedeoğlu, 1974: 153).

Cumhurbaşkanı Bayar ile Başbakan Menderes bürokrasideki bu durumun farkında olarak idarenin yenilenmesi, sivilleşmesi, tarafsızlaşması adına yeni düzenlemeler, görevlendirmeler yapma konusunda görüş birliği içindeydiler. CHP dönemine ait tek parti zihniyetini taşıyan idari kadroların değişmesi gerekiyordu. Bu değişim yapıldı. Bürokrasideki değişiklikler sadece vali ve diğer üst düzey görevler için sınırlı kalmadı. Kamudaki hemen her seviyede görev yapan personel bu değişimlerden etkilendi. Bu şekilde DP, iktidarı üzerinde baskı oluşturabilecek unsurları tasfiye etti ve devlet kurumlarını kendi yöntemleriyle şekillendirmeye

başladı (Ahmad, 1994: 64).

Böylece DP, iktidarını iyice güçlendirmiş bir şekilde geleceğe yönelik politikalarını tam bir rahatlık içinde ortaya koyabilecek bir duruma geldi. Bu gelişmeler sonrasında DP Genel İdare Kurulu 9 Haziran 1950 tarihinde toplanarak Bayar'dan boşalan Parti Genel Başkanlığına Menderes'i seçti. Bundan böyle Türk siyasal tarihinde "Menderes Dönemi" olarak tanımlanacak yepyeni bir süreç başladı.

3.3. DİNİ ÖZGÜRLÜKLERİN GENİŞLETİLMESİ

Cumhuriyetin ilanından sonra modern bir toplum meydana getirmek hedefi ile reformlar yapan CHP din konusunda da bazı düzenlemeler yaptı. Bunlardan en dikkat çekici olanların başında ezan ve kametin Arapça yerine Türkçe olarak okunması geliyordu. Bu anlayış doğrultusunda 1928 yılında Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü başkanlığında İslam dininin reform ve modernizasyonu üzerine bir komite kuruldu. Komisyon raporlarına göre, dua ve hutbelerin ulusal bir dilde olması gerekirdi (Lewis,1988: 409-410).18 Temmuz 1932'de Diyanet İşleri Başkanlığı bir genelge ile kametin ve ezanın Arapça söylenmesini yasakladı. Bu, yasal bir dayanağı olmayan idari bir karardı. Şüphesiz bu kararın arkasında siyasi iradenin desteği vardı. Ezan ve kametin Arapça söylenmesinin bir yasal düzenleme yoluyla yasaklanması 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 Sayılı Kanunla gerçekleşmiştir. Yasanın gerekçesinde "*Arapça lisanın eski zihniyete, eski ananelere bağlayan tesirlerinden halkı kurtarmak* " olduğu belirtilmiştir(Yücel, 2002: 84).

DP iktidara geldiğinde, dinin toplumun en önemli sosyal-kültürel unsuru ve hücrelerine nüfuz eden önemli bir özellik olduğunu fark etmiştir. Marksizm'den farklı olarak DP, Weber'in bakış açısıyla, dinin sosyal, ekonomik altyapısını tanımladığını ve CHP'nin yaptığı gibi onu bastırmak yerine popüler hale getirmenin faydalı olacağını düşünüyordu (Kahraman, 2007: 28-29).

28 Mayıs ve 13 Haziran 1950 tarihlerinde gerçekleştirilen DP Grup toplantılarında ezan konusu tartışmaya açılmıştır. İlk toplantıda söz alan Elazığ Milletvekili Şevki Yazman, çözüm bekleyen dini meselelerin bulunduğunu, bunların başında da ibadetin asli diliyle yani Arapça yapılamamasının geldiğini belirtmiştir. Yazman konuşmasının devamında Türkçe namaz kılmanın zorunlu olmaması gerektiğini, istenir ise hem Türkçe hem de Arapça dua okunabileceğini, bunun da gerçek bir özgürlük olduğunu beyan etmiştir (DPMGMZ, 28 Mayıs 1950: 31).

Halk ezan yasağını desteklemiyordu. 1950 seçimlerinde başta Menderes olmak üzere DP'liler iktidara geldiklerinde ezanın asli dilinde yani Arapça okunacağı konusunda halka güvence vermişlerdi. Menderes, 5 Haziran tarihindeki demecinde, ezanın Türkçe okunması konusunda inkılâplardan kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu ve böylelikle bugünün Türkiye'sine zemin hazırlandığını ancak artık böyle bir duruma ihtiyaç kalmadığını belirtmiştir. Zira Menderes'e göre bu yasak aynı zamanda vicdan özgürlüğünü de kısıtlamaktaydı. Dolayısıyla yasanın o günün şartlarına göre değil de bugünkü şartlara göre ele alınması gerekiyordu (Milliyet, 5 Haziran 1950).

Menderes'in basına yapmış olduğu ezan ile ilgili beyanat DP içerisinde tam destek bulmuş ve Menderes'in açıklamaları ile paralel nitelikte çok sayıda görüş beyan edilmiştir. İleri sürülen görüşler, yapılan değerlendirmeler ve tartışmalar bu konuda Parti içerisinde tam bir görüş birlik olduğunu göstermekteydi. Menderes'in basına verdiği beyanattan sonra Zafer Gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik, "*İnkılâba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti*" isimli yazısında; "*şu andan itibaren, eğer bir rejimin kendileri için yazdığını bilenlere fırsat gelirse, Arapça ezan okumak artık bir gericilik olmayacaktır*", demek suretiyle konuya ilişkin değerlendirmede bulunmuştur (Zafer Gazetesi, 7 Haziran 1950).

DP ezan yasağının kaldırılması konusunda somut adımlar attı. Grup toplantısında alınan karar gereği olarak Arapça ezan yasağının kaldırılması hakkındaki kanun tasarısı, 15 Haziran'da TBMM'ye sunuldu ve 16 Haziran günü

komisyondan, TBMM Genel Kurulu'na gönderildi. DP bu yasağın Müslüman Türklerin vicdanını yaraladığını ve demokratik bir rejimde böyle bir yasağın asla kabul edilemeyeceğini düşünüyordu. CHP bu konuda halkın ekseri çoğunluğuyla karşı karşıya gelmemek için pek fazla işin üzerine gitmedi, muhalif bir tavır sergilemedi. Diğer taraftan CHP içinde de bu yasağın kaldırılmasına destek veren milletvekilleri vardı. Bu nedenlerle İsmet İnönü parti grubunu serbest bırakarak parti içi tartışmaları bitirmek istedi. Tasarı Mecliste onaylanarak kabul edildi. Böylece Türk ceza kanununun 526. Maddesinden Arapça ezan ve kamet okuyanlar ibaresi çıkarıldı ve Arapça ezan ve kamet okuyanlara ceza öngören hüküm de kaldırıldı.

DP Arapça ezan okunmasını yasaklayan kanunu kaldırarak ezanın Arapça okunmasına olanak veren yeni yasayı çıkarmayı bir anlamda muhalefetin de desteği ile sonuçlandırmıştır. Arapça ezan yasağının ana muhalefet partisinin desteği ile uzlaşma içerisinde kaldırılması, iktidar muhalefet ilişkileri yönünden olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Fakat zaman içerisinde iktidar muhalefet ilişkilerinin sertleşmesi ile birlikte demokratik ilkelerden uzaklaşılmıştır. Meclis içerisinde "çoğunlukçuluk" "çoğulculuğa" hükmetmiş ve hükümet ile muhalefet arasındaki ilişki giderek artık uzlaşının sağlanamayacağı boyutlara gelmiştir (Okutan, 2011: 139).

Menderes İzmir İl Kongresi'nde yaptığı konuşmada konuyla ilgili şu açıklamalarda bulundu:"*Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık. İnkılâp softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı Arapçalaştırdık. Mekteplerde din derslerini kabul ettik. Radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye bir Müslüman devletidir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir*." (sabah.21.09.2019).

DP'nin, demokrasi karşıtı yasalar ve özgürlük anlayışı üzerine söylemlerinin temelini oluşturan ezan konusundaki kararı kamuoyunda olumlu yankı buldu. Bu yasa değişikliği ile dini alanda önemli bir özgürlük alanı sağlandı ve DP iktidarı geniş kitlelerin yakın desteğini sağladı. Bu Yasa'nın en önemli özelliği Türkçe ezanı

yasaklamaması ve Arapça ezan okunmasının önünü açmasıydı. Ancak yasağın kaldırılmasıyla birlikte, Türkçe ezanın uygulamada tamamen terk edilmesi, Eroğul'a (2017: 134) göre, yapılan bu kanuni düzenlemenin halk üzerinde ne kadar kabul gördüğünün ve yasağın büyük ölçüde geçersiz bir temele dayandığının açık bir göstergesiydi. Bu nedenle, DP dini alandaki kısıtlamaları kaldırdı ve özgürlüğe dair söylemleri güçlendirdi (Toker, 1990: 49-51).

Dini alanda özgürlüklerin genişletilmesi sadece ezan yasağının kaldırılması ile sınırlı kalmadı. DP, ezan yasağını kaldırmanın yanında, CHP döneminde laiklik adına eğitim ve öğretimde din eğitiminin kaldırılması konusuna da el attı. 7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren, Pazartesi, Çarşamba ve Cuma geceleri Ankara ve İstanbul'da radyolardan Kur'an okunması için düzenleme de yaptı (Demirel, 2011: 115). Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 7 Kasım 1950 tarihinde tüm valiliklere bir genelge göndererek din derslerinin eğitim programına entegre edilmesini istedi. Bu karar ile Türkçe dersinin haftada bir saati din dersine ayrıldı. Genelge ayrıca ebeveynlerden çocuklarının din derslerine katılmalarını istemeyenlerin okul yönetimini bilgilendirmek için dilekçe vermelerini gerekli kıldı. Böylece tüm ortaöğretim okullarında, ebeveynlerin isteği üzerine dini derslerin seçmeli olarak verilebilmesi sağlandı. Bu uygulamayla din dersleri; ilkokul 4. ve 5. sınıflarda haftada bir saat, orta dereceli okullarda 1. ve 2. sınıflara haftada 1 saat, öğretmen okullarında da 4. ve 5. sınıflarda haftada 1 saat verilmeye başlandı. Bu durumun bir sonucu olarak, öğretmen yetiştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştı. 1953 yılında, ilköğretim okulu öğretmenlerinin 9. ve 10. sınıf programlarına haftada bir saat zorunlu din eğitimi dersi ilave edilmiştir. Daha sonra 1951 yılında İmam Hatip Okulları açılmış ve bu alanda yeni bir gelişme ortaya konmuştur. İmam Hatip okulları hem ortaokul hem de lise düzeyinde açılmıştır. İlk olarak, yedi okul İstanbul, Adana, Isparta, Kayseri Ankara, Kahramanmaraş ve Konya'da kısa sürede açıldı ve ülkeye yayıldı (Cem, 2012: 42-43). Bu uygulamalar yoluyla hükümet, muhafazakâr seçmenin dini ihtiyaçlarını karşılamaya ve meşrulaştırmaya, din eğitiminin devlet kontrolünde yapılmasını ve laiklik ilkesinden ödün verilmemesini sağlamaya çalışıyordu.

CHP, görevdeki son yılında ilköğretim okullarında seçmeli dini dersler öğretmeyi, ilahiyat fakültesi kurmayı ve tarihi türbeleri yeniden açmayı mümkün kılarak din konusundaki kısıtlamaları büyük oranda azaltmış (Ersel vd., 2002: 134) olmasına karşılık, DP'nin sahip olduğu laiklik anlayışının CHP'den farklı olduğu ifade edilebilir. Laiklik, DP tarafından din ve vicdan özgürlüğü olarak tanımlandığından dolayı bu ilkenin amacı dini kısıtlamaları kaldırmaktı.

Dinin politikadan uzak tutulması seküler bir bakış açısıyla yeterli görüldü ve dini kesimlerin ihmal edilmemesini sağlamak için politikalar uygulandı. Muhafazakârların oyları bu şekilde elde edilmiş olmasına rağmen, aşırılık yanlılarının kötüye kullanılması önlenememiştir. Bu süreçte Ticani Tarikatı üyeleri, Ankara'daki Atatürk büstlerine saldırıp çeşitli provokasyonlara sebebiyet vermişlerdir. Olayı takiben Ticani Tarikat lideri Kemal Pilavoğlu ve bir kısım müritleri tutuklanmıştır (Zafer Gazetesi, 28 Haziran 1951).

23 Temmuz 1953'te TBMM, dinin siyasi amaçlarla kullanılmasını önlemeyi amaçlayan Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması Kanunu'na dair bir yasa kabul etti (Ahmad, 1976: 112). Yasaya göre, dinin, dini duyguların veya dini kitapların siyasi veya kişisel nüfuz veya ilgi kazanmak amacıyla aktarılması suretiyle propaganda yapılması yasaklandı. Bu yasa aynı zamanda dini iç veya dış mekânların siyasi amaçlarla kullanılmasını da yasaklamaktaydı (Milliyet, 24 Temmuz 1953).

3.4. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI

Adnan Menderes, 1950 seçimlerinden sonra yapılan Muhtarlık seçimleri, Belediye seçimleri ve İl Genel Meclisi Seçimleri sonucunda DP yine birinci parti olarak seçimlerin gerçek galibi olmuştur. Muhtarlık seçimlerinde DP 19.052 muhtarlığı kazanmış, CHP 13.152 ve MP ise 130 Muhtarlıkta kalmıştır. 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan belediye seçimlerinde de DP 600 belediyeden 560 adedini kazanma başarısı göstermiştir. Aynı yılın Ekim ayında yapılan İl Genel Meclisi seçimlerinde de DP 51 ilde seçimi birinci parti olarak tamamlamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 201-203).

CHP, hükümetin popülist çalışmaları karşısında etkisiz bir konuma düştü. İnsanlar kendi seslerine kulak veren DP'ye destek olmayı sürdürdüler. Halk gün geçtikçe kendisini siyasal alanda daha güçlü hissetmeye başladı. İktidardaki Menderes hükümetinin ülke sorunlarına, geleceğe yönelik farklı projeleri vardı ve beklentileri yüksekti.

DP, özellikle ilk döneminde halkın önemli ölçüde teveccühünü elinde tutmayı başarmış ve muhalefete karşılık mutlak iktidarını sürdürmüştür (Okutan, 2011: 139). Bu dönemde ekonomik rahatlama ve büyüme konusunda başarılı olunmuştur. Temel ihtiyaçların üretimine yönelik olanlar başta gelmek üzere önemli kamusal yatırımlar yapıldı. Ekonomik gelişme nedeniyle, para kırsal alanlara akarken, ülke içindeki ve dışındaki tüketim mallarına olan talepte önemli bir artış oldu (Ahmad, 2011:141). Özellikle tarım sektöründeki ekonomik büyüme, Anadolu sermayesinin birikimine yol açarak sanayiye sermaye aktarılmasına ve nispeten güçlü işletmelerin ortaya çıkmasına neden oldu (Şeyhanlıoğlu, 2011: 267).

Ancak, parti içerisindeki bazı sorunlar ve kabinede yaşanan anlaşmazlıklar DP'nin işini zorlaştırıyordu. İlk tartışma Milli Eğitim Bakanı Avni Başman ile Başbakan Menderes arasında gerçekleşti. Başman, Başbakan ile bazı konularda

anlaşamadığını ve parti içinde sorunlar olduğunu söyledi. Ulus gazetesine göre, Avni Başman istifa etti ve arkadaşları tarafından ikna edilerek istifası geri çekildi. Bu haberden kısa bir süre sonra Başman bakanlıktan çekilmeye karar verdi. Bu istifanın ardından, Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger de Başbakan Menderes'in yapılan işlere müdahale etmesini gerekçe göstererek istifa etti. Tarım Bakanı Nihat İyriboz'un tarım politikasını onaylamayan Adnan Menderes, kendisini istifaya davet etti ancak İyriboz bunu kabul etmedi. Menderes'e"*beraber çalışmaya geldik, beraber gideriz*" diyerek var olan politikalarda bir yanlışlık varsa bunda Menderes'in de payının olduğunu işaret etmekteydi (Toker, 1991: 111).

Bakanlar Kurulunda yaşanan istifalar ve sorunlar kamuoyuna pek yansıtılmadı. DP, kamuoyunun dikkatlerini başka yöne dikkat çekmek için muhalefete yükleniyor, eski dönemlerdeki olayları gündeme getiriyordu. Meclis'te yapılan konuşmaların birinde DP milletvekili Samet Ağaoğlu, CHP dönemindeki işkence odalarından bahsetmiş; "*tabutlukları, işkence odalarını, toplu olarak kurşuna dizilen vatandaşları, bütün bir vatan parçasını müstemleke sayan zihniyeti, fikir ve söz özgürlüklerini ağır cezalar ile karşı karşıya koyan bir düşüncenin yasalarıyla bir devrin hâkimi, bugünün muhalefeti başında yer almaktadır*" (Zafer Gazetesi, 5 Kasım 1950: 1) diyerek daha önceki iktidarı sert bir şekilde eleştirmiştir. TBMM'de oldukça gergin tartışmalar birbirini takip ederken Başbakan Menderes de zaman zaman bu tartışmalara katılıyordu. Öyle ki bu olumsuz havanın, gergin ortamın Meclis'i etkisi altına aldığı durum nedeniyle Arcayürek hatıralarında; "*Günlük gıdamız, durmaksızın konuşan, yalnızca İnönü ile Cumhuriyet Halk Partisi'ne çatan Menderes sağlıyordu"* (Arcayürek, 18-985: 215)" demek suretiyle Menderes'in muhalefet partisine yüklenmesinin ne denli aşırı bir tepki ile olduğunu ifade etmeye çalışıyordu.

Menderes, muhalefete karşı sert tepki vermek, gerekirse baskıcı bir politika izlemek konusunda oldukça ısrarlıydı. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile de biraz tartışma yaşamıştı. Böyle yoğun ve stresli bir gündemden bunalan Başbakan Menderes bu ortamdan biraz uzaklaşmak, dinlenmek için Mersin'e gitti (Bayar, 1986:

205-206).Adnan Menderes uzun bir tatilin ardından çalışmalarına devam etmek üzere Ankara'ya döndü. Döner dönmez ilk iş olarak Bakanlar Kurulunu topladı. Menderes kamuoyuna ve basına kabinede herhangi bir sorun olmadığı mesajını vermek istiyordu. Ancak Maliye Bakanı Halil Ayan, Adnan Menderes ile yapılan bütçe toplantısında istifa etti (Albayrak, 2004: 204). Kabine içindeki sorunlar ne kadar gizlenmeye çalışılsa da muhalefet ve basın şu veya bu şekilde haberdar oluyor ve dolayısıyla halk da bu konulara ilişkin bilgi sahibi oluyordu.

TBMM bütçeyi görüşmek üzere 14 Şubat 1951'de toplanmış ve bütçenin 27 Şubat'ta kabul edilmesiyle dağılmıştı. Parti içindeki anlaşmazlıklar ve muhalefetin sert eleştirileri hükümeti istifa etmeye zorladı. Bu baskılar beklendiği gibi etkili oldu. Bütçe görüşmelerinden bir hafta sonra 8 Mart'ta Menderes I. Menderes Hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanı Bayar'a sundu. Menderes, sunmuş olduğu istifa mektubunda, kabinenin kurulduğu günden sonraki bir seneden az bir zaman içerisinde karşılaştığı sorunlardan söz ederek kabinenin bu olumsuz gelişmelerden yıprandığını bu yüzden de yeni bütçenin kabul edilmesiyle birlikte yeni bir kabinenin de oluşturulmasının daha uygun olacağını belirtiyordu (Vatan, 9 Mart 1951).

Meclis çoğunluğuna rağmen istifa olayının gerçekleşmesi, Menderes'in parti ve kabine içindeki dengeyi kontrol etmek için yeterince başarılı olamadığını gösteriyordu. Bu gelişmelerden; Menderes'in müdahaleye dayalı çalışma anlayışından dolayı, parti içi demokrasinin olması gerektiği ölçüde çalışmadığı ve partideki huzursuzluğun hükümetin işini olumsuz yönde etkilediği ve bu nedenle Menderes'in istifaya karar verdiği gibi bir sonuç ortaya çıkıyordu.

3.5. İKİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Menderes'in 9 Mart 1951 günü başbakanlık görevinden çekildiğini Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bildirmesinden sonra Bayar, TBMM'deki odasına geçerek DP Meclis Gurubu İkinci Başkanı Abidin Potuoğlu ile CHP Meclis Grubu

İkinci Başkanları Faik Ahmet Barutçu ve Avni Doğan'la görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerden sonra Bayar, İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'i yeniden hükümet kurmakla görevlendirdi. Aynı gün kurulan İkinci Menderes Hükümeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanarak göreve başladı(TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 6, Sayfa 28). Menderes'in yeni Kabinesinde üç yeni bakan görev aldı(Rıfkı Salim Burçak, Hakkı Gedik ve Nedim Ökmen) bir önceki Kabinede görev yapan altı Bakan ise farklı bakanlıklarda görevlendirildi. İkinci Adnan Menderes Kabinesi şöyleydi(Yalçın- Ulus Gazetesi, 2 Nisan 1951: 1):

Başbakan Adnan Menderes İstanbul,
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu Manisa,
Devlet Bakanı Refik Şevket İnce Manisa,
Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu Edirne,
Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen Bursa,
İçişleri Bakanı Halil Özyörük İzmir,
Dışişleri Bakanı M. Fuat Köprülü İstanbul,
Maliye Bakanı Hasan Polatkan Eskişehir,
Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete Ankara,
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ İzmir,
Tarım Bakanı Nedim Ökmen Maraş,
Çalışma Bakanı Nuri Özsan Muğla,
Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek Ankara,
İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik Kütahya,
Gümrük ve Tekel Bakanı Rıfkı Salim Burçak Erzurum

Bakanlar Kurulu ilk toplantısını yapmak suretiyle hükümet programı üzerinde görüşmeler yaptı. Birinci Menderes Hükümet programı ile aynı olan Program 30 Mart 1951'de Adnan Menderes tarafından Meclis'te okundu. Muhalefetin Program hakkında inceleme yapmasına imkân sağlamak amacıyla oylamanın 2 Nisan'da yapılması kararlaştırıldı. Meclis 2 Nisan'da toplanarak Program üzerinde görüşmeler yapıldı. Görüşmelerin sonunda güven oylamasına

geçildi ve yeni Hükümet 50'ye karşı 345 oyla güvenoyu aldı (TBMM Tutanak Dergisi, C. 6, Toplantı: 1, Dönem:9, 2 Nisan 1951, Ankara, s. 127).İkinci Menderes Kabinesi, güven oylamasında Birinci Menderes kabinesi oylamasından 64 oy fazla aldı. Bu sonuç Başbakan Menderes adına oldukça olumlu bir gelişmeydi. Halkın büyük teveccühüyle seçimlerden iktidar olarak çıkan DP ilk hükümeti oluştururken kendi milletvekillerinden de önemli bir oranda olumsuz oy almıştı. Ancak bu kez durum değişmiş ve Menderes gerek partisi gerekse meclisteki milletvekilleri ve kabinedeki bakanlar üzerinde etkisini artırmış, bunun sonucu olarak da yeni kabinenin oylamasında öncekine göre daha iyi bir netice elde edilmişti (Albayrak, 2004:208).

3.6. ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNUNUN ÇIKARILMASI

Atatürk dönemi içerisinde özellikle tekke ve türbelerin kapatılmasından sonra herhangi bir faaliyette bulunma imkânına sahip olmayan tarikatlar özellikle DP'nin ilk yıllarında Atatürk devrimlerine karşı güçlü tepkiler ortaya koymaya başlamışlardı (Torun, 2006: 264). Ticani Tarikatı üyeleri Atatürk'ün pek çok yerde bulunan büstlerine ve heykellerine saldırdılar. 25 Şubat 1951 tarihinde Kırşehir'de Atatürk büstüne saldırı yapıldı (Akşam, 26 Şubat 1951). Kırşehir'de yaşanan olay sonrasında Ankara'da da benzeri bir olay meydana geldi ve Atatürk aleyhinde protestolar yapıldı (Giritlioğlu, 1995: 285). Bu saldırılar zamanla giderek artan oranda devam etti. Basın yapılan saldırıları gündeme getirerek yoğun eleştirilerde bulundu ve bu konuda yaptırımların olması gerektiğini yazdı. Mümtaz Faik Fenik, bu kışkırtmaları yapanların ve Atatürk'e hakaret edenlerin cezalarının verilmesi gerektiğini yazdı(Zafer, 3 Mart 1951).

Başta Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes olmak üzere DP yönetimi Atatürk'ün manevi şahsiyetine çok saygılı idiler. Öyle ki, Celal Bayar Cumhurbaşkanı olduğunda devlet dairelerine kendi resminin yerine sadece Atatürk'ün resimlerinin konulması ve paraların üzerinde de sadece Atatürk'ün

resimlerinin olması uygulamasını getirmiştir. Bayar, Çankaya'nın odalarının ve lobilerinin de Atatürk zamanındaki şeklinde olması için elinden geleni yapmıştır (Bayar, 2010: 169).

Bu temel bakış açısından dolayı hükümet Atatürk düşmanlarına karşı hiçbir şekilde müsamahalı davranmamıştır. Saldırganlar yaptıkları nefret dolu eylemleri demokrasi özgürlüğü çerçevesinde göstermeye çalışmışsalar da, olaylar kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmuş ve hükümetin konu ile ilgili bir tasarı hazırlamasına etki etmiştir (Toker, 1990: 127). Bu ve benzeri saldırı ve hakaret içeren söz ve eylemlerden dolayı hükümet Atatürk'ü koruma kanunu için çalışmalar yapma kararı almış ve bu konuda yasa tasarısı hazırlamak üzere bir komisyon kurmuştur. Aslında Atatürk aleyhine gerçekleştirilen bu türden olaylar CHP iktidarı döneminde başlamış ve DP iktidarı döneminde ise artış göstermiştir (Albayrak, 2004: 227). Yaşanan bu üzüntü verici olaylar üzerine hükümet bir duruş sergilemiş ve olayların önüne geçmek amacıyla bir yasa tasarısı hazırlayarak Meclise sunmuştur (Yücel, : 90). 5816 sayılı "Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" TBMM'de 25 Temmuz 1951 tarihinde kabul edilmiş ve 31 Temmuz 1951 tarihinde de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (RG., S. 7872, 31 Temmuz 1951).

Bu Kanunun kabul edilmesiyle Atatürk'ün şahsına veya heykellerine saldırıda bulunanların, hakaret edenlerin ve bunlara özendiren kişilerin hapis cezası ile cezalandırılması hükmü getirilmiştir (Albayrak, 2004: 231). Çıkarılan bu yasayla Atatürk'e yapılan saldırıların önüne geçmek ve Atatürk'ün kişiliğini kanunlar çerçevesinde koruma altına almak amaçlanmıştır.

Bu yasa, demokrasinin sınırsız bir özgürlük ve keyfi davranış sistemi olmadığını ve ülkenin değerlerinin ihlal edilmesinin demokrasi tarafından açıklanamayacağını ortaya koydu. Cumhuriyetin kurucusu olan büyük lidere saldırıda bulunanların cezasız kalmaması sağlanmış oldu.

DP, 1950-1954 yılları arasındaki iktidar döneminde, dini konularda kabul edilemez aşırı tepkiler sergileyen gruplar ve faaliyetler hakkında oldukça hassas davranmış, bunlara prim vermemiştir. Bu dönemde heykeli İslam'a aykırı bulan ve bu sebepten Atatürk heykellerini kıran, Arapça ezanın yasak olduğu dönemde bazı yerlerde Arapça ezan okuyan, halk arasında "Ticaniler" olarak bilinen radikal grubun faaliyetlerine karşı önemli tedbirler alınmıştır. Grubun Türkiye'deki lideri olan Kemal Pilavoğlu ve on bir müridi tutuklanmış ve Ticani Tarikatının eylemleri sona ermiştir (Nal, 2005: 153).

3.7. İKTİDAR ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİ VE YENİ ÜNİVERSİTE KANUNUNUN ÇIKARILMASI

DP döneminde yükseköğretim kurumlarının özerkliği ile ilgili olarak gerek basında gerekse TBMM'de farklı görüşler ve tartışmalar vardı. DP, iktidarının ilk yıllarında bu konuda oldukça temkinli davranmaya çalışıyordu. Fakat üniversiteler CHP dönemindeki alışkanlıklarının sonucu olarak tarafsızlıklarını bir kenara bırakıp DP aleyhinde siyasal içerikli eleştirilerde bulunmaya başlamışlardı. Bu gelişmeler hükümetin üniversitelere bakışının değişmesine yol açtı. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri üniversitelerin bilimsel çalışmalarda bulunmaları, asli görevlerini yapmaları halinde hükümetin üniversitelerin yönetimine herhangi bir müdahalede bulunmalarının söz konusu olmayacağını ifade etti. Ancak üniversitelerin siyasal alanda CHP yanlısı bir anlayış içerisinde hareket ederek iktidar muhalifi gibi davranmakta ısrar ettiklerini düşünen hükümet bu konuda yasal bir düzenleme yapmak için çalışma başlattı. Bunun bir sonucu olarak hazırlanan yasa tasarısı ile üniversitelerde görev yapan profesörlerin siyasi partilerde görev almaları yasaklanıyordu (Eroğul, 2003).Yasanın Mecliste görüşülmesi esnasında muhalefet, bu tasarı ile üniversitenin özerkliğinin kaldırılacağını ileri sürerek mevcut tasarının geri çekilmesini istedi (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1953). Buna karşın DP, yasanın üniversite özerkliğini ihlal etmediği, tam tersi üniversitelerin politikadan uzak durmasının toplumsal ve bilimsel anlamda daha yararlı olduğu tezini vurguluyordu (Milliyet, 22 Temmuz 1953).

Bu yasa tasarısı 21 Temmuz 1953'te Meclis'te yapılan görüşmeler sonrasında yapılan oylamayla kabul edildi ve yasalaştı. Yasa, üniversitenin akademik personelinin partilerde aktif pozisyonda bulunmasını yasakladı ve böylece CHP'nin yanında olan üniversite öğretim elemanlarının bu partiye verdikleri desteği engelledi(Eroğul, 2003: 127). Bu kanun ile ayrıca siyasi partilerde görev alan üniversite öğretim elemanlarının meslekten çıkarılmasının önü açılmış oldu. Kanunun 46. Maddesi Üniversiteler Kanunu'nun 3. maddesine atıf yaparak, Türk milletinin genel seviyesini yükseltmeyecek her siyasi yayın ve beyanı da meslekten ihraç için yeterli bir neden kabul ediyordu. Bu maddenin gerekçesinde; üniversitede görevli akademik personelin günlük ve demagojik siyasetle uğraşmalarının onları asıl görevlerinden, akademik çalışmalarından uzaklaştırdığı, yapılan bu değişiklikle üniversite özerkliğinin daha iyi korunacağı görüşüne yer veriliyordu (tbmm. 16.08.2019).

1954 Seçimlerinden 10 ay önce DP'li milletvekillerinin oylarıyla kabul edilen bu yasa, muhalefet üzerinde oluşturulan yeni bir baskı aracı ve başta akademik çevre olmak üzere muhalefete yakın olanlara bir uyarı olarak da değerlendirilebilir.

3.8. İKTİDAR BASIN İLİŞKİLERİ VE YENİ BASIN KANUNUNUN ÇIKARILMASI

II. Dünya Savaşı ile birlikte 1939'da başlayan ve Kasım 1947'ye kadar süren sıkıyönetim döneminde, bakanlar kurulu gerekli gördüğü süre kadar, gerekli gördüğü gazete ve dergileri kapatmıştır. Bu kapatma kararları Basın Yayın Umum Müdürlüğü tarafından ilgililere bildirilmiştir. Hükümetin bu kapatma yetkisi 1931 tarihli Basın Yasasının 50. Maddesinden kaynaklanmıştır. Muhalif basının baskı altına alınması sadece yasal kısıtlamalar ile değil, aynı zamanda iktidar taraftarlarının saldırgan tutumu ile de gerçekleştirilmiştir. 4 Aralık 1945'de Tan Gazetesine yapılan

saldırı buna örnek gösterilebilir. Sovyet yanlısı bir duruş sergileyen Tan Gazetesi on binden fazla genç tarafından tahrip edilmiştir (Yıldız, 1996: 482).

DP muhalefette olduğu yıllar boyunca, basın özgürlüğünün en büyük destekçisi olmuştur (Alemdar, 1980: 181-190).DP'nin muhalefette olduğu 1946-1950 yılları arasında basın ile ilişkisi büyük ölçüde olumlu bir çerçevede gelişmiş ve bu olumlu hava DP'nin iktidarının ilk yıllarında da belli bir ölçüde devam etmiştir. Bu anlamda 1950 seçimlerine kadar tek parti rejimine karşı olan, CHP iktidarının uzun yıllar basına karşı uyguladığı baskıcı politikalardan bunalan, insan hakları ve demokrasi yanlısı her türlü basın-yayın organı bu seçimlerde büyük umutlarla DP'nin yanında yer almıştır. Bu dönemde gazetelerin Menderes'i geleceğin lideri olarak görmeleri nedeniyle DP ile ilgili haber başlıklarını çoğu zaman gazete ve dergilerin ön sayfalarından vermişlerdir. Bu beklentiler genelde, DP'nin iktidar olmasıyla birlikte mevcut sorunların önemli ölçüde çözüleceği, demokrasi yolunda kalıcı ve istikrarlı adımların atılacağı ve basın üzerindeki baskıların ortadan kalkacağı yönündeydi (Topuz, 1973: 77).

DP muhalefet olduğu dönemde kendisine ait resmi bir yayın organına sahip değildi. Bununla birlikte iktidar karşıtı olan bazı gazeteler ve gazeteciler muhalefette bulunan DP'ye insan haklarını ve demokratik rejimi savunan görüşleri olması nedeniyle destek oluyorlardı. Bu gazeteler Vatan, Cumhuriyet, Zafer, Kuvvet, Yeni Sabah ve Son Posta idi. DP'ye destek veren tanınmış gazeteciler ise Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi, Mümtaz Faik Fenik, Cihat Baban idi (Albayrak, 2004: 391).

DP'nin basın ile olan ilişkisi gerek muhalefet yıllarında gerekse iktidarın ilk yıllarında olumlu bir çerçevede gelişmiştir. Çeşitli gazetelerin yöneticileri, sahipleri ve aynı zamanda gazeteciler ile yapılan görüşmelerden DP memnun ayrılmıştır. Demokratlar, iktidara geldikten sonra da kendilerine destek veren gazetecileri onure ederek; *"siz çalıştınız, siz kazandınız, sizin eserinizdir bu bayram" d*iyerek iltifatlarda bulunmuşlardır (Cumhuriyet, 2 Ağustos 1951: 1).

Basının önemli desteğini alarak seçimlerden büyük bir başarı ile çıkan DP, iktidar olduktan sonra, muhalefette olduğu yıllarda vermiş olduğu sözleri yerine getirmek üzere 1950 yılında liberal bakış açısına sahip bir Basın Kanunu tasarısı hazırlayarak TBMM'ye sunmuştur (Topuz, 1973: 77). 15 Temmuz 1950'de Mecliste kabul edilen ve 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe giren 5680 sayılı Basın Kanunu ile basının 27 yıllık tek parti iktidarından sonra nefes alması sağlanmıştır. Yeni Basın Kanunu 1931 tarihli Basın Kanununu ortadan kaldırarak, hükümetin basın kuruluşları üzerindeki kontrol mekanizmasını en düşük seviyeye indirmiştir. Bu Basın Kanunu ile daha önceden oldukça ciddi sorunlara ve zaman kaybına yol açan, gazete ve dergi çıkartmak için hükümet izni alma zorunluluğu kaldırılmış, yalnızca bildirimde bulunmak gazetenin yayınlanması için yeterli görülmüştür. Kanun ayrıca kötü şöhretle anılan kişilerin gazetecilik mesleğini yapmalarını yasaklayan maddeleri de ortadan kaldırmıştır. Kanunda basın suçlarının Toplu Basın Mahkemesi'nde yargılanması ve gazete sahiplerinin bu yazılar nedeniyle yargılanamaması konusu da yer almıştır (Altaş, 2011: 74). Kanun bu konuda; basın suçlarının yargılamasını yapmak yetkisini özel mahkemelere vermiş, cevap ve düzeltme hakkı konusunda mahkemeler yetkili kılınmıştır. Gazetede yer alan herhangi bir yazının, haberin suç teşkil etmesi halinde yazı sahibi ve yazı işleri müdürü adli açıdan sorumlu tutulmuş, gazete sahiplerinin cezai sorumluluğu ortadan kaldırılmıştır (Topuz, 1973: 178).

DP, Basın yasasında yaptığı reformlara ilave olarak basın mensuplarının sosyal haklarına ilişkin bazı düzenlemeler de hayata geçirdi. 13 Haziran 1952 tarihinde çıkarılan 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun, basın mesleğindeki işçilerle işveren arasındaki ilişkileri düzenliyordu. Bu Kanun ile gazetecilere; "sendika kurabilmesi, çalışırken sosyal sigorta yapabilmesi, çalışırken gazete sahibiyle anlaşma yapması, yapılan bu anlaşmayı bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye tazminat ödemesi, gazetecinin ölümü halinde ailesine tazminat ödenmesi, gazetecinin askere gitmesi veya gazetesinin kapanması durumunda mağdur edilmemesi amacıyla tazminat alabilmesi, haftalık izin ve yıllık tatil gibi haklara sahip olması" gibi bazı önemli haklar tanındı (RG, 13 Haziran 1952, S. 8108).

Basın Kanunu'nda 6 Şubat 1953'te yapılan değişiklikle önemli bir yenilik daha hayata geçirilmiştir. Bu Kanunu'nun 36. Maddesi Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 161. Maddeleri kapsamına giren basın suçlarına Askeri Mahkemelerin bakmasını gerektiriyordu. Kanunda yapılan değişiklik ile basın suçlarının tamamen sivil mahkemelerde görülmesi ve yeni toplu basın mahkemelerinin kurulması sağlanmıştır. Gazeteciler bu gelişmelerden son derece memnun olmuşlardır (Demir, 2010: 511).

DP ile basın arasındaki bu olumlu hava uzun süreli ve istikrarlı bir biçimde devam etmedi. DP muhalefet hayatı boyunca "demokrasi" kavramını oldukça etkili bir siyasal araç olarak kullanmıştır. Basının iki ana işlevi olan "denetim ve eleştiri ile kamuoyunu bilgilendirme" DP siyasetinin temelini oluştururken, aynı işlevler 1950'den sonra DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte bir engel olarak görülmeye başlanmıştır (Yıldız, 1996: 486).Başta muhalif basın olmak üzere bazı basın organlarının iktidara karşı çok ağır eleştirilerde bulunması ve ilk başlarda gayet olumlu bir seyir izleyen siyasi ve ekonomik koşulların zaman içerisinde bozulması nedeniyle DP, o güne kadar pek alışık olmadığı bir baskı politikası uygulamaya başladı (Topuz, 1973: 181).DP'nin yönetici kesimi, basında kendi aleyhlerinde çıkan haberlere, yapılan eleştirilere karşı oldukça tahammülsüz bir tavır sergilemeye başladılar (Eroğul, 1970: 137).DP, 1950 yılında yapılan muhtarlık ve belediye seçimlerinden sonra, kendilerini ve politikalarını eleştiren ve CHP'ye yakın olan Ulus gazetesi ve bazı gazeteciler başta olmak üzere, bazı basın organları ile basın mensupları üzerinde baskı kurmaya başladı. Bazı gazeteciler hakkında farklı suç isnatları ile davalar açıldı (Albayrak, 2004: 392).

Basınla iktidar arasındaki olumlu havanın bozulmasında 1951'de Resmi İlanlar Kararnamesinin yayınlanmasının etkisi olmuştur. Hükümet bu dönemde, basının en önemli gelir kaynağı olan Resmi İlanların dağıtımını kendi kontrolüne alarak, gazeteleri ödüllendirme ve cezalandırma takdirini eline almıştır. Böylece gazeteler ekonomik bakımdan oldukça ciddi bir kayba uğratılmış, hükümete bağımlı

hale getirilmiştir (Demir, 2010:514). Hükümet bu durumu kendine muhalefet eden gazetelere karşı etkin bir koz olarak kullanmıştır (Eroğul, 2003: 111).

Bu dönemde meydana gelen iki önemli olay DP'nin basına olan bakışı ve yaklaşımında değişiklik yapmasına neden oldu. Bu olaylardan birincisi, 5 Temmuz 1952 tarihinde Ulus gazetesiyle aynı binada bulunan CHP'nin arşivinin yanması ve Ulus gazetesinin "kundaklanması" olayıydı. İkinci olay ise, İslamcı olarak bilinen Büyük Doğu Cemiyetinin üyesi Hüseyin Üzmez'in gazeteci Ahmet Emin Yalman'ı Malatya'da vurmasıydı (Albayrak, 2004: 393). Bu üzücü olaydan sonra Başbakan Menderes, hiç kimsenin, vicdan hürriyetine tecavüz etme hakkına sahip olmadığını vurgulayarak gazeteci Yalman'ı birkaç defa hastanede ziyarete gitmiş ve derin üzüntülerini ifade etmiştir (Eroğul, 1970: 132).

1954 seçimleri öncesinde iktidar ile basın arasındaki gerilim daha da arttı. Menderes ve DP'li milletvekilleri basının özel hayatlarına çok fazla müdahale ettiklerini ve siyasal anlamda basın aracılığıyla bir baskı uygulamaya çalışıldığını ileri sürerek bu durumun kabul edilemez olduğunu söylediler. Bu gelişmeler üzerine özel hayatın gizliliğini korumak ve parti içindeki sorunların abartılarak farklı biçimlerde kamuoyuna aktarılmasını önlemek amacıyla bir yasa tasarısı hazırlanarak meclise sunuldu. DP basının siyasi veya başka kötü amaçlar için kullanılmasına karşı olduğunu ifade ediyordu (Eroğul, 1970: 137).

Tasarının Mecliste görüşülmesi esnasında muhalefet milletvekillerine pek fazla söz hakkı verilmedi. 6334 sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun tasarısı 9 Mart 1954 tarihinde yasalaşarak yürürlüğe girdi. Kanun ile basın suçlarının Ağır Ceza ve Asliye Ceza Mahkemelerinde görülmesi kararlaştırıldı (RG, 17 Mart 1954, S. 8660).Söz konusu Kanunla DP ile Basın ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Yalan haber yazmak, kişilere hakaret etmek, kişilerin özel aile durumunu izin almadan teşhir etmek yasaklanmıştır. Bu düzenleme şahısların doğrudan şikâyetine gerek duyulmadan savcıları harekete geçme konusunda yetkilendirmiştir. Ayrıca bu fiilleri gerçekleştirenler hakkında ağır

para ve hapis cezaları konulmuştur (Erbil, 1988: 32). Gazetecilere iddialarını ispat hakkının tanınmadığı yasada, her türlü olumsuz haberin suç sayılabilmesi mümkün hale gelmiştir (Demir, 2010:519). 1946 Meclisindeki atmosfer 1954 Meclisinde tam tersine dönmüş, yani bir anlamda roller değişmeye başlamıştır. Basın özgürlüğü savunucusu DP'nin yerini CHP almış, CHP lideri İnönü de, ülkede basın özgürlüğünün önderi konumuna gelmiştir (Gevgillili, 1987:110).

6334 sayılı Kanunla getirilen ve "gazetecilere iddialarını ispat etme hakkı verilmeden" mahkemeler tarafından cezalandırılabilmelerinin önünü açan yasal durum sadece muhalefet cephesinde değil aynı zamanda DP içinde de ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. DP'li Fethi Çelikbaş ve 10 milletvekili bu duruma bir itiraz olarak "ispat hakkının basına verilmesini" içeren kanun teklifini 2 Mayıs 1955 tarihinde Meclise sunmuşlardır. İktidar bu teklife sıcak bakmamış ve teklif Ceza Hukuku'nda da değişiklik yapılmasını gerektirdiği gerekçesi ile kabul görmemiştir. Bunun üzerine bu teklifi veren 10 milletvekili partiden istifa etmiş, teklifi destekleyen 9 DP milletvekili de partiden ihraç edilmiştir (Sarol, 1983:427).

DP'nin ilk dört yılında birçok gazeteci farklı gerekçelerle yargılanıp suçlu bulundu. Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına ek olarak, birçok gazeteci tutuklandı ve hapsedildi: Selami Akpınar, Naim Tiralı, Cemalettin Ünlü, Yusuf Ziya Ademhan, Cüneyt Arcayürek, Ahmet Emin Yalman, Metin Toker, Cemil Sait Barlas, Tarık Halulu, Bedii Faik, Oktay Verel ve Beyhan Cenkci bu isimlerden bazılarıdır(Kaya, 2010: 93-115).

Bu Yasa ile basının tamamen devlet kontrolüne ve baskısı altına alındığı iddia edilmiştir. Basın yoluyla dile getirilen her türlü düşünce ve söylemlere yönelik sorgulama, soruşturma ve dava açma mümkün hale getirilmiştir. Bu yolla DP, iktidarına zarar verme ihtimali olan tüm söylem ve eylemleri engellemeyi amaçlamıştır.

3.9. HALKEVLERİNİN KAPATILMASI VE CHP'NİN MALLARININ HAZİNEYE DEVREDİLMESİ

Halkevleri iktidar ile muhalefetin karşı karşıya geldiği en önemli konulardan biridir. Atatürk tarafından 19 Şubat 1932 tarihinde kurulan Halkevlerinin sayısı 1950 yılında 478'e, halkodalarının sayısı ise 4322'ye ulaşmıştır (Özacun, 1996: 91).

Halkevlerinin ortaya çıkmasında Cumhuriyetin, Cumhuriyet ideolojisinin ve ayrıca 1930'lu yıllardaki ekonomik ve toplumsal koşulların önemli bir etkisi vardır. 1929'da meydana gelen dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, 1930 yılındaki Serbest Cumhuriyet Fırka deneyimi toplumda huzursuzluğa yol açmıştır. Atatürk yapmış olduğu yurt gezilerinde konuyu etraflıca değerlendirmiş ve Cumhuriyetin temel ideolojisinin halka aktarılması yollarını araştırmıştır. Bir yönüyle, ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal bunalım hali ülkede yeni bir modelin belirlenmesini gerektirmiştir. Diğer taraftan, II. Meşrutiyet döneminin sunmuş olduğu deneyim bağlamında Türk Ocakları modelinin de Halkevlerinin yapılanmasında etkisi olmuştur (Karpat,1963;58-59).

Halkevlerinin kuruluşundaki ana tema Cumhuriyet ruhunu vatandaşa anlatmak ve benimsetmek, vatandaşı devletle, yeni rejimle bütünleştirmektir. Yönetiminin CHP'ye verildiği Halkevlerinin bütün ihtiyaçları devlet bütçesinden karşılanmıştır (Birand vd., 2016: 97). Halkevlerinin sadece CHP'nin siyasal ve kültürel bir organı gibi çalışması ve onun ideolojisini, politikalarını halka anlatıp aşılaması bu kurumun varlığının ve fonksiyonunun başta DP olmak üzere kamuoyunda tartışılmasına yol açmıştır. DP bu kurumun genelde topluma özelde de gençlere CHP'nin ideolojisini aktarmak amacıyla kurulduğunu, faaliyet gösterdiğini ileri sürüyordu (Çavdar, 2013: 43). Parti ve devletin adeta özdeşleştiği tek parti döneminde bu kurumun yapısı ve işlevi halkın pek fazla dikkatini çekmemişti ancak

gerek entelektüel seviyede gerekse siyasal alanda hep tartışılan bir konumda olmuştur (Bozdağ, 2008: 139).

Muhalefette olduğu dönemlerde DP, Halkevlerinin her vatandaşın faydalanabileceği bir kültür kurumu olarak faaliyet göstermesinin daha uygun olacağı görüşündeydi. DP, iktidar olduktan sonra Halkevlerinin CHP'nin bir kolu gibi hareket etmesinden, ekonomik olarak CHP'ye katkı sunmasından endişe duyarak bu oluşumların geleceğine ilişkin arayışlar içine girmiştir (Albayrak, 2004: 209). Aslında Halkevlerinin CHP'nin yan kuruluşu olarak faaliyet göstermesi konusunda zaman zaman CHP yönetimi de rahatsızlıklarını dile getirmiş olmasına rağmen CHP ile halkevleri arasındaki organik bağ sona erdirilmemiştir. CHP'nin 1947'de gerçekleştirdiği 7. Kurultayında Halkevlerinin tüzel bir kişiliğe kavuşturularak, parti ile ilişkisinin kesilmesi gerektiğine dair karar alınmış, ancak bu karar bir türlü hayata geçirilememiştir (Güngör, 2003: 95).

Bu süreçte CHP ile ilgili olarak "Haksız İktisap" yani "haksız kazanç" adı verilen bir sorun daha tartışılmaya başlanmıştır. Bu konu bağlamında CHP'nin iktidar olduğu, tek parti döneminde elde ettiği bütün mallar haksız kazanç kapsamında değerlendirilmiştir. DP, CHP'nin iktidar döneminde çok büyük bir mal varlığı edindiğini, bunun haksız bir biçimde gerçekleştirildiğini ve haksız rekabete yol açtığını, bu nedenle de mevcut bütün varlıkların hazineye aktarılması gerektiği görüşünü ısrarla vurgulamıştır. DP, devletin Halkevlerine para yardımında bulunduğunu, bu paranın CHP'nin siyasal hedefleri doğrultusunda harcandığını ve önemli bir kısmının da bir şekilde CHP'ye aktarıldığını ileri sürmüştür (Demir, 2011: 82).

CHP'nin mal varlığı ve Halkevleri konusu 1951 yılının yaz aylarında kamuoyunun ve siyasetin tekrar gündemi haline geldi. Bu konunun bir kez daha tartışmanın odağında yer almasında Ekim 1951'de yapılması düşünülen ara seçimlerin büyük etkisi vardı. Ayrıca, DP'nin parti örgütleri, milletvekilleri ve hükümet de farklı zaman ve zeminlerde bu konudaki ısrarlarını dile getiriyorlardı. Bu

tartışmalar ışığında Halkevlerinin mal varlığı ve haksız iktisapların hazineye aktarılması amacıyla DP Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşının hazırladığı "Resmî Daire ve Müesseselerin Siyasi Partilere Bedelsiz Mal Devredemeyeceklerine ve Bu Daire ve Müesseselerle Münfesih Derneklere Ait Olup Siyasi Partilere Terkedilmiş Olan Gayrimenkul Mallarla Bu Partiler Tarafından Genel Menfaatler İçin Yaptırılmış Olan Binaların Sahiplerine ve Hazineye İadesine" ilişkin kanun teklifi Temmuz 1951'de TBMM'ye sunuldu. Teklif 6 Ağustos 1951 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlandı. Doğrudan Halkevlerini veya CHP'nin mallarını hedef aldığına yönelik bir algının önüne geçmek amacıyla teklifin hiçbir yerine Halkevi ya da CHP ibaresi konulmamıştı.

Mecliste yapılan görüşmelerde İnönü, halkevlerinin çok önemli bir kültür değeri olduğunu savunmuş ve ortadan kaldırılmasının Türk kültür hayatına zarar vereceği üzerinde durmuştur. DP milletvekillerinin tamamı halkevlerinin kapatılmasını savunmamıştır. Bir kısım milletvekili halkevlerinin siyasi duruşunun ortadan kaldırılması ve kültürel birer kurum haline getirilerek varlıklarının devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Aydemir, 1973: 250). Esasen bu düşünce CHP tarafından da desteklenmiştir (Albayrak, 2004: 212). Menderes ise halkevlerini faşist bir kurum olarak değerlendirmiş ve DP'nin ülkeye demokrasi ve özgürlük getirmiş olmasından dolayı artık bu faşizan kurumlara ihtiyaç kalmadığını ifade ederek yasanın çıkmasının önemli olduğunu vurgulamıştır (Torun, 2006: 271).

Mecliste yasa tasarısı üzerine yapılan görüşmeler ve tartışmalar sonrasında kanun teklifi 8 Ağustos 1951'de oylamaya sunuldu. CHP'li vekillerin hiçbirinin katılmadığı oylamaya 342 milletvekili katıldı. Vekillerden 339'unun evet oyu kullanmasıyla kanun teklifi Meclis tarafından kabul edilerek yasa haline geldi (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C: 9, 111. Birleşim (8 Ağustos 1951); 33). Yasanın çıkmasından sonra Başbakan Menderes konuyla ilgili olarak; "*Halkevleri, içi boşalmış, tarihe karışmış maksatsız bir hal almıştı. Bu gibi kurumlar partiler için birer utanma konusu teşkil eder*." Şeklinde bir açıklama yaparak hükümetin

Halkevlerine bakışını ve yasanın çıkarılma gerekçesini özet bir şekilde ifade etti (Aydemir, 2000: 67 298).

Halkevleri 1951 yılı Ekim ayında gerçekleştirilmesi planlanan ara seçimler öncesinde yapılan seçim tartışmaları arasında sessiz, sedasız bir şekilde tasfiye edildi. Eski halkevi binalarının büyük bir kısmı illerde valiliklerin emrine verildi. Valilikler de bu binaları hastane, okul ya da toplantı mekânları olarak kullanılmak üzere gerekli düzenlemeleri yaptı. Tasfiye sürecinin tamamlanması ile birlikte CHP'nin mal varlığının beşte dördü yasa gereği hazineye devredilmiş oldu (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C: 26, 17. Birleşim (14 Aralık 1953), s. 165).

Ortaya çıkan bu gelişmeler sonucunda iktidar ile muhalefet arasındaki ilişki giderek daha da gerilmiştir. Parti çalışmaları için yurt seyahatine çıkan İnönü 5 Ekim 1952 tarihinde İzmir'de yaptığı konuşmada; "*Bir vatan düşünün bu öyle bir vatan ki ne vatandaş var ne hak ne hürriyet. Hukuki nizam yıkılmış vatandaş baskı altına alınmıştır*." Demek suretiyle iktidarın son uygulamalarını sert bir dille eleştirmiştir (Milliyet, 6 Ekim 1952). İnönü'nün bu suçlamalarına cevap gecikmemiştir. Başbakan Menderes İnönü'nün bu sözlerini ihtilal beyannamesine benzetmiş, kendisini diktatörlükle suçlamış ve siyasal iktidarı tehdit ettiğini ifade etmiştir (Milliyet, 7 Ekim 1952).

Başbakan Menderes yapmış olduğu seyahatlerde CHP'nin mal varlığı konusunu devamlı olarak sıcak tutuyordu. Menderes, Manisa'da yapılan partisinin İl Kongresinde CHP'nin sahip olduğu mal ve mülkün hemen hepsinin gayri meşru olduğunu belirtti (Milliyet, 30 Haziran 1953; 46). DP'li Ahmet Gürkan hazırlamış olduğu "CHP'nin mal varlığına el konulmasına imkân veren kanun teklifini" Haziran 1953'de DP Grubuna sundu. DP Grubu, bu teklifi onaylayarak, TBMM'nin gündemine taşıma kararı aldı.

Meclis grubunda DP'li vekiller arasında görüş birliği yoktu. Samet Ağaoğlu, "*Teklif ettiğimiz kanun tasarısı CHP'nin mevcut emlakine topyekûn el koymak,*

haksız iktisap olduğu için tamamını elinden almaktır. Bu hal, partiyi meflûç (felçli), parasız hale getirmek, siyaseten öldürmektir" demek suretiyle teklife karşı olduğunu açıkça ifade etti. Parti Grubunda yaşanan tereddütleri gören Başbakan Adnan Menderes söz alarak kanun teklifini gerekçeler sunmak suretiyle savundu. Menderes, ülke genelinde yapmış olduğu seyahatlerde ve Parti kongrelerinde bu konunun devamlı surette gündeme getirildiğini ve haksız olarak elde edilen CHP mallarının hazineye iadesinin milli bir vazife olduğunun altını çizdi. Meclis Grubunda yapılan görüşmeler sonunda kanun teklifinin Meclis'e sevkine karar verildi (Turan, 2003; 329).

6195 sayılı "Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun" teklifi 91 DP'li vekilin imzasıyla 11 Aralık 1953 tarihinde TBMM'ye verildi. Teklif 14 Aralık 1953 Pazartesi günü öncelikli olarak Meclis Genel Kuruluna geldi. Kanunun gerekçesinde, ülkede demokrasinin bütün kurumlarıyla sağlıklı işleyebilmesini temin edebilmek için tek parti dönemine ait siyasal tasarrufların tasfiye edilmesinin bir gereklilik olduğu belirtiliyor ve hukuki dayanaktan yoksun olarak siyasi yollarla edinilen kazanımların normal hukuk yollarıyla değil ancak siyasi yollarla iptal edilebileceği vurgulanıyordu. Teklif hakkında iktidar ve muhalefet milletvekilleri söz alarak görüşlerini dile getirdi. CHP lideri İsmet İnönü de bir konuşma yaparak çok sert ifadelerle yasayı eleştirdi. İnönü konuşmasında, CHP'nin maddi varlığının müsadere edilmesinin kendileri açısından her hangi bir öneminin bulunmadığını, kendileri için önemli olan asıl hususun ülkenin hukuk dışı bir rejime doğru gittiği bir sürecin yaşanması olduğunu ifade etti. İnönü, konuşmasının ardından, kanunu protesto etmek adına, tüm CHP'li milletvekilleriyle birlikte Meclis Genel Kurulu'nu terk etti (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, 14 Aralık 1953: 169). Bunun üzerine, Başbakan Menderes kürsüye gelerek, DP'nin bu girişiminin hukuksuz bir işlem olmadığını, haksız kazanç yoluyla elde edilen malların asıl sahibinin millet olduğunu ve bu nedenle de bu malların hazineye devredileceğini söyledi (Yücel, 2001: 102).

Kanun teklifi üzerine yapılan konuşmalardan sonra oylamaya geçildi. Yapılan oylama sonucunda kanun teklifi 341 oyla Mecliste kabul edilerek kanun haline gelmiş oldu. Kanun 15 Aralık 1953'de Cumhurbaşkanı Bayar tarafından onaylanarak 16 Aralık 1953 tarihinde yürürlüğe girdi. Kanun yürürlüğe girdikten sonra CHP'ye ait taşınabilir malların büyük bir çoğunluğu defterdarlıklar tarafından hemen açık artırma yoluyla satıldı, taşınmaz malların mülkiyeti ise Maliye'ye geçirildi (Öymen, 2010: 440).

1954 seçimlerinden kısa bir süre önce CHP'nin mal varlığının neredeyse tümü ile hazineye ve diğer kamu kurumlarına devredilmesi ülkede iktidar muhalefet ilişkilerinin uzlaşmaz seviyede bozulmasına sebebiyet vermiştir. CHP ve DP yönetimleri ve vekilleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. DP'nin bu yasa ile CHP'nin ekonomik gücünü kırarak, zayıflatmaya çalıştığı, dolayısı ile kısa süre sonra yapılacak 1954 seçimlerinde CHP'nin etkili bir propaganda yapmasını engellemek istediği de bu konuda yapılabilecek değerlendirmelerden biri olarak görülebilir.

3.10. KÖY ENSTİTÜLERİNİN İLKÖĞRETİM OKULLARINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda okuma yazma oranı çok düşük bir seviyedeydi (yüzde 5 dolayında). Türkiye nüfusunun yüzde yetmiş beşten fazlası köyde yaşıyordu. Öte yandan, köylerde elektrik yoktu ve ulaşım seçenekleri çok ilkel ve sınırlıydı. Dolayısıyla köylerde görevlendirilen öğretmenler köyde çalışmak istemediler. Köye gidenler de verimli olamadılar çünkü hemen geri dönmeyi düşünüyorlardı. Bu gelişmelere dayanarak, 1926 tarihli 789 sayılı Yasa uyarınca Köy Öğretmen Okulları kuruldu. Ancak bu yasa köylerdeki öğretmen eksikliğini gidermek için yeterli değildi. 11 Haziran 1937'de Köy Eğitmenleri Yasası ile daha pratik bir çözüm kabul edildi. 328 sayılı Kanun uyarınca, köy eğitmenleri, okullarda veya tarıma uygun tarlalarda tarım ve tarım temsilcileri tarafından eğitilmekte ve orta öğretim öğretmenlerine sahip olmayan okullara gönderilmektedir. 1935 yılında Milli

Eğitim Bakanlığı'na atanan Saffet Arıkan, aynı yıl İsmail Hakkı Tonguç'u MEB İlköğretim Genel Müdürlüğüne atadı ve bu proje İnönü döneminde başarıyla tamamlandı. Köy enstitülerine zemin hazırlandı (Yiğit, 2002: 447).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte ülkede öğretmen ve okul ihtiyacı konusu çözüm bekleyen önemli bir sorun olarak tartışılmaya başlandı.Hasan Ali Yücel 28 Aralık 1932 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olduğunda köylerdeki öğretmen ihtiyacını giderme konusu üzerine eğildi ve İsmail Tonguç ile birlikte Köy Enstitüleri projesini geliştirdiler. Bu proje Mecliste 17 Nisan 1940 tarihinde görüşülerek kabul edilen 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile tamamen uygulamaya konuldu. Bu Yasa ile yaşamlarını köylerde sürdüren ve ilkokulu bitirmiş olan çocukların Köy Enstitüleri'nde eğitim görmeleri, eğitimlerini bitirdikten sonra da tekrar yaşadıkları yerlere yani köylerine dönerek buralarda öğretmenlik yapmaları öngörülüyordu. (Yiğit, 2002: 447-448). Bu Kanun genel anlamda ve özü itibariyle aşağıdaki konulara yer veriyordu:

"Enstitülere tam devreli köy okullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid (yetenekli) köylü çocuklarının alınması .." (madde:3), Köy Enstitüsü mezunu olan öğretmenlere yirmi sene mecburi hizmet getirmekte (madde:5), bu öğretmenler tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerde köylülere rehberlik eder ...(madde:6) (Yiğit, 2002: 447-448).

Bu proje ile yasanın çıktığı tarihten itibaren, tren yollarına yakın ve tarıma elverişli köylerde Köy Enstitüleri açıldı. Bu bölgelerde tarımın daha verimli hale getirilmesi hedefleniyordu. Enstitüler 21 farklı bölgede eğitim vermeye başladı. Buralarda hem teorik hem de uygulamaya dayalı örgün eğitimi ve modern tarım tekniklerinin öğretilmesini içeren bir program uygulanıyordu. Bu çerçevede, derslerin %50'si temel örgün eğitim konularını, diğer %50'si ise uygulamalı eğitimi içeriyordu (milliyet. 12.10.2019).

Kız-erkek karma ve yatılı eğitim-öğretim sisteminin uygulandığı enstitülerde öğrenciler beş yıllık bir programdan geçiriliyordu. İlk üç yıl sonunda öğrenciler, başarı seviyeleri dikkate alınarak en başarılılar öğretmenliğe, diğerleri ise farklı köy hizmetlerine yönlendiriliyordu. Bu açıdan enstitüler köy okullarına sadece öğretmen değil aynı zamanda köylere tarım ve sağlık görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Okullar farklı işlevlerle donanmıştı. Bu anlamda okullar aynı zamanda bir tarım işliği ve sağlık ocağı işlevini de yerine getirecek, tarım için kullanılabilir olan çok değişik tohum, ilaç ve araçların uygulanılabilirliği buralarda denenecekti. Enstitüler, 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'yla çok daha etkin bir konuma getirildi (toplumsaltarih.12.10.2019).

Bu Kanun ile köy öğretmenleri, okuldaki öğretmenlik görevinin yanı sıra modern tarım teknikleri konusunda köy halkını bilgilendirmek, eğitmek ve bir yönüyle de köy halkına siyasi konularda rehberlik ve önderlik etmek gibi fonksiyonları da yerine getirmekle yükümlü kılınır (milliyet. 12.10.2019). Daha sonraki süreçlerde asıl tartışma odağı olacak hususların başında köy öğretmenlerine yüklenen bu siyasal misyon gelmektedir.

Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri olan Köy Enstitüleri, Türk Ocağı ve Halkevleri gibi CHP rejiminin önemli kurumları olarak kabul edildi. Bununla birlikte, köy enstitülerinin ideolojik yapısı ve dönemin siyasal gelişiminde yayılmaya başlayan sosyalist hareket bu kurumlarda farklılık gösterdi. Özellikle öğretmenler, ilkelerine bağlı kalıyorlardı, ancak çoğu, aşırı milliyetçi olmayan ve çoğulculuğu destekleyen bir dünya görüşü benimsiyordu. Burada bulunan öğretmenler dünya çapında sol hareketliliği yakından takip ediyorlar ve bu görüşe yakınlık duyuyorlardı (Çakar, 2006: 343).

Kendi sınıflarının çıkarlarını temsil etmediklerine inandıkları CHP'nin ideolojisine hizmet etmeyi bırakarak, sınıf bilincine varmaları ve artık o aşamadan sonra da köylü sınıfının mücadelesini yapmak gibi kendilerine göre yüksek bir misyonu üstlenmeleri, gittikleri yerlerdeki toprak ağalarının ve eşrafın, onların kendi

sınıflarını uyandırmak girişimlerinden son derece şikâyetçi olmaları Enstitülerin sonunu getirecekti (Albayrak, 2004: 374).

Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte Köy Enstitüleri gerek DP gerekse basın tarafından yoğun eleştirilere maruz kaldı. Bu dönem Enstitülerin gözle görülür bir durağanlık içine girdiği bir süreçtir. Köy Enstitüleri, Hasan Ali Yücel'in 1946 yılında Milli Eğitim Bakanlığından ayrılmasına kadar faaliyetlerini sürdürdü. Hasan Ali Yücel'den sonra Milli Eğitim Bakanı olan Reşat Şemsettin Sirer 1947 yılında Köy Enstitüleri'ni Köy Öğretmen Okulları'na dönüştürdü (milliyet.com.tr., 12.10.2019).

DP'nin 1950 seçimleri sonucunda iktidara gelmesiyle birlikte ilkönce bu okulların sağlık bölümleri kapatıldı. 1951 yılında da Köy Enstitülerinin programı normal İlköğretmen okullarının eğitim-öğretim programıyla birleştirildi. Köy Öğretmen Okulları da 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı "Köy enstitüleri ile İlköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkında Kanun" ile kapatıldı. Köy Enstitülerinin adı İlköğretmen Okulu olarak değiştirildi (toplumsaltarih. 12.10.2019).

Köy Enstitülerinin işlev gördüğü 1940-1946 yılları arasında; 1726 ilkokul açıldı; 16 bin 400 öğretmen, 7 bin 300 sağlık memuru, 8 bin 756 eğitmen yetiştirildi. Köy Enstitüleri, kendi kaynakları ile 37 kamyon aldı, 6 enstitüde elektrik üretti, 741 atölye, 993 öğretmen evi, 406 bölge okulu, 100 km yol ve 700 bina inşa etti (medium. 12.10.2019).

3.11. MİLLET PARTİSİNİN KAPATILMASI

Millet Partisi (MP), DP'nin CHP'ne yönelik sert muhalefet yapamadığı, gerçek bir alternatif muhalefet partisi olamadığı görüşünü benimseyen, bu konuda ciddi eleştiriler yapan ve bu nedenle de DP'den ayrılan Kenan Öner, Hakkı Gedik, Hazım Bozca, Fikri Apaydın ve Osman Nuri Koni gibi bir grup milletvekili

tarafından 20 Temmuz 1948'de kuruldu (Haytaoğlu, 1994: 53). MP'nin kurucuları arasında aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın önemli komutanlarından Mareşal Fevzi Çakmak, DP'nin tanınmış eski İstanbul İl başkanı Prof. Dr. Kenan Öner, Atatürk döneminde kısa bir süre Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Yusuf Hikmet Bayur, Kırşehir Mucurlu Tanınmış siyasetçi Osman Bölükbaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın komutanlarından Sadık Aldoğan da bulunmaktaydı (Tuanaya, 1995: 71).

MP'nin programı DP'nden daha muhafazakâr bir çizgiye sahipti. Partinin savunucuları DP'nin CHP'ne karşı etkili bir muhalefet yürütemediği ve gerçek muhalefet partisinin kendileri olduğu iddiasındaydılar (Onak, 1993: 51).

Muhalefetin etkili kalemlerinden gazeteci Ahmet Emin Yalman'a karşı 22 Kasım 1952 tarihinde girişilen suikast hareketi, DP'de, sağ görüşlü dernek, gazete ve partilere karşı da tedbirler alınması yönünde bir görüş birliğinin oluşmasına yol açmıştır. Menderes, irtica ile mücadele bağlamında radikal unsurlara karşı tedbir alma gereğini duymuştur. Bu paralelde 23 Aralık 1952'de Sait Nursi hakkında; "dini siyasete alet etmekten" ve Necip Fazıl Kısakürek ve Büyük Doğucu'lar hakkında da yine aynı konudan birçok ilde dava açıldı. Türk Milliyetçileri Derneği mahkeme kararıyla kapatıldı ve milliyetçi kesimin önemli yazarlarından Osman Yüksel Serdengeçti tutuklandı. Kapatılan Milliyetçiler Derneği üyesi DP milletvekilleri Sait Bilgiç ve Tahsin Tolga DP'nden ihraç edildi. İrticaya karşı bu tedbir hareketlerinden sonra MP de irtica ile mücadele bağlamında hedef haline gelmiştir (Öymen, 2014: 359-360).

MP'nin Kongrelerinde Atatürk'ün na'şına çiçek gönderilip gönderilmeyeceğinin tartışılması, İstanbul İl Kongresinin Fatiha okunarak açılması gibi olaylar, MP içerisinde de Partinin bu konudaki politikalarına karşı çıkan görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve irtica tartışmalarına sebep olmuştur. Nitekim MP'nin 1952 yılındaki 3. Kongresinde Hikmet Bayur, Atatürkçülüğe sahip çıkılması ve tüzük değişikliği yapılmasını istemiş, başarılı olamayınca da Genel Başkanlıktan ayrılmıştır (Demir, 2010: 297-398).

Ortaya çıkan bu gelişmelerden dolayı Başbakan Menderes TBMM'nde yaptığı konuşmalarda, Millet Partisi'ni laikliğe aykırı hareket etmek ve ırkçılık

yapmakla itham etmiştir. Bu yaklaşımın devamı olarak Menderes MP'ni aynı zamanda 1944'de kapatılmış olan ırkçı birliğin bir devamı olarak gördüğünü de ifade etmiştir (Zafer, 5 Mart 1953).

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, MP içerisindeki laik kanadın ve eski Genel Başkan Hikmet Bayur'un, Partinin Atatürkçü çizgiden uzaklaştığı ve laiklik karşıtı bir duruma geldiği iddialarını delil sayarak 04 Temmuz 1953'te MP hakkında soruşturma açmıştır (Demir, 2010: 402). MP, 7 ay kadar süren yargılamadan sonra 27 Ocak 1954'de Tek hâkimli Sulh Ceza Mahkemesi kararınca Dernekler Kanunu hükümlerine aykırı hareket etmek sebebiyle kapatılmıştır. Bu karar Yargıtay tarafından da 21 Mayıs 1954'de onaylanmıştır. O zamanki mevzuata göre siyasi partiler tek hâkimli Sulh Ceza Mahkemesince kapatılabilmekteydi. MP, Türkiye'de çok partili hayata geçildikten sonra kapatılan ilk büyük partidir. Tarihin bir cilvesi olarak DP de 1960 İhtilalinden sonra Dernekler Kanunu hükümlerine aykırı hareket etmekten tek hâkimli Sulh Ceza Mahkemesince kapatılmıştır (Öymen, 2014: 376).

MP, 27 Ocak 1954 tarihinde kapatılmasının ardından 14 gün sonra 10 Şubat 1954'de "Cumhuriyetçi Millet Partisi" adıyla Ahmet Tahtakılıç başkanlığında tekrar kurulmuştur. 2 Mayıs 1954 seçimlerinde de Osman Bölükbaşı'nın seçim bölgesi olan Kırşehir'den 5 Milletvekilini TBMM'ne göndermiştir (Başgil, 2011: 95-96).

3.12. SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLENMELERİNİN ÖNÜNÜN AÇILMASI

Demokratik sürecin ayrılmaz parçaları durumda olan sivil toplum kuruluşlarının (dernek, vakıf, oda, birlik, sendika vb…)gelişmesi Cumhuriyet'in ilanını izleyen tek partili hükümet döneminde pek parlak değildi. Tek parti döneminde hâkim olan düşünce homojen bir toplum oluşturma fikriydi. Dili, kültürü

amaçları bir olan kişilerden oluşan sosyal, siyasal ve kültürel bir bütünlük oluşturulması amaçlanmıştır. Bu sebepten sivil toplum kuruluşları yeterince gelişme imkânı bulamamıştır (Özkiraz-Arslanel, 2015: 23).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de büyük bir toplumsal değişim süreci başlamıştır. Bu toplumsal değişimin meydana gelmesinde çok partili hayata geçişle birlikte sanayileşmenin ve kırsal bölgelerden kentsel alanlara doğru olan göç hareketlerinin etkisi olmuştur. Özellikle Tek Parti yönetiminin anti demokratik uygulamalarından bunalan Türkiye'de, demokrasi özlemi ve sivil toplum isteği, çok partili hayata geçiş ile birlikte oluşan muhalefet tarafından uygulama alanına taşınmıştır (Özkiraz-Arslanel, 2015: 24).

10 Haziran 1946'da değiştirildiği şekliyle Cemiyetler Yasası, dernek sayısının hızlı büyümesinde önemli rol oynamıştır. Çünkü değişiklik sonucunda cemiyetlerin ve sendikaların kurulması serbest bırakılmıştı. Bununla birlikte, 22 Aralık 1947'de kabul edilen bir yasa ile sendikaların siyasi faaliyetleri yasaklandı ve işçi sendikaları kapatıldı. Ancak daha sonra CHP, çalışanlar için sendikalar kurdu ve 1947-1949 yılları arasında sendikalara maddi destek sağladı. CHP'nin bu tutumu, sendikaların siyasete karışmasına neden olmaktaydı (Kaştan, 2011: 78-79).

Daha önce politikayla bağları olmayan sosyal gruplar, çok partili demokratik hayata geçişle birlikte politik yaşamın bir parçası haline gelmişlerdi. Böylece, siyasal seçkinler sahip oldukları ülkeyi yönetme tekelini yitirdi ve toplumun daha geniş kesimleri toplumdaki kamu sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardı. Sivil toplum örgütleri DP iktidarı döneminde sayısal olarak önemli ölçüde artmıştır. Bu sivil toplum kuruluşlarının faaliyet gösterdiği alanlar dönemin, sosyal ve kültürel görünümü hakkında da bize bir fikir vermektedir (Doğan, 2007: 86).

Türkiye'de Tek Parti döneminden çok partili demokrasiye geçiş süreci ve DP'nin on yıllık iktidarı boyunca dernek sayısında önemli bir artış meydana

gelmiştir.1946'da dernek sayısı 733 iken, 1950'de 2011, 1951'de 2470, 1955'te 7086, 1956'da 11368 ve 1960'da 18958'dir (Toksöz, 1986: 272).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), 5590 sayılı "*Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu*" uyarınca 8 Mart 1950'de kuruldu. Böylece ülke genelinde bağımsız odalar ve borsalar düzenleniyor ve siyasi sisteme yarı resmi sivil toplum kuruluşları olarak katılım sağlıyordu. 1950'de başlayan Çok Partili Dönem, sivil toplum kuruluşlar için yeni bir süreç başlattı. Bu dönemde, tek parti döneminden sonra dernekler, vakıflar, dini gruplar, sendikalar, işverenler, köylü grupları ve farklılaşan medya ortaya çıkmaya başladı. Seçkinler tarafından seçilen siyasal devletçi-elit, siyasal yaşama hükmettiğinden, sivil toplumun bu unsurları siyasal partilere yönelmişlerdir (Çaha, 2001: 238).

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRMELER

Siyasal düşünceler tarihine bakıldığında genel olarak birçok düşünürün üzerinde uzlaştığı üzere demokrasi, kökeni eski Yunan Uygarlığına dayanan, günümüze kadar gelişimini farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerde devam ettirmiş bir yönetim biçimidir. Türkiye'de Birinci ve İkinci Menderes Hükümetleri Dönemi incelendiğinde, demokratikleşme sürecinin, dünya genelindeki gelişiminden tamamen ayrılamayacağı görülmüştür. Nitekim bu bağlamda öncelikle demokrasiye yönelik bir kavramsal çerçeve verilmiş ve demokrasinin dünya çapındaki tarihsel gelişimine değinilmiştir.

Demokratik yönetimler ve fikirler 1689 İngiliz Haklar Bildirgesi, 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İhtilali ile dünyada hızla yayılmaya ve gelişmeye başlamıştır. 1689 İngiliz Haklar Bildirgesi ile İngiltere'de kraliyet sembolik duruma getirilmiş, parlamento mutlak yetkili kılınmıştır. 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile "bütün güç halkta toplanır ve halktan gelir" denilerek ve basın özgürlüğüne vurgu yapılarak demokratik fikirler ortaya konulmuştur. Son olarak 1789 Fransız Devrimi ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile özgürlük, eşitlik, kardeşlik ilkelerine dayanan demokratik fikirler dünyada hızla yayılmaya başlamıştır.

Türk Demokrasisinin gelişim süreci içerisinde batılı anlamda ilk önemli demokratik fikirlerin, I. Meşrutiyet Hareketi ve ilk Osmanlı Anayasası'nın ilanı (1876) ile ortaya çıktığı söylenebilir. Meşrutiyetin ilanı sonrası seçimler yapılmış, ilk Osmanlı Parlamentosu oluşturulmuş ve Anayasal yönetime geçilmiştir. Ancak, kısa bir süre sonra kendine özgü tarihi şartlar gereği bu ilk Osmanlı Meclisi kapatılmış (1878) ve ilk Osmanlı Anayasası yürürlükten kaldırılmıştır. Meşruti yönetime son verilmesi ve Anayasanın yürürlükten kaldırılması ile ülkede mutlak monarşiye karşı büyük bir muhalefet hareketi başlamıştır. O dönemde, asker ve sivil bürokratlar ile aydın kesim ülkenin kötü yönetiminden, savaşlarda alınan yenilgilerden, kaybedilen topraklardan, ülke maliyesinin çökme noktasına gelmesinden (Düyun-u Umumiye

İdaresi'nin kurulması - 1881) padişahı, dolayısıyla mutlak monarşik rejimi sorumlu tutmuşlardır. Sonunda asker ve sivil bürokrasinin başkaldırısıyla 1908'de yeniden Meşruti Monarşi'ye geçilerek Anayasa yürürlüğe konmuş ve Meclis yeniden açılmıştır. 1912-1914 arası (İttihat Terakki müdahalesi hariç olmak üzere) Osmanlı Parlamentosu 11 Nisan 1920'de padişah Vahdettin tarafından dağıtılıncaya kadar görevde kalmış ve dağıtılmasından 12 gün sonra 23 Nisan 1920'de Mustafa Kemal önderliğinde Ankara'da bambaşka bir ruhla yeniden vücut bulmuştur.

Türkiye'de demokratikleşme süreci 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir" ilkesi ile yeniden şekillenmiş ve 1924 Anayasasında demokratik fikirler gelişmeye devam etmiştir. 1924 Anayasası kuvvetler ayrımını getiren ilk Anayasa olup, az sayıda değişiklik ile 1961 Anayasası yürürlüğe girene kadar uygulanmıştır.

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilan edilmesi, halifeliğin kaldırılması ve 1924 Anayasasının kabul edilmesi o zamanın koşullarına göre çok önemli ve hayati demokratik adımlardır. Bu sürecin devamında ilki 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ilanı, ikincisi ise 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması ile çok partili demokrasi denemelerinde bulunulmuştur. Ancak her iki deneme de, Cumhuriyet karşıtı olanların bu partilere sızarak buraları rejim karşıtı direnişin bir dayanağı olarak görmeye başlamaları nedeniyle, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan bu çok partili sistem denemelerinden sonra 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulana kadar, tek parti iktidarını elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı ciddi bir muhalefet hareketi ortaya çıkmamıştır.

DP'nin kurulması ile birlikte o güne kadar ülkede yeni rejime, devrimlere ve CHP'nin 23 yıllık siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel politikalarına karşı olan muhalefet, bu Parti etrafında toplanmaya başlamıştır. DP, 1950'ye kadar olan muhalefet yıllarında, CHP'ni Anayasa ve Kanunlardaki anti-demokratik yasalar, anti-demokratik seçim sistemi, yargı bağımsızlığı, kanunların Anayasaya uygunluğunun

denetiminin yapılamaması ve Anayasa Mahkemesinin yokluğu, radyoda muhalefet partilerine söz hakkının verilmemesi gibi konularda eleştirmiştir.

CHP iktidarı muhalefetle işbirliği içerisinde, seçimlere yargı denetimi, açık oy, gizli sayım ve tek dereceli çoğunluk sistemini içeren yeni seçim kanununu 14 Mayıs 1950 seçimlerinden kısa bir süre önce kanunlaştırmıştır. 15 Şubat 1950 tarihinde çıkarılan 5545 sayılı bu Seçim Kanunu, CHP ile DP'nin, demokratik olgunlukla, birlikte hareket ederek çıkardıkları ender kanunlardan birisi olmuştur.

DP'nin muhalefette olduğu 1946-1950 döneminde demokratik olgunluk açısından yaşanan diğer önemli olay ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün CHP ile DP arasındaki sertliği ve gerilimi azaltmak için 12 Temmuz 1947'de iki partiyi iktidar ve muhalefet ilkeleri çerçevesinde uzlaştırması ve bu uzlaştırma sonuçlarını 12 Temmuz Beyannamesi adlı Bildiri ile basına ve dolayısıyla halka duyurması olmuştur.

12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk siyasi tarihinde hem CHP hem de DP açısından önemli etkileri olmuştur. DP'li bazı milletvekilleri ve teşkilat üyeleri bu beyannameden kısa bir süre sonra CHP'ye karşı etkili bir muhalefet yapılmadığı gerekçesi ile DP'den ayrılarak Millet Partisi'ni kurmuşlardır. Zaman içerisinde bu parti Atatürk Devrimlerine ve laikliğe aykırı, aşırı milliyetçi fikirleri savunanların mekânı haline gelmiştir. Hatta Millet Partisi'nin kongrelerinde Atatürk'ün na'şına çiçek gönderilip gönderilmeyeceği dahi tartışılır olmuştur. Bu ve benzeri durumların etkisi ile Millet Partisi aleyhinde Tek Hâkimli Sulh Ceza Mahkemesinde dava açılarak bu parti kapatılmıştır. Kapatılma sebebi "Dernekler Kanunu'na" aykırı faaliyetler olarak gösterildiği için üyeleri çok hafif cezalar almışlar, kısa bir süre sonra da Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurarak yollarına devam etmişlerdir. Konu yakından incelendiğinde kapatmayla sonuçlanan davanın Türk Ceza Kanunu'na göre Ağır Ceza Mahkemesinde irticai faaliyetlerden değil de Sulh Ceza Mahkemesi'nde dernekler kanunu hükümlerine aykırılıktan açılmış olması aslında DP'nin amacının bu parti ileri gelenlerinin ağır cezalar alarak tamamen siyaset dışına itilmesi değil

kanunlar çerçevesinde hareket etmesinin sağlanması olduğu intibaı uyandırmaktadır. Bu durumda her ne kadar Millet Partisi'nin kapatılması demokratik ilkelere aykırı gibi gözükse de kısa bir süre sonra isim değiştirerek başka bir parti adı altında (Cumhuriyetçi Millet Partisi) siyasi alanda varlığını devam ettirmiş, çok partili demokratik hayatın gelişmesine katkı sağlamıştır.

14 Mayıs 1950 seçimleri ile birlikte Türkiye'nin demokrasi yolculuğunun tek partili dönemi bir daha geri gelmemek üzere kapanmıştır. Seçimler sonrasında 27 yıl boyunca ülkeyi yönetmiş ve neredeyse devletle bütünleşmiş CHP'nin Genel Başkanı ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, iktidarı büyük bir olgunlukla DP'ye devretmiştir. Böylece, 17 Mayıs 1961'e kadar 10 yıl aralıksız sürecek, Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in ise Başbakan olacağı dönem başlamıştır.

DP Genel Başkanı Celal BayarC umhurbaşkanı seçildikten sonra, DP Genel Başkanlığı'nı Adnan Menderes'e bırakmıştır. Adnan Menderes'in hem DP Genel Başkanı hem de Başbakan olarak hizmet verdiği 1950-1960 arasındaki bu dönem, bu yüzden "Menderes Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemin Menderes Dönemi olarak adlandırılmasının diğer bir sebebi ise Adnan Menderes'in Başbakan olarak ülke siyasetine ağırlığını koyan esas aktör rolünde olmasıdır.

DP iktidara geldikten kısa bir süre sonra halkın çoğunluğunun talebi olan Arapça ezan yasağını kaldırarak ezanın Arapça okunmasının önünü açmış, böylece geniş bir halk kitlesinin teveccühünü kazanmıştır. Yine CHP döneminde Kur'an kursu seviyesinde olan dini eğitim, bu yeni dönemde İmam Hatip Ortaokulları ve Liseleri'nin açılması ile yaygınlaştırılmıştır. Din dersleri ilkokul ve ortaokulda seçmeli hale getirilmiş, haftada 3 gün radyoda Kur'an-ı Kerim okuma uygulaması başlatılmıştır. Demokratik özgürlüklerin önemli bir kısmı olan dini özgürlükler alanındaki bu uygulamalar Menderes'e karşı halkta yoğun bir sevgi duyulmasına neden olmuştur.

DP 1950 seçimleriyle hukuken ve fiilen iktidar olmakla birlikte sosyolojik, bürokratik ve psikolojik açıdan tam olarak iktidar olamamıştı. Zaten CHP de aynı şekilde bir muhalefet partisi olmaya hazır değildi. Bir yönüyle, CHP 27 yıllık iktidar döneminden sonra muhalefete, DP ise dört yıllık bir muhalefetten sonra iktidar olmaya alışmakta zorluk çekiyorlardı. DP'nin 27 yıllık CHP iktidarı ile bütünleşmiş askeri ve sivil bürokrasi ile parti programını ve icraatlarını gerçekleştirmesi imkânsızdı. Birçok vali ve kaymakam kendisini hala CHP'nin memuru olarak görmekteydi. DP bu durumu 14 Mayıs 1950 seçimlerinde yakinen gözlemlemişti. Ayrıca ordu içerisinde de yeni iktidarı kabullenmeyen geniş bir subay kitlesinin olduğu yönünde bilgiler mevcuttu. Bu gelişmeler çerçevesinde, DP iktidara gelişinin ikinci haftasında askeri ve idari bürokraside büyük bir tasfiyeye giderek birçok üst düzey memurun da görev yerini değiştirdi.

DP'nin muhalefette olduğu 1946-1950 arasında basının çoğunluğu bu yeni muhalefet partisine ilgi duymuş, 14 Mayıs 1950 seçimlerine doğru da parti programının ve söylemlerinin demokratik olmasından dolayı desteklemiştir. DP basınla ilgili vaatlerini 15 Temmuz 1950'de Basın Kanununda yaptığı liberal değişikliklerle kısmen yerine getirmiştir. Bu düzenlemelerle gazete çıkarmak için izin alma zorunluluğu kaldırılmış, gazete sahiplerinin gazetedeki yazılarından dolayı yargılanmaları uygulamasına ise son verilmiştir. Basın suçları için basın mahkemeleri oluşturulmuş ve gazeteciler sosyo-ekonomik güvenceye kavuşturularak, basın sendikaları kurulmuştur. Bu değişikliklerle demokratik özgürlüklerin en önemlilerinden olan basın özgürlükleri açısından olumlu mesafeler alınmıştır. Ancak Tek Parti geleneğinden gelen DP'nin kurucuları ve önde gelenleri, bu liberal tutumlarını uzun süre devam ettirememişlerdir. 1952'den itibaren yapılan yeni yasal düzenlemeler ile ilan ve reklamlar kullanılarak basın üzerinde baskı kurulmaya başlanmıştır.

Demokratik rejimin, bir ülkede sürekliliğinin ve kökleşmesinin, bütün kurumlarıyla birlikte yerleşmesinin en temel gereksiniminin vatandaşlık bilincine sahip kişilerden oluşan bir toplum olduğu aşikârdır. Atatürk zamanında modern

Cumhuriyet değerlerini ve Atatürk Devrimlerini en ücra kesimdeki halk kitlelerine kadar götürmek amacıyla Türk Ocaklarından esinlenerek kurulmuş olan Halkevleri vatandaşların aydınlanmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir. 1950'ye gelindiğinde; 478 halkevi ve 4322 halk odası açılmıştır. Halkevleri 27 yıllık tek parti iktidarı boyunca CHP ile bütünleşmiştir. CHP, 7. Kurultayında halkevlerinin parti ile ilişkilerinin kesilerek tüzel bir kişiliğe kavuşturulması yönünde karar alınmış ancak uygulanamamıştır. Nihayet DP iktidara geldikten sonra, CHP'nin yan kuruluşu gibi çalışan ve siyasallaşmış bu kurumlara 8 Ağustos 1951'de son vermiştir. Zaten demokratik ilkelere göre devlet teşkilatının içinde herhangi bir siyasi parti lehine ya da aleyhine çalışan kurum ya da kuruluşların varlığı kabul edilemezdi. Ancak halkevleri, kapatılmak yerine tamamen tarafsız hale getirilip günümüz kültür merkezleri gibi faaliyette bulunmaları sağlanabilmiş olsaydı demokratik toplum bilincinin oluşmasına daha fazla katkı sunabilirlerdi.

DP, 1950-1954 yılları arasındaki iktidar döneminde, dini konularda kabul edilemez aşırı tepkiler sergileyen gruplar ve faaliyetler hakkında oldukça hassas davranmış, bunlara prim vermemiştir. Bu dönemde heykeli İslam'a aykırı bulan ve bu sebepten Atatürk heykellerini kıran, Arapça ezanın yasak olduğu dönemde bazı yerlerde Arapça ezan okuyan, halk arasında "Ticaniler" olarak bilinen radikal grubun faaliyetlerine karşı önemli tedbirler alınmıştır. DP Atatürk'ün şahsına veya heykellerine saldırıda bulunanların, hakaret edenlerin cezalandırılması amacıyla Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu hazırlayarak CHP'nin de desteği ile 25 Temmuz 1951'de Meclisten çıkarmıştır. Bu yasa ile demokrasinin sınırsız bir özgürlük ve keyfi bir davranış sistemi olmadığı tescillenmiştir. İktidar ve muhalefetin bu kanunun çıkarılmasında ortak hareket etmiş olması demokratik anlayışın gelişimine ve gelecek kuşaklara ortak bir değer bırakma noktasında önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Demokratik rejimlerin işlerliğinin en önemli göstergelerinden biri sivil toplum örgütlerinin çeşitliliği ve sayısıdır. DP'nin iktidara geldiği 1950 senesinde dernek sayısı 2011 iken 1955 yılı başlarında 7086'ya, DP iktidarının sonlandığı 1960'da ise 18958'e ulaşmıştır. Demokratik özgürlüklerden biri olan toplumsal

örgütlenme hakkına sahip olma ve kullanma açısından 1950-1954 dönemini olumlu olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu dönemde en çok tartışılan konulardan biri de Cumhuriyet Halk Partisinin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun olmuştur. Bu kanuna göre; CHP'nin 27 yıllık tek parti iktidarı boyunca hazineden veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarından elde ettiği gayrimenkuller hazineye devredilmiş yani iade edilmiştir. Kanunun gerekçesinde, ülkede demokrasinin bütün kurumlarıyla sağlıklı işleyebilmesini temin edebilmek için tek parti dönemine ait siyasal tasarrufların tasfiye edilmesinin bir gereklilik olduğu belirtiliyor ve hukuki dayanaktan yoksun olarak siyasi yollarla edinilen kazanımların normal hukuk yollarıyla değil ancak siyasi yollarla iptal edilebileceği vurgulanarak yasanın çıkarılmasının bir zorunluluk olduğu ortaya konuluyordu.

1946 yılından çok partili demokrasiye geçene kadar CHP nezdinde parti devlet bütünleşmesinin olması ve ikinci bir partinin de bulunmaması nedeniyle kamu mallarının mevcut olan tek partiye (iktidar partisine) aktarımı tartışma konusu olmamıştır. Ancak 1950'ye gelindiğinde artık çok partili demokratik hayata geçilmiştir ve devlet mallarının herhangi bir partiye aktarılmasının söz konusu olamayacağı, geçmişte yapılmış bulunan aktarmaların ise gerçek sahibine yani millete, devlete iadesinin zorunlu olduğu, modern demokrasilerin gereği olarak bu Kanunla ifade edilmiştir.

Cumhuriyet döneminin halkevleri ile birlikte en önemli kurumlarından biri Köy Enstitüleridir. Çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte Köy Enstitüleri gerek DP gerekse basın tarafından yoğun eleştirilere maruz kaldı. Köy Enstitüleri CHP rejiminin önemli kurumları olarak kabul edildi. Dünya genelinde yayılmaya başlayan sosyalist hareketlerin bu kurumlarda yer bulması ve yayılması sebebiyle yoğun eleştiriler aldı. Bu nedenlerden dolayı, 1951 yılında Köy Enstitülerinin programı normal İlköğretmen okullarının eğitim-öğretim programıyla birleştirildi. Köy Öğretmen Okulları da 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı "Köy

enstitüleri ile İlköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkında Kanun" ile kapatıldı. Köy Enstitüleri İlköğretmen Okullarına dönüştürüldü. Böylece DP'nin temsil ettiği geniş halk tabanının bir talebi de yerine getirilmiş oldu.

1950'de ortaya çıkan yeni iktidar döneminde Üniversiteler CHP dönemindeki alışkanlıklarının sonucu olarak tarafsızlıklarını bir kenara bırakıp, DP aleyhinde siyasal içerikli eleştirilerde bulunmaya başlamışlardı. 27 yıllık tek parti iktidarı döneminde devletle bütünleşmiş parti anlayışı içerisinde yetişmiş üniversite kadrolarından farklı bir şey beklemek de zordu. DP üniversiteyi kendi yanına çekemeyince, üniversite ile siyasi partiler arasındaki bağı koparmak amacıyla 1953 tarihli yeni Üniversite Kanununu çıkardı. Bu Kanuna göre öğretim elemanlarının siyasi partilerde aktif görev almaları, siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmış ve bu faaliyetler ihraç sebebi sayılmıştır.

DP iktidara geldiğinde, muhalefette olduğu 1946- 1950 yılları arasında iktidar olan CHP kendisine karşı nasıl davranmışsa, CHP'ne karşı aynı şekilde davranmıştır. DP'li yöneticilerin ve vekillerin 27 yıllık Tek Parti geleneğinden geliyor olması iktidar muhalefet ilişkilerinin sağlıklı kurulamamasındaki en önemli etkenlerden biri olmuştur.

DP, 1946-1950 yılları arasında muhalefeteyken Meclisten çıkan kanunların yargısal denetiminin olmadığından, Anayasaya aykırı kanunların Meclis çoğunluğuna sahip CHP tarafından çıkarıldığından sürekli yakınmıştır. Ancak iktidara geldikten sonra Anayasa Mahkemesi kurma girişiminde bulunmamıştır. Yine sürekli yakındığı konulardan biri olan radyonun yalnız iktidar partisince kullanılması, muhalefet partilerine radyoda ya hiç yer verilmemesi veya çok az yer verilmesi uygulamasını değiştirmemiştir. Bu uygulamalar iktidar-muhalefet arasındaki siyasi gerilimin artmasına neden olmuş, Türk Demokrasisinin gelişim sürecini olumsuz etkilemiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'nin kurulması için 1961 Anayasasını beklemek gerekmiştir.

Tezde ortaya konulan kapsamlı tespitler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler neticesinde; Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılan ilk demokratik seçimlerden başarıyla çıkarak, 27 yıllık tek parti iktidarından sonra hükümet olan Demokrat Parti'nin 1950-1954 yılları arasındaki döneminde (I. ve II. Menderes Hükümetleri Dönemi) demokratikleşme açısından ağırlık olarak olumlu gelişmeler yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Abadan, N. (1966). *Anayasa Hukuku Ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara: Adam Yayınları.

Ağaoğlu, S. (1967). *Arkadaşım Menderes*. İstanbul: Baba Matbaa.

Ahmad, F. (1977) *Turkish Experiment İn Democracy*, London: WestviewPress.

Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye1945–1980*. (Çev.: A. Fethi). İstanbul: Hil Yayınları

Ahmad, F. (2002).*Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Doruk Yayınevi İstanbul.

Ahmad, F. , Bedia T. (1979). *Türkiye'de Çok Partili Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akademikparadigma.Com/İngilterenin-Politik-Sistemi, Erişim Tarihi 01.10.2019).

Akkerman, N.C.(1950). *Demokrasi Ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar*, Ankara: Ulus Basımevi.

Akşam Gazetesi, *26 Şubat 1951 Tarihli Sayısı*, Http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=171322 Erişim Tarihi 01.09.2019

Akşin, S.(2009). *Ana Çizgileri İle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Yedinci Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.

Akşin, S.(1988). *Tanzimatın Padişahı Abdülmecit", Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Albayrak, M. (1992) *Türk Siyasi Tarihinde D.P. (1946 -1950),* (Yayınlanmamış Dok. Tezi, H.Ü. Ata. İlk. Ve İnk. Tar. Ens., C.1-2., Ankara) .

Albayrak, M(2004). . *Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960),* Ankara: Phoenix Yayınevi.

Altaş, S.(2011). *Demokrat Parti'nin İktidar Mücadelesi Çarıklı Demokrasi*, İstanbul: İkinci Adam Yayınları, Ankara: Siyasal Yayınevi.

Arcayürek, C. (1985), *Demokrasinin İlk Yılları 1947–1951*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2. Baskı.

Armaoğlu, F.(1994). *20. Y.Y. Siyasi -Tarihi (1914 -1980)*, Ankara: Türk İş. Ban. Yay., Onuncu Baskı.

Atatürk, K. M. (1994).*Nutuk, Bas. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.1.*,İstanbul: Çağdaş Yayınevi.

Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I-III, II. Kısım (1997), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Ateş, T. (1994). *Demokrasi*, Ankara: ÜmitYayıncılık.

Ateş, T.(2007*). Üniversitelerimiz Ve Demokrasi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ateş, T.(1991). *Demokrasi*, Birinci Baskı, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Avcıoğlu , H.(1971). "*Çok Partili Hayatın Ondördüncü Yılında İnönü İle Mülakat", Akis, Cilt Xvı, Sayı 269, 22 Eylül 1959.Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945–1971*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Avşar, B. Z., Demir V. (2005). *Düzen Ve Uygulamalarla Medyada Denetim*, Ankara: Piramit Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin Mantığı Ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S.(2000). *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S.(1993). *İkinci Adam (1950 – 1964), C.3*., İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.Baskı.

Başgil, A.F. (2011). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Berkes, N. (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayını.

Birand, M. A., Çaplı B. (1995), *Demirkırat; Bir Demokrasinin Doğuşu,* İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bozdağ, İ. (1992). *Dünyada Ve Türkiye'de Basın İstibdadı*, İstanbul: Emre Yayinlari.

Bozdağ, İ. (2008). *Başvekilim Adnan Menderes Celal Bayar*, Birinci Baskı, İstanbul: Truva Yayınları.

Crick, B. (2002). *Demokrasi*, Birinci Baskı, Ankara: Cumhuriyet Ansiklopedisi Yapı Kredi Yayınları.

Cumhuriyet Gazetesi, *14 Mayıs 1950, 22 Temmuz 1953 Ve 2 Ağustos 1951 Tarihli Sayısı,* http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=171322 Erişim Tarihi 01.09.2019.

Çaha, Ö. (2001). "*The Inevitable Coexistence Of Civil Society And Liberalism: The Case Of Turkey*", Journal Of Economic And Social Research, Preliminary Issue, Vol 3, Number 2.

Çapar, M. (2006). *Türkiye'de Eğitim Ve Öteki Türkler*, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

Çam, E. (1981). *Siyaset Bilimine Giriş,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Çam, E. (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri*, İstanbul: Der Yayınları.

Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Kitapevi

Çitçi, O. (1989). *Yerel Yönetimlerde Temsil- Belediye Örneği, Ankara*: Ankara: Todaie Yayınları.

Dahl, R.(2001), *Demokrasi Üstüne (Çeviren: Batı Kadıoğlu),* Ankara: Phoenix Yayınları.

Demir, Ş. (2010). *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, 1. Basım. İstanbul: Paraf Yayınları

Demirel, A. (2001). *Defterler (1919-1973), Cilt 1, (Haz. Ahmet Demirel)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, Birinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Doğan İ. (2007). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Sivil Toplumun Gelişimi (1945-2000)* Kamu Hukuku Arşivi, s.83-97.

Dunbay, S. (2012*). 23 Temmuz 2008 Tarihli Anayasa Reformu Işığında Fransa'daki Yarı Başkanlık Sistemi*, Ankara Barosu Dergisi (3), 293-316.

Duverger, M.(1993). *Siyasal Rejimler (Çev: Teoman Tunçdoğan)*. İstanbul: Sosyal

Yayınlar.

Eldem, M. N. (2007). *Anayasalarımızda Siyasi Rejim Arayışı Ve Yarı Başkanlık Çözümü Kırıkkale*: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emre Kaya, A. (2011). Demokrat Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* | Istanbul University Faculty of Communication Journal , 1 (39) , 93-118 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22854/244028

Erbil, S. (1988) . Basın Ve Siyasal İktidar İlişkileri, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel Gazetecilik Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Erendil, M. (1990). *Devlet'in Kavram Ve Kapsamı,* Ankara: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları.

Erim, N. (2005). *Günlükler (1925–1979), Cilt I-Iı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi Ve İdeolojisi*, 4. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

Eroğul, C. (2012). *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Ankara: Kırlangıç Yayınevi.

Eryılmaz, B. (2004). *Bürokrasi Ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, İstanbul: Alfa Yayınları..

Fırat, M. M. (1997) .*1960-71 Arası Türk Dış Politikası Ve Kıbrıs Sorunu*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gevgilili, Ali (1987). *Yükseliş ve Düşüş*, 2. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Giritlioğlu, F. (1965). *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C:I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Goloğlu, M. (1972). *Devrimler Ve Tepkiler (1924-1930),* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye Geçiş 1946–1950*, İstanbul: Kaynak Yayınları..

Gökkaya, K., Yeşilbursa C. C. (2008). *Yeni Ve Yakın Çağ Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gözübüyük, Ş. (1997). *Anayasa Hukuku,* Ankara: Turhan Kitabevi.

Güngör S. (2010). *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1960)* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı.

Haytaoğlu, E. (1994). *Millet Partisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir

http://www.Ankaenstitüsü.Com/Halifeligin-Kaldırılması-Erişim Tarihi 13.10.2019

https://www.Tarihibilgi.Org/Fransa-Cumhuriyetinin-Anayasal-Duzeni/ Erişim Tarihi 01.10.2019.

https://www.Tarihiolaylar.Com/Tarihi-Olaylar/Amerikan-Bagimsizlik-Savasi-112 Erişim Tarihi 01.10.2019.

https://www.Tarihiolaylar.Com/Tarihi-Olaylar/Monarsi-1351, Erişim Tarihi 01.10.2019.

https://TBMM.gov.tr/Tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/Kanuntbmmc035/Kanuntbmm c 0 35/Kanuntbmmc03506185.Pdf , Erişim Tarihi (26.11.2017)

https://www.Tbmm.Gov.Tr/Tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/Kanuntbmmc035/Kanunt bmmc035/K Anuntbmmc03506185.Pdf, Erişim Tarihi 26 Kasım 2017.

https://www.turkcebilgi.com/lordlar_kamaras%C4%B1, Erişim Tarihi 01.09.2019.

İnce, Ş. (2018). "*Saltanatın Kaldırılması Ve Türk Basınına Yansımaları*" Konulu Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.

İnönü, İ. (2001). *Defterler (1919-1973), Cilt 1*, (Haz. Ahmet Demirel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Jackson, R. H. (1950). *A.B.D. Yüksek Mahkemesi Üyesi, Amerikan İletişim Derneği-Douds Davası,* Http://Www.Usemb-Ankara.Org.Tr/Abdanahatlar/Hukumet.Htm Erişim Tarihi 10.09.2019.

Kahraman, H. B. (2007). *Türk Sağı Ve Ak Parti*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kalaycıoğlu, E., Sarıbay, A. Y. (2000). *Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Kalaycıoğlu, E. D. Kağnıcıoğlu Ed. (2014) *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler Kitabı*, 3. Baskı, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

Kansu, A. (1995). *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayını.

Kapani, M. (1970). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: AÜHF Yayınları.

Kapar, M. A. (1998). *Halifeliğin Emevilere Geçişi Ve Saltanata Dönüşmesi,* İstanbul: Beyan Yayınları

Karpat, H. K. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayınları.

Karpat, H. K. (1963). *The People Houses in Turkey Establishment and Growth*. The Middle East Journal.

Kaştan Y. (2011). "*Türkiye'de Demokratikleşme Hareketleri İçinde Sivil Toplum Örgütleri(1945-1960),* *h*ttp://Egitim.Cukurova.Edu.Tr/Efdergi/Download/2006.2.32.58.Pdf, Erişim Tarihi: 15.02.2011.

Koçak, C. (1974). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938- 1945), C.2.*, Ankara: İletişim Yayınları.

Kongar, E. (1997). *Demokrasi Ve Laiklik*, İstanbul: Remzi Yayınları.

Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Yayınları

Kuçuradi, İ. (2001). "*Laiklik Ve İnsan Hakları". Şu Kitapta: Der. İbrahim Ö. Kaboğlu. Laiklik Ve Demokrasi*. Ankara: İmge Yayınları.

Kuran, E. (1992*). Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, Türk Dünyası El Kitabı, C.1-2. Baskı*, Ankara: Kurumu Basımevi.

Lacombe, R. (1962). *Demokrasi Buhranı (Çev: Suat Erginer).* İstanbul: Anıl Yayınevi.

Larusse T. (1994). *Tematik Ansiklopedi*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Lewis, B.(1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni, Birinci Baskı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mardin, Ş. (1994). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*,3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mayo, H.B. (1964). *Demokratik Teoriye Giriş (Çev: Emre Kongar)*. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Milliyet Gazetesi, *5 Haziran 1950, 24 Temmuz 1953, 22 Temmuz 1953, 6 Ekim 1952, 7 Ekim 1952 Ve 30 Haziran 1953 Tarihli Sayıları,*Http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=1713 22 Erişim Tarihi 01.09.2019.

Okutan, M.Ç. (2011*). Türk Siyasal Hayatı,* Ankara: Orion Yayınevi.

Onak, N. (1993). *Millet Partisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul

Ortaylı, İ.(2001). *Gelenekten Geleceğe,* İstanbul: Ufuk Kitapları.

Ökmen, M. (2005). *Küresel Sistem, Demokratikleşme-Yerelleşme Dinamikleri Ve Yerel Demokrasi*. K. Görmez (Ed.). *Küreselleşme Ve Yerelleşme* (S. 21-66).

Ankara: Odak Yayınları.

Öymen, A. (2010). *Öfkeli Yıllar, Birinci Baskı*, İstanbul: Doğan Kitap.

Öymen, A. (2014*). Öfkeli Yıllar,*11.Baskı, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.

Özacun, O. (1996). Halkevlerinin Dramı. Ankara: Kebikeç Yayınları.

Özbudun, E. (1992). *1921 Anayasası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, S.23-24

Özbudun, E. (1989). *Atatürk ve Demokrasi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt V, Sayı 14 (Mart) ss. 287-295.

Özdağ, M.(1977). *Muzaffer Özdağ'ın Celal Bayar'a Mektubu", Darbeler, "Demirkırat"lar ve 27 Mayıs, Haz. S. Göksu*, İstanbul, S.111-128

Özkiraz, A. , Arslaner, M.N. (2002). Türkiye'de 1945-1960 Döneminde Sivil Toplum Örgütlerinin Varlığı Meselesi 163–164,İstanbul: Birikim Yayınları, (İstanbul.2.Baskı, Hil Yayımcılık, İstanbul.2002), Ankara: Tesav Yayınları.

Öztekin, A. (2003). *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Parlak, B. (2013). ''*ABD Örneğinde Başkanlık Sisteminin Kritiği: Oluşum Süreci Ve Karakteristiği*'', Ankara: Yeni Türkiye, Sayı: 51, S.773-778

Price, M.P. (1977). *Türkiye Tarihi, Çev. Selahattin Atalay*, İstanbul: Ararat Yayınevi.

Sarıbay, A. Y. (1991). "*The Democratic Party, 1946-1960", Political Parties And Democracy İn Turkey, Ed. Metin Heper & Jacob M. Landau, I. B. Tauris*, London 1991, S. 119-133.

Sarıca, M. (1981). *100 Soruda Fransız İhtilali*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Sarol, M. (1983). *Bilinmeyen Menderes C.1.I1*, İstanbul, Kervan Yayınları.

Sartori, G. (1978). *Demokrasi Kuramı*, Birinci Baskı, Ankara: Türk Matbaacılık Sanayi.

Selçuk, S. (1987). *Temsili Ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni*, İstanbul: Can Matbaası.

Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Demokrat Parti*, Birinci Baskı, Ankara: Kadim Siyaset Yayınları.

Tanıyıcı, Ş., Akgün, B. (2008). *Amerikan Başkanlığı Cumhuriyetten İmparatorluğa*, Ankara: Orion Kitapevi.

Tanilli, S. (1989). *Dünyayı Değiştiren On Yıl, Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)*, İstanbul: Say Yayınları

Tanilli, S. (1993). *Devlet Ve Demokrasi*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Tanilli, S. (1996). *Uygarlık Tarihi,* İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Tanilli, S. (2003). *Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?*. İstanbul: Adam Yayınları

Tanilli, S. (1981). *Devlet Ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş,* 2. Cilt/Genel Dizi1. Cilt/Hukuk Dizisi637. Sayı/İstanbul Üniversitesi Yayınları: Hukuk Fakültesi Yayınları637. Cilt/İstanbul Üniversitesi Yayınlarından / Hukuk Fakültesi Yayın, İstanbul Üniversitesi, Say Kitap Pazarlama.

Tanör, B. (2002). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980),* 8.Baskı, İstanbul: Afa Yayınları.

TBMM, DPMG, D.9, 23 Mayıs 1954; TBMMTD, IX/XXIV :969-975

TBMM, ZC, D.10, İ. 4, C.I, S. 78; TBMM, ZC, D.10, İ. 44, C. XVII, S. 380, TBMMTD, IX/XXVI, S.160.

Teziç, E. (2013). *Başkanlık Rejimini Anlamak*, Ankara: Yeni Türkiye D., Yıl 9, S. 51.

Toker, M. (1991). *DP'nin Altın Yılları*, Birinci Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Toksöz, F. (1983). *Dernekler, İçinde,* Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 366-386.

Torun Çelik, E. (2006). *Türkiye'de Kültürel Değişimler- İç Ve Dış Etkenler- (1945-1960)*, Antalya: Yeniden Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-İ Hukuk Yayınları.

Tunaya, T.Z. (1995). *Türkiye'de Siyasi Partiler(1859-1952),* İstanbul: Arba Yayınları.

Tuncel, G. (2005*). Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Tarihsel Gelişimi, (Editörler: Selahaddin Bakan, Adnan Küçük Ve Ahmet Karadağ, 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat*, İstanbul: Aktüel Yayınları, Cilt 2.

Tuncer, E. (2010). *1950 Seçimleri*, Ankara: Tesav Yayınları.

Tuncer, E. (2003*). Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, 2. Baskı, Ankara, Tesav Yayınları.

Tunçay, M. (1997*). Siyasal Tarih (1950-1960),* İstanbul: Cem Yayınları.

Turan, Ş. (2003*). İsmet İnönü Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Türk Parlamento Tarihi (1997), Ankara: İmge Kitabevi.

Türk Parlamento Tarihi (1991); *TBMM III. Dönem, C. 2, 1919-1999, Doğan*

Kitapçılık Atatürk'ün Tamim, Telgraf Ve Beyannameleri, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Türkiye Ansiklopedisi, C.8, İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi (2003), Ankara: Anadolu Ajansı Yayını:3.

Ulus Gazetesi, *2 Nisan 1951 Tarihli Sayısı,* Http://www.Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=171322 Erişim Tarihi 01.09.2019.

Uran, H. (1959). *Hatıralarım*, Ankara: Ayyıldız Matbaası. Https://www.Acikerisim.Tbmm.Gov.Tr/Handle/11543/2636?Show=Full

Uzun, T. (1995). *Türkiye'de Tek Partili Yönetimden Çok Partili*, Ankara: Orion Yayınları.

Ülman, H. (1961). *İkinci Cihan Savaşı'nın Başından Turuman Doktririne Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara: A.Ü. SBF Yayını.

Üskül, Z. (1993). *Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi*. Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 10, 333-344.

Vatan Gazetesi, *9 Mart 1951 Tarihli Sayısı*, Http://www.Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=171322 Erişim Tarihi 01.09.2019.

Weiker, W. (1963). *The Turkish Revolution, 1960-1961. Aspects Of Military Politics,* Washington *D. C.,Brooking Institution*,

Yalçın, B. S.,Gönülal İ. (1975). *Tbmm ZC Iı. Devre C.9,* Ankara: Atatürk İnkılâbı.

Yalçın, S.(1999). *Tarihte Türkler Ve Alparslan Türkeş*, Cilt 2 , Ankara: Berikan Yayınları.

Yayla, A. (2014). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler. Ankara: Adres Yayınları.

Yıldız, N. (1996). *Ocak 1996'da A.O. Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı'nda Yer Alan Türkiye'nin Siyasal Sorunları Seminer Ders İ İçin Hazırlanan Aynı Başlıklı Çalışmanın Gözden Geçirilmiş Yazımıdır.*

Yılmaz, M. (1999). *Sened-İ İttifaktan Demokrat Partiye Demokrasi İçin Atılan Adımlar* Ankara: Kök Araştırmaları, Sayı: 1999.

Yılmaz, S. (2013). *Başkanlık Sistemi; ABD, Türkiye'ye Örnek Olabilir Mi?*,*Yeni Türkiye, Sayı: 51(2013), S.617-635 Yönetime Geçiş Sürecinde Türk Siyasi*

Hayatı (1946–1950), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, K.Y. Anabilim Dalı,

Yılmaz, E. (2016). Http://İibfdergi.Bartin.Edu.Tr/Wp-Content/Uploads/2016/07/Ensar-Y%C4%B1lmaz-1950-Se%C3%A7imlerinin-%C3%96nemi-%C3%96ne-%C3%87%C4%B1kan-%C3%96zellikleri-Ve-Siyasal-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-31-45.Pdf, Erişim Tarihi 02.10.2019.

Yiğit, A. A. (2002). *İnönü Döneminin Köye Özel Öğretmen Yetiştirme Projesi: Köy Enstitüleri*, Türkler, C.17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları S.447.

Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları.

Yüzbaşıoğlu, N. (1996). *Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri Ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi*, İHFM C. Lv, S.103-150

Zafer Gazetesi*, 22 Mayıs 1950, 24 Mayıs 1950, 7 Haziran 1950, 28 Haziran 1951, 5 Kasım 1950, 3 Mart 1951, 5 Mart 1953 Tarihli Sayıları*, Http://Gazeteler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?İd=2399&Sayi_İd=171322 Erişim Tarihi 01.09.2019.

Zürcher, E. J. (1992). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.